

PERINNELABORATORIO-TYÖN YKSI TÄRKEÄ TEHTÄVÄ ON KARJALAISEN HAITARIN NOSTAMINEN ARKISTOISTA KANTELEEN JA RUNOLAULUN RINNALLE. KARJALAINEN HAITARIMUSIIKKI ON TAITEELLISEN TUTKIMUKSEN MYÖTÄ JATKUNUT, KEHITTYNUT JA VIETY YLEISÖN KUULTAVAKSI VIIDESSÄ TOHTORINTUTKINNON KONSERTISSA. TYÖN KESKUSHENKILÖNÄ ON RAJA-KARJALASSA, SUISTAMOLLA ELÄNYT TARINANKERTOJA, HAITARINSOITTAJA ILJA KOTIKALLIO (1894-1961), JONKA JALANJÄLJILLÄ MUUSIKKO-SÄVELTÄJÄ ANNE-MARI KIVIMÄKI ON MATKANNUT JA TEHNYT TAITEELLISTA TUTKIMUSTA VUOSINA 2012-2017. MATKAN VARRELLA ON TEHTY ARVOKKAITA ARKISTOLÖYTÖJÄ JA SOITETTU ILMOILLE SIELUNMAISEMIA NEUVOSTOVALMISTEISELLA NOTKA-HAITARILLA.

“ Suistamo on minulle mielentila, joka koostuu arkistonauhoista, Karjalan matkoista, rosoisesta soundista, historiasta, mielikuvista, kaipaudesta ja ihmisistä, joiden kanssa olen työskennellyt Perinnelaboratoriossani. Haitariporukoissa on ollut hyvä olla. ”

Anne-Mari Kivimäki

ISBN 978-952-94-0235-9 (PAINETTU)
ISBN 978-952-94-0236-6 (SÄHKÖINEN)

ANNE-MARI KIVIMÄKI PERINNELABORATORIO #HAITARIPORUKOISSA

ANNE-MARI KIVIMÄKI

PERINNELABORATORIO

#HAITARIPORUKOISSA

KIHTINÄJÄRVI RECORDS

Perinnelaboratorio

Anne-Mari Kivimäki

PERINNELABORATORIO

#haitariporukoissa

© 2018 Anne-Mari Kivimäki
Kustantaja: Kihtinjärvi Records 2018
Paino: BoD
Kansi: Paula Susitaival
Etukannen valokuva: Eero Grundström
Takakannen valokuva: Kotikallion perhealbumi
Taitto: Timo Väänänen / Maanite
Tutkielman ohjaaja: Petri Hoppu
ISBN 978-952-94-0235-9 (sid.)
ISBN 978-952-94-0236-6 (PDF)
ISSN 2242-8054
EST 42 | Sibelius-Akatemian kansanmusiikkijulkaisuja 30

Sisällys

Tiivistelmä.....	7
Abstract.....	9
Kiitokset.....	11
1 Johdanto.....	15
2 Musiikin aika.....	41
3 "Missä haitari soi siellä piru liikkuu".....	69
4 Muistojen Karjala.....	95
5 Kenttämatkat taiteellisen työn välineenä.....	117
6 Suistamo-työn yhteenveto.....	141
Lähdeluettelo.....	159
Liite: Suistamo-sarjan konserttiohjelmat ja työryhmät.....	165
Liite: Suistamo-sarjan albumit.....	173

TIIVISTELMÄ

Perinnelaboratorio – #haitariporukoissa

Anne-Mari Kivimäki 2018
Taideyliopisto, Sibelius-Akatemia
MuTri-tohtorikoulu
Kansanmusiikin aineryhmä
Taiteellinen tohtorintutkinto

Tämän taiteellisen tohtorintutkinnon tutkielman keskiössä on suistamolainen haitarinsoittaja, tarinankertoja Ilja Kotikallio (1894–1961). Kotikalliosta tehdyn henkilöhistorian sekä häneltä tallennettujen arkistotarinoiden kautta tuodaan esiin 1900-luvun alun Raja-Karjalassa sijainneen Suistamon pitäjän elämää ja erityisesti haitarinsoiton esiintymistä Suistamon alueella. Kotikallion henkilökuvan lisäksi käydään läpi tohtorintyön taiteelliset konsertit, Suistamo-sarjan konsertit, ja esitellään työn tulokset, asettaen ne laajempaan kontekstiin.

Työn keskeisin käsite on Perinnelaboratorio, joka on syntynyt taiteellisen tutkimuksen aikana välineeksi yhdistää perinne ja taiteilijan uteliaisuus ja uudet haitaritrance-sävellykset. Perinnelaboratorion peruspiireinä ovat venäläinen Notka-haitari, Ilja Kotikallio ja taiteellisten konserttien työryhmät, jotka saivat työn aikana nimen haitariporukat. Kenttämатkat ja konserttien valmistelut hioivat työryhmiä yhteen, ja taiteilijoiden keskuudessa syntyi työryhmään kuuluvuuden käsite: haitariporukoissa.

Perinnelaboratorion yhdeksi merkittäväksi työtavaksi nousevat kenttämатkat, jotka vievät työtä kohti todellista Suistamoa ja joista jatketaan eteenpäin monitaiteisuuden avulla kohti kuviteltua Suistamoa. Kotikallion tarinat yhdistetään työn aikana musiikkiin, valokuviin, elokuvaan, sarjakuvaan, tanssiin ja teatteriin. Monitaiteisuuden kautta onnistutaan luomaan uusia työryhmiä ja niiden avulla kokonaisia taide-elämyksiä. Perinnelaboratorio luo uusia kuvia Karjalasta, ja mielikuvien näyteikkunoina toimivat Suistamo-sarjan konsertit, niiden visuaalisuus ja musiikki.

Tutkielmassa sovelletaan erityisesti mikrohistoriaa, etnografiaa ja kuviteltuja kenttäretkiä tutkimusaineiston tarkasteluun ja arkistoaineiston kanssa työskentelyyn. Niiden avulla analysoidaan, kuinka taiteellista työtä on tehty dialogissa arkistoaineiston kanssa. Työ nostaa esiin Karjalan kaipuun, evakkouden, haitarin maineen pirunsoittimena, poikkeavan kansanmusiikin ja -tanssin esittämisen sekä vuoden 2015 aikana virinneet pakolaiskeskustelut, jotka peilautuivat työhön ja herättivät mielenkiintoisia keskusteluja työn aikana. Taiteellinen tutkimus avaa väylää Suistamon ymmärtämiselle ja sille, kuinka arkistotarinat ja -musiikki inspiroivat selvittämään karjalaista haitariperinnettä, karmuunin eli haitarin salaisuutta ja Ilja Kotikallion elämänvaiheita.

Tutkielman yksi tärkeä tehtävä on karjalaisen haitarin nostaminen arkistoista kanteleen ja runolaulun rinnalle. Karjalainen haitarimusiikki on taiteellisen tutkimuksen myötä jatkunut, kehittynyt ja viety yleisön kuultavaksi viidessä tohtorintutkinnon konsertissa.

Avainsanat: Notka-haitari, Perinnelaboratorio, kansanmusiikki, kansantanssi, Ilja Kotikallio, valokuva, sarjakuva, mykkäelokuva, monitaiteisuus, Suistamo, Karjala

ABSTRACT

The Laboratory of Tradition – #accordionposses

Anne-Mari Kivimäki 2018
University of the Arts Helsinki, Sibelius Academy
MuTri Doctoral School
Folk Music Department
Artistic doctorate

The focal point of this artistic doctoral dissertation is the accordionist and storyteller Ilja Kotikallio (1894–1961) from Suistamo. Through research on Kotikallio's personal history as well as archival tales recorded from him, the life of the parish municipality of Suistamo in Karelia (beyond the current Russian border) at the start of the 20th century is illuminated, especially the presence of accordion music in the Suistamo area. In addition to Kotikallio's personal history, the dissertation includes discussion and broader contextualisation of the artistic concerts included in the doctoral work, the concerts in the Suistamo series, and the results of the research.

The central concept in this dissertation is The Laboratory of Tradition, which was born during artistic research as a tool for combining tradition and an artist's curiosity with new accordion trance compositions. The foundations of The Laboratory of Tradition are the Russian Notka accordion, Ilja Kotikallio, and the teams involved in the artistic concerts. These teams received the name accordion posses during the dissertation process. Fieldwork and preparations for the concerts brought the teams together and a concept for belonging to the team was born among the artists: accordionposses.

Field trips are one of the most important research methods in The Laboratory of Tradition: they take the dissertation towards the real Suistamo and, with the help of artistic multidisciplinary, continue towards an imagined Suistamo. In this dissertation, Kotikallio's stories are combined with music, photographs, film, comics, dance, and theatre. Artistic multidisciplinary enables the creation of new teams and with them, entire art experiences. The Laboratory of Tradition creates new visions of Karelia, and the concerts in the Suistamo series, with their visuality and music, act as a display window for the images that arise.

This dissertation utilises especially microhistory, ethnography, and imaginary field trips for the analysis of the research material and the work with the archival material. With the help of these methods it is analysed how the artistic work has been performed in dialogue with the archival material. The dissertation discusses the longing for Karelia, being an evacuee, the accordion's infamy as the devil's instrument, the performing of unusual folk music and dance, and the conversations on refugees appearing in 2015, which reflected into the dissertation and brought up interesting conversations during the research process. The artistic research in this dissertation opens up a path to understanding Suistamo and how archival stories and music can inspire one to explore the Karelian accordion tradition, the secret of the karmuuni (i.e. one-row accordion), and the life of Ilja Kotikallio.

This dissertation makes a significant contribution by elevating the Karelian accordion from the archives to stand alongside the kantele and runo singing. With the artistic research in this dissertation, Karelian accordion music has also been continued, developed, and brought before audiences in the doctoral degree's five concerts.

Keywords: *Notka accordion, The Laboratory of Tradition, folk music, folk dance, Ilja Kotikallio, photograph, comic, silent film, artistic multidisciplinary, Suistamo, Karelia*

KIITOKSET

Ensimmäisenä haluan osoittaa kiitokseni Erkki Peräsalolle, jonka ansiosta lähdin selvittämään Ilja Kotikallion tarinaa ja päädyin tekemään taiteellista tohtorintutkintoa. Kiitän Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja erityisesti FT Risto Blomsteria hyvästä yhteistyöstä Ilja Kotikallion arkistonauhojen parissa.

Kunnioittavan kiitoksen lausun työni ohjaajille. Laadukkaiden ohjaustuntien ansiosta Notka-musiikkini sai arvokkaan taideympäristön. Suistamo-sarjan konserttien ohjaajina toimivat: koreografi Marjo Kuusela (Aikapyörä ja pirunpeli, Ma'ilmanlopun maanitus), ohjaaja Tommi Kainulainen (Pahan laulu, Sijaton Sielu) ja muusikko Kimmo Pohjonen (Pahan laulu). Palkeentäydeltä osoitan kiitoksen opettajalleni MuT Maria Kalaniemelle, joka haitaritunneilla 1990-luvun loppupuolella esitteli minulle arkistoäänitteitä, joiden joukossa oli myös Ilja Kotikallion nauhat. Soittotuntien aikana minusta tuli arkistoäänitefani ja ajatus monitaiteisesta muusikkoudesta syntyi näiden haitarituntien aikana.

Kiitän FT, dos. Petri Hoppua kannustavasta ja innostavasta kirjoituksen ohjauksesta, jonka ansiosta haitarinsoittajan tekstit muokkaantuivat tutkielmaksi. Kiitos FM Outi Valo siitä että istutit minut Erkki Ala-Könnin keinutuoliin ja lempeällä otteella sait minut etenemään isoin harppauksin tutkielmatekstini kanssa eteenpäin.

Konserttien äänitekniikkona ja lukuisten keikkareissujen ja kenttämatojen kuskina toimi Samuli Volanto, jota kiitän isosta panoksesta ja hyvästä haitarisaundista. Suistamo-sarjan äänilevyjen masteroinnin on hoitanut Taito Hoffrén, jota kiitän myös vinkeistä, joita olen saanut niin levyn tuottamiseen kuin taiteelliseen tohtorintyöhöni. Vaikka levyt ovat musiikilliselta sisällöltään keskenään erilaisia, halusin säilyttää niissä yhtenäisen ulkoasun ja kiitän kaikkien levyjen kansien graafisesta suunnittelusta Paula Susitaivalta.

Olin onnekas ja sain työryhmääni mukaan myös kuvataiteilijoita. Valokuvaaja Hanna Koikkalaiselle osoitan ison kiitoksen sitkeästä kenttämatoilusta ja antaumuksellisesta työstä Ilja Kotikallion jalanjäljissä Suistamon pusikoissa. Lakkautettu kylä -konsertti eteni Hannan avustuksella ja sai lopullisen taiteellisen muodon valokuvien myötä. Työni täydentyi myös sarjakuvalla ja kiitän sarjakuvataiteilija Hanneriina Moisseista hienoista Notka-piirroksista ja Iljan matkan jatkumisesta sarjakuvatyössä.

Aikapyörä-konsertin ja Suistamon Sähkön äänisuunnittelusta ja loputtomista editointitunneista kiitän muusikko Eero Grundströmiä. Pahan laulu -konsertin aisaparia ja Suistamon Sähkön esitanssijaa Reetta-Kaisa Ilesä haluan kiittää keskusteluista ja monien vuosien Puh-ti-työskentelystä sekä isosta panoksesta levy-yhtiön muodossa Perinnelaboratoriotyöhön. Suistamon Sähkön konserttiin sain houkuteltua mukaan uuden jäsenen, laulaja-tanssija Tuomas Juntusen, joka on kiitettävästi villinnyt yleisöä niin Suomessa kuin Venäjällä. Suistamon Sähkön valoista sekä Pahan laulun valoista ja lavastuksesta kiitän valosuunnittelija William Ilesä. Rajantakaista Suistamoa lähti kokemaan melkein jokainen Perinnelaboratorian jäsen. Sijaton sielu -elokuvan kuvausmatkalle sain mukaani myös uusia jäseniä elokuvaaja Aarne

Tapolan ja tanssija Timo Saaren. Kiitos koko elokuvan työryhmälle seurasta ja leppoisista kuvaussessioista. Erityiskiitos lähetän Suistamolle: majoituksesta ja ruokahuollosta Marina Ulinalle sekä seurasta ja opastuksesta Reijo Leinoselle. Suistamon Perinneseuraa kiitän työni huomioimisesta ja ensimmäisestä Suistamon matkastani.

Haitariporukat-käsite alkoi muodostua Lakkautettu kylä -konsertin aikana. Haluan kiittää osuvasta työryhmänimestä soitinrakentajamestari Rauno Niemistä ja hänen mukanaan koko lakkautettua kyläkuoroa, jonka konserteissa on käynyt yllättävän hyvin porukkaa. Lakkautettuun kyläkuoroon Raunon lisäksi kuuluivat muusikot Piia Kleemola, Silja Palomäki, Meri Tiitola, Pekko Käppi, Matti Laitinen, Ville Leinonen, Ville Rauhala, Petri Seppälä ja Timo Väänänen. Haitariporukat saivat vielä viidenteen konserttiin Ma'ilmanlopun maanitukseen täydennystä ja kiitän mukaan tulleita taiteilijoita eli muusikko Risto Ylihärsilää ja tanssivaa kokkia Liisa Ruuskasta, sekä videosuunnittelija Janne Vasamaa.

Perinnelaboratorio on ollut musiikin lisäksi myös visuaalinen elämys. Tohtorikonserttien pukusuunnittelusta kiitän Jaana Kurttilaa, joka tinkimättömällä asenteellaan on loihnutun taitteeseen sopivat asukokonaisuudet.

Lisäksi kiitos vielä muulle henkilökunnalle, jota on tarvittu yksittäisiin tehtäviin: tuotanto & keikkamyynti Inka Ylihärsilä, videot Kim Saarinen, videot Visa Knuuttila, videot Teemu Kyytinen, ääniteknikko Jari-Jukka Nippala, ääniteknikko Pauliina Saarman, videoteknikko Pauli Hokkanen, rap-laulu Cries, teksti & vierailija Johanna Keinänen, vierailija Juha Hurme, vierailija Pauli Hanhiniemi, vierailija Reijo Kela, vierailija Anastasia Trizna, vierailija & tulkki Arto Rinne, valokuvat Marko Mäkinen, Kinnermäen ja Karjalan kielen kodin emännät Nadezda Kalmykova ja Olga Gokkoeva, työni sanallistamisen apu Jussi Konttinen, elämänviisaudet Antti Savilampi, kv-tuotanto Anja Lappi-Hautamäki, oikoluku Lauri Oino, käännökset Sara Norja, tutkielman kommentit Saijaleena Rantanen ja Kaarina Kilpiö. Kiitos konserttikiertueen tuotannosta Folk Extreme ry sekä kulttuurifoorumijärjestelystä ja muusta yhteistyöstä Suomi-Venäjä-Seura.

Kiitos konserttini lautakunnalle FT, dos. Heikki Uimonen, emeritusprofessori Heikki Laitinen, FT, dos. Hannu Saha, professori Matti Rantanen, tanssit. maist. Petri Kauppinen ja MuT Antti Paalanen rakentavista ja kannustavista konserttipalautteista sekä tutkielman esitarkastajille FL Anneli Asplundille ja FT, dos. Marko Tikalle kannustavista lausunnoista ja tarjoista kommentteista. Haluan kiittää professori Kristiina Ilmosta sekä koko Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmän seminaariväkeä taiteellisen tutkimuksen keskusteluista.

Koneen Säätiötä kiitän kolmevuotisesta tutkijastipendistä ja useista matka-avustuksista sekä residenssitilasta. Kiitän myös muita apurahatahoja, jotka ovat mahdollistaneet isojen, monitaiteellisten konserttikokonaisuuksien valmistumisen. Matkan varrella on ollut useita hienoja, liikuttavia ja tunteellisia kohtaamisia. Kiitos niistä kaikille teille jotka olette seuranneet Perinnelaboratorio-työtäni.

Lopuksi kiitän lämpimästi kotiväkeä Petriä ja Vilhoa sekä omia vanhempiani Ritva ja Olli Kivimäkeä kannustuksesta ja tuesta.

Anne-Mari Kivimäki

Maaliskuun 8. päivä, Pispala 2018

1 JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tuon esille arkistotyön merkityksen taiteellisessa tohtorintyössäni ja kerron, kuinka olen arkistojen innoittamana luonut itselleni taiteen testauspaikan Perinnelaboratorion ja synnyttänyt siellä monitaiteisen Suistamo-sarjan.

Lähdin syksyllä 2011 suunnittelemaan tohtoriopintoja Taideyliopiston Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmään. Laukussani oli nippu lehtileikkeitä, joiden päähenkilönä oli suistamolainen tarinankertoja, haitarinsoittaja Ilja Kotikallio (1894–1961), sekä muutama CD-levy, joihin oli kopioitu Kotikallion haastattelut vuosilta 1957–1961. Ilja Kotikallion alkuperäiset haastattelunauhat, peräti yli 25 tuntia, sijaitsevat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa (jäljempänä SKS). SKS:n arkistonjohtaja Lauri Simonsuuri kirjoitti Kotikallion muistokirjoitukseen vuonna 1961, että tallennettu määrä on valtava ja ylivoimaisesti suurin mitä yhdeltä perinteentaitajalta on kerätty (Simonsuuri 1961).

Ilja Kotikallion SKS:ään tallennetut arkistonauhat sisältävät pääasiassa tarinankerrontaa 1900-luvun alun Raja-Karjalassa sijainneen Suistamon pitäjän elämästä, ja tarinoiden lomasta löytyy muutamia minuitteja musiikkia. Kotikalliolta löytyy valtavasti tutkimatonta materiaalia. Joitakin hänen soittamiaan kappaleita on kopioitu Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmän kirjastoon, jossa ne ovat opiskelijoiden käytettävissä. Lisäksi *Karjalaisia kansanlauluja Suistamolta* -kirjaan on nuotinnettu muutama Iljan soittama kappale (Härkönen 1979).

Ilja Kotikallion tarinat ovat unohtuneet ja odottaneet arkistossa noin viisikymmentä vuotta. Halusin kokeilla, minkälaista taidetta syntyy, jos taiteellisen tohtorityön pohjamateriaalina ovat tarinat. Tarinoilla tarkoitetaan tässä nauhoilla olevaa kerrontaa, ja tarinaa käytetään yleisenä terminä omaelämäkerrallisille tarinoille. Keskityin työni aikana Kotikallion kerto-

muksiin ja jätin hänen musiikkinsa vähemmälle huomiolle, mutta samalla toivoin, että musiikki ei jäisi arkistoihin, vaan työni avulla saisin herätettyä laajempaa kiinnostusta Ilja Kotikalliota kohtaan, ja hänen soittonsa ja ohjelmistonsa pääsisivät vielä jonakin päivänä tarkemman tutkimuksen kohteeksi. En kuitenkaan malttanut jättää Iljan musiikkia täysin sivuun, vaan toimitin työni ohella *Ilja Kotikallion Karmuuni lauloi* levyn, jonka julkaisi Kansanmusiikki-instituutti.

Lehdistötiedote 6.7.2015 - vapaa julkaistavaksi

**Ilja Kotikallio:
Karmuuni lauloi**

Kansanmusiikki-instituutti 2015, KICD124

Lisätiedot ja haastattelupyynnöt:

Jimmy Träskelin
Julkaisupäällikkö, Kansanmusiikki-instituutti
jimmy.traskelin@kaustinen.fi
050 3286870

Anne-Mari Kivimäen toimittama arkistolevy esittelee persoonallisen kansanmusiikkihahmon

Anne-Mari Kivimäki pääsi tohtorintutkintoaan Sibelius-Akatemialle tehdessään tätä nykyä harvinaisin kansanmusiikkisalapolisiin hommiin. Kivimäki oli tutustunut Suistamolaiseen Ilja Kotikallioon Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 1950-luvulla tehtyjen nauhojen avulla. Näillä nauhoilla Kotikallio esittäytyi ilmeikkäänä tarinankertojana, mutta tiedetysti myös muusikkona tunnetun miehen soitteita niihin ei sisälly muutamaa lyhyttä näytettä enempää. Tarinoiden lomassa Kotikallio mainitsee kuitenkin samoihin aikoihin tehdyn tallennuksen, joka ei ollut päätyntä SKS:n arkistoihin. Kivimäki onnistui jäljittämään tallenteen Karstulaan ja löysi äänitteen tekijän perillisten vinttiltä unohdetun kelanauhan, joka sisälsi muun muassa tunnin verran Kotikallion soittoa haitarilla ja huuliharpulla. Tämä löytyö mahdollisti kokonaisvaltaisen musiikillisen henkilökuva suistamolaisesta ainutkertaisesta kansanmusiikkihahmosta.

Karmuuni lauloi -levyn kappaleet on toimitettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston materiaalista. Kotikalliota löytyvää materiaalia on kaiken kaikkiaan SKS:n arkistossa noin 25 tuntia, joista suurin osa on tarinankerrontaa 1900-luvun alun Suistamon ajoista. Ilja kertoo karhunmetsästäyksestä, praasniekoista eli juhlapyhistä, pirtunhakureissuista, soitosta, tanssista ja kansanuskomuksista. Aineisto on valtava, ja siitä riittäisi julkaistavaksi erilliseen tarinallevyn ja -teokseen. Tällä levyllä pääosassa on musiikki, ja sille on poimittu Kotikallion soittamia haitari- ja huuliharppukappaleita sekä hänen laulamiaan lauluja. Lisäksi levyllä on muutama karjalankielinen tarinänäyte.

Löysin arkistosta ensin haitarisoittajan, sitten miehen ja lopulta melkein koko ihmisen, enkä ole sama ihminen enää minäkään. (Kivimäki Anne-Mari, Kuusela Marjo, Suistamo-sarjan ensimmäinen konsertti: Aikapörä ja pirunpeli, 2013.)

KANSANMUSIIKKI-INSTITUUTTI
Kansanmusiikin asialla vuodesta 1974

Karmuuni lauloi -lehdistötiedote 6.7.2015.

SKS:stä löytyvä arkistoaineisto osoittautui arvokkaaksi ja mielenkiintoiseksi. Ryhdyin selvittämään Ilja Kotikallion tarinaa ja hänen elämänvaiheitaan sekä tein otsikolla ”Suistamo – Perinnelaboratorio” jatkotutkintosuunnitelman, jonka pohja-aineistoksi asetin Kotikallion arkistotallenteet. Näin aineiston monitaiteisena ja päädyin suunnittelemaan konserttisarjan, jossa yhdistyvät eri taiteenlajit. Ilja Kotikalliosta tuli työni keskushenkilö, ja opintojeni aikana tehdyt konsertit kietoutuvat vahvasti Kotikallion ympärille.

Pohdin tätä tutkielmaa kirjoittaessani, miten voin tuoda Kotikallion ja sitä kautta Suistamo-taiteeni lukijan lähelle, kosketusetäisyydelle. Päädyin ratkaisuun, että käytän matkaoppaastani Ilja Kotikalliosta välillä tuttavallisemmin nimeä Ilja, tai Kotikallio, ja tällä tavoin toivon lukijan saavan Iljan viemänä henkilökohtaisemman matkan Perinnelaboratoriossa ja sen maisemissa.

Työni pääosassa ovat arkistotarinoiden inspiroimana luodut Suistamo-sarjan konsertit. Olen säveltänyt ja sanoittanut opintojeni aikana saamani tiedon ja tunteen taideteoksiin. Tutkielmani kirjallinen osuus toimii konserttien prosessien ja tuloksien esittelynä sekä Perinnelaboratorio-maailman oppaana, jonka avulla on helpompi löytää tekemäni taide ja Ilja Kotikallion arkistot. Käyn johdannon ohella läpi työni tavoitteet, taustan ja metodiset näkökulmat ja kerron tarkemmin Ilja Kotikalliosta. Työni aikana tehdyt haastattelut, tiedustelut ja soitetut konsertit auttoivat tiedonkeruussa, ja niiden avulla kirjoitin tähän tutkielmaan yhden luvun kohdehenkilöstäni Ilja Kotikalliosta, joka toimii myös tohtorintyöni matkaoppaana. Sen jälkeen etenen kronologisessa järjestyksessä ja esittelen viidessä luvussa opinnäytekonserttini eli Suistamo-sarjan konsertit, joilla jokaisella on oma teemansa. Teemallisissa konserttiluvuissa kerron myös työryhmistä ja ryhmien työmetodeista tohtorintyöni aikana. Jokaisen konsertin työryhmä on kokoontunut haitarin ympärille ja lähtenyt sitä kautta tutustumaan Ilja Kotikallioon ja Suistamoon. Työn aikana on taiteilijoiden keskuudessa syntynyt työryhmään kuuluvuuden käsite *haitariporukoissa*. Siksi kutsun työryhmääni nimellä *haitariporukoissa*, ja sillä sen löytää myös sosiaalisesta mediasta.

Tutkielmani käy läpi Suistamo-sarjan konsertit vuosilta 2013–2016 siten, että ensimmäinen opinnäytekonsertti käydään läpi luvussa Musiikin aika, toinen konsertti luvussa ”Missä haitari soi siellä piru liikkuu”, ja kolmannen konsertin jälkimmäinen osa 3b esitellään luvussa ”Muistojen Karjala”. Kolmannen konsertin ensimmäinen osa 3a sekä neljäs konsertti käydään läpi luvussa ”Kenttämatkat taiteellisen työn välineenä” ja viides konsertti luvussa ”Suistamo-työn yhteenveto”.

Työni liitteenä ovat Suistamo-sarjan julkaisut kuten levyt, musiikkivideot, valokuvat ja sarjakuvat, joista saa soivan ja kuvallisen käsityksen siitä, minkälaista taidetta olen Perinnelaboratoriossa vuosina 2012–2017 luonut.

Ilja Kotikallio asui ennen evakkoaikaa Suistamolla. Suistamon tunteminen on ollut alusta lähtien yksi tärkeimmistä tavoitteistani. Minkälainen Suistamo oli Kotikallion elinaikana ja minkälainen se on tänä päivänä? Työni johdattelemana päädyin rakentamaan myös mielikuvien Suistamon, joka ajallisesti paikantuu ja sekoittuu sekä tulevaisuuteen että menneisyyteen. Opintojen edetessä mielikuvien Suistamo on pikku hiljaa enemmän ja enemmän näkynyt musiikissani ja tehdyissä konserteissani, ja olen saanut sen avulla luotua uusia kuvia Suistamon tanssimaista.

Ilja Kotikallion kautta tutustuin Suistamoon. Suistamon kautta tutustuin Karjalaan ja erityisesti luovutettuun Karjalaan, sen historiaan ja siihen liittyvään kaipuuseen. En opintojeni alussa vielä ymmärtänyt, kuinka tunnepitoisen aiheen olen valinnut ja kuinka tulen oman taiteen tekemisen kautta oppimaan uutta tietoa Suistamosta ja sen musiikkihistoriasta. Oli hienoa havaita, kuinka koko prosessi on vaikuttanut niin minuun kuin yk-

sittäisiin suistamolaisiin mutta myös kaikkiin niihin henkilöihin, jotka ovat halunneet tietää enemmän Suistamosta tai omista juuristaan.

Suistamon ymmärtämistä voisi kuvailla hermeneuttisena kehänä eli tiedonmuodostuksen kehämäisenä tai spiraalinomaisena prosessina, jossa tutkimuskohteen yksityiskohtien tulkinnat vaikuttavat kokonaisuuden tulkintoihin. Jälkimmäiset taas tuottavat uusia tulkintoja yksityiskohdista, mikä laajentaa ymmärrystä tutkimuskohteesta. (Lähdesmäki, T., Hurme, P., Koskimaa, R., Mikkola, L., Himberg, T., [2017]). Analysoitaessa aluksi yksityiskohtia SKS:n arkistonauhoista ovat ne auttaneet hahmottamaan kokonaisuutta ja vähitellen johdattaneet tutkimukseni uusille poluille. Arkistonauhojen sisältö ja sen tutkiminen on kuljettanut minut kohti tätä päivää ja lopuksi kohti kuviteltua tulevaisuutta. Tohtoriopintojeni edetessä kokonaisuus alkoi hahmottua Ilja Kotikallion kautta, ja Suistamo-kuvani tarkentui. Opin ymmärtämään ja syventämään omaa tietoa Ilja Kotikalliosta, Suistamosta ja Karjalasta. Tämän kaiken tiedon avulla pystyin rakentamaan yksityiskohtia konsertteihini ja viemään tietoa taiteen avulla myös konserttieni kuulijoille.

Perinnelaboratorio-työni on lähtökohtaisesti taiteellista tutkimusta, ja tuloksena on taiteellisia tuotoksia. Taiteellisen tutkimuksen prosesseihin liittyy taiteen tekemistä, dokumentointia ja kirjallista pohdintaa. Taiteen tekeminen on tutkimisen keino, ja taideteokset ovat tutkimuksen materiaalisia tuotoksia. (Rouhiainen, Anttila & Järvinen 2014.) Taiteelliseen tutkimukseen liittyvien prosessien mukaan tarkasteltuna työni on taiteellisen tutkimuksen kehyksessä, mutta työni ei ole vain yksittäisen taiteilijan työn tarkastelua vaan laajempi. *Otsikko uusiksi – Taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat* -kirjan kirjoittajat Mika Hannula, Juha Suoranta ja Tere Vadén näkevät, että taiteellinen tutkimus ei anna vastauksia, se ei ole täydellistä tai ristiriidatonta, ja nimenomaan siinä on sen mahdollisuus ja vahvuus. Taiteellisen tutkimuksen kielenkäytöltä tarvitaan avoimuutta ja ajallisuutta. Sen avulla kykenemme hahmottamaan, missä ja miten olemme suhteessa itseemme ja ympäristöömme. Kyse on lopputtomasta prosessista, jossa yhteiseksi omaisuudeksi tarkoitettu tieto ja taito kerääntyvät yhteen ja jalostuvat. (Hannula, Suoranta & Vadén 2003, 14.) Perinnelaboratorio-työni aikana olen havainnut, että sanallistaminen ja oman taiteellisen työn tarkastelu ovat vaatineet edellä kuvatun tavoin avoimuutta, ja olen pohtinut paljon, mihin ja miten suhteutan oman työni. Monitaiteinen arkistotyöni on ollut jatkuvaa uuden kehittelyä, ja tutkimukseni on syventynyt, paikantunut ja tarkentunut prosessin aikana.

Työni metodisina lähtökohtina ovat *kuvitellut kenttäretket* (Laitinen 2003), *historialliset esityskäytännöt* (HIP), mikrohistoria sekä etnografia. Sovellan metodeita tutkimusaineiston tarkasteluun ja arkistoaineiston kanssa työskentelyyn, ja niiden avulla voin analysoida, kuinka taiteellista työtä on tehty dialogissa arkistoaineiston kanssa. Seuraavassa luvussa esittelen metodien soveltamista monitaiteiseen Suistamo-työhöni.

Metodit

Kun aloitin Ilja Kotikallion aineiston tutkimisen, tajusin materiaalin valtavan laajaksi niin ajallisesti tuntimäärissä mitattuna kuin teemoiltaan. Päätin keskittyä vain muutamiin tarina-aiheisiin, kuten juhlapyhät ja niiden sisältämä perinne, jossa vahvasti esiintyy Suistamon musiikki ja tanssi 1900-luvun alussa. Lisäksi olen poiminut Kotikallion tarinoista ne minulle mielenkiintoiset kohdat, joissa hän kertoo enemmän omasta elämästään. Metodien avulla olen päässyt muodostamaan kuvan Ilja Kotikalliosta, ja hänen kauttaan on avautunut väylä 1900-luvun alun Suistamon tutkimiseen.

Olen tehnyt useita kenttämatkoja Ilja Kotikalliolle merkityksellisiin paikkoihin kuten Lapualle ja Suistamoon sekä Suistamon lähialueille, kohdannut Iljan tunteneita henkilöitä ja päivittänyt tarpeen tullen tietojani myös nyky-Suistamosta. Kenttämatkoillani on ollut kaksi roolia: kuvitteelliset ja todelliset kenttäretket. Ensimmäinen rooli on Heikki Laitisen (2003, 321) väitöskirjassaan nimeämä kuvitellut kenttäretket, jotka ovat hänen mukaansa viime vuosisadan soivan kansanmusiikin tutkimisen tärkeimpien metodien joukossa. Laitinen kehottaa: ”Sulje silmäsi ja annat aineistosi viedä”. Mielikuvat vievät tutkijan kuvitteellisille kenttämatkoille; matkaan pitää valmistautua huolella, pitää tutustua kaikkeen mahdolliseen ennakkotietoon, ja on ymmärrettävä, että vastaan voi tulla myös jotain odottamatonta (Laitinen, 2003, 333–334). On ollut hienoa havaita, että kuuntelemalla Kotikallion arkistoäänitteitä on oikeastaan ollut aika vaivatonta matkustaa mielikuvissa Suistamoon ja löytää mielenkiintoisia maisemia ja tarinoita. Iljan soljuva tarinankerronta piirtää päähäni kuvia, ja musiikki alkaa soida kuin itsestään Suistamon raitilla. Näin olen pystynyt luomaan Perinnelaboratoriossani uusia sävellyksiä, ja lopulta kuvitteelliset Ilja Kotikallion johdattamat kenttäretket ovat vieneet minut myös todellisille kenttäretkille. Toinen rooli eli todelliset kenttäretket hyödyntävät etnografisia menetelmiä. Todellisten kenttäretkien avulla olen kerännyt lisää aineistoa muun muassa Kotikallion elämänvaiheista. Etnografia pohjautuu kenttätöille, ja etnografisen tutkimus tuottaa tietoa yhteisöstä ja kulttuureista. Etnografiassa aineistoa kerrytetään muun muassa haastatteluilla ja valokuvilla. (Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 11–13.) Tekemällä haastatteluja ja sukeltamalla arkistoaineistoon olen saanut eteeni uusia tutkittavia kohteita ja kiinnostavia puolia. Etnografinen menetelmä antaa mahdollisuuden ymmärtää ja kuvata Ilja Kotikallion ja Suistamon elämää.

Tutkija Petri Hoppu kirjoittaa tanssietnografisesta lähestymistavasta, joka mahdollistaa tutkimuksen sijoittamisen sinne, missä tanssivat ihmisetkin ovat:

Sen metodologisia periaatteita on mahdollista soveltaa myös historialliseen tanssintutkimukseen, jossa tavoitteena on saavuttaa menneiden sukupolvien tanssikäytäntöjä. Etnografian avulla korostuvat toiminta ja kokemukset, jotka rakentavat tanssin merkityksiä ja tanssijoiden identiteettejä jatkuvana muutoksen, tulemisen ja risteytymisen prosessina. (Hoppu 2014.)

Työni etnografinen osuus on lähellä Hopun kuvailemaa tanssietnografiaa. Historiallisen musiikintutkimuksen avulla tavoitetaan menneiden sukupolvien soitto- ja laulukäytäntöjä. Ilja Kotikallion elinaikakauden ihmisten toiminta ja kokemukset vaikuttivat vahvasti musiikkiin ja musiikin ymmärtämiseen.

Historiallisten esityskäytäntöjen soveltamisesta (historically-informed performance practice, HIP) kirjoittaa muun muassa sellisti ja tutkija Guadalupe López-Íñiguez (2016). Hän määrittelee ne näin: ”historialliset esityskäytännöt ovat minkä tahansa teoksen kohdalla yksinkertaisesti niitä teknisiä, esteettisiä ja esityksellisiä musiikin tekemisen tapoja, jotka olivat tavanomaisia juuri sillä hetkellä, kun teos sävellettiin, ja jotka olivat sen hetken esittäjille ja kuulijoille tuttuja”. López-Íñiguez (2016) puhuu ymmärryksestä ja jonkun asian sisällölostasta ja tuo esille metodista käytetyn toisen nimityksen Historically Inspired Performance Practice, eli ”historian inspiroimat esityskäytännöt”. Tässä hänen kirjoituksensa lähenee omaa tutkimusmaailmaani, koska Perinnelaboratorio-työni on vahvasti historian inspiroimaa, vaikka näkökulma eroaa tutkimuksestani siinä, että Ilja Kotikallio ei soittanut sävellettyä musiikkia. On mielenkiintoista liittää työni osaksi tätä muunnelmaa, historian inspiroimia esityskäytäntöjä, ja pohtia työtäni myös tätä kautta. López-Íñiguez kertoo keskittyneensä omassa tutkimuksessaan myöhäisen klassismin ja varhaisen romantiikan musiikin (1796–1829) aikakauteen. Samaistun tähän ajattelutapaan, jossa ei pyritä jäljittelemään sitä, miten toiset muusikot esittivät, vaan yritetään päästä lähemmäs ja jäljittää sitä, miten ihmiset tutkittavalla aikakaudella ymmärsivät musiikkia (López-Íñiguez 2016.) Tässä kohtaa alkavat käyttämäni tutkimusmenetelmät kietoutua toisiinsa, ja löydän yhtäläisyyksiä historian inspiroimiin esityskäytäntöihin, Heikki Laitisen (2003) mainitsemaan kuviteltuihin kenttäretkiin sekä etnografisen tekemisen luonteeseen, joita olen hyödyntänyt työssäni. Olen päässyt mukaan 1900-luvun alun Suistamon tapahtumiin ja kuvittelemaan huopasaappaiden töminää ja haitarin soittoa nuorten illanvietoissa. Olen koettanut ymmärtää sitä, mitä ihmiset ajattelivat musiikista ja sen tärkeydestä. Olen pyrkinyt selvittämään, kuinka musiikki ja tarinat vaikuttivat suistamolaisiin, ja jatkumona selvitystyölle olen koettanut selvittää tämän tutkinnon myötä, kuinka säveltämäni Suistamosta inspiroitunut musiikki ja keksimäni tarinat vaikuttivat tämän päivän ihmisiin ja mitä löytöjä tein musiikkini avulla todellisilla rajan taakse ulottuvilla kenttäretkilläni.

Työssäni näkyy vahvasti yksilön merkitys, jota mikrohistorian näkökulmasta valottaa tutkija Kirsti Salmi-Niklander. Hänen mukaansa mikrohistoria nostaa keskeiseksi tutkimuskohteeksi yksilön, perheen ja paikallisyhteisön, ja sen avulla on mahdollisuus tutkia pienten tapahtumien suuria merkityksiä (Salmi-Niklander 2008). Professori Matti Peltosen mukaan mikrohistorian etu ja vahvuus on sen konkreettisuus: ”konkreettisissa tilanteissa tutkija löytää uusia asiayhteyksiä, historiallisten ja yhteiskunnallisten tasojen kohtaamisia, joita mikään valmis teoria ei ole vielä tunnistanut” (Peltonen 1999, 38). Mikrohistoriaa omassa työssään soveltaa myös tutkija Saijaleena Rantanen, joka kirjoittaa: ”mikrohistoria on nostanut esiin kohteita joita perinteinen historian tutkimus ei ole pitänyt tutkimisen arvoisena” (Rantanen 2013, 14). Mikrohistorian avulla tuon esiin pienen yksilön ja yksilön suuren merkityksen siihen, että perinne on säilynyt. Se että yksilö ja hänen elämänvaiheensa ja elinympäristö nähdään tärkeänä, on inspiroinut minua uuden taiteen syntymiseen.

Koin alusta lähtien Ilja Kotikallion materiaalin tutkimisen tärkeänä, ja päästessäni pidemmälle Ilja Kotikallion tarinoiden viemänä tajusin, että se sisältää paljon johtolankoja, joiden avulla pääsen selvittämään sekä Kotikallion elämää että 1900-luvun alun Suistamon elämää ja musiikkikulttuuria. Arkistoja tutkiessa mielenkiintoni heräsi, ja arkistojen sisältämät henkilöt, tarinat ja tapahtumat alkoivat johtolankojen avulla saada uusia merkityksiä. Rantanen (2013, 15–16) kertoo italialaisen mikrohistorioitsija Carlo Ginzburgin johtolanka-käsitteen olevan hänelle tärkeä työkalu; johtolankojen tulkitseminen muistuttaa salapoliisin työtä pienine vihjeineen. Rantasen avainaineistona on ollut Ilmajoen torvisoittokunnan ja Isonkyrön laulukunnan johtajien muistelmat ja päiväkirjamerkinnät. Rantanen käyttää johtolankametodia apuna käytettävän tutkimusaineiston jäsentämisessä ja täydentämisessä. Rantanen on päässyt tutkimusaineistonsa muiden lähteiden jäljille, ja näin aineistoa on voitu tulkita uudella tavalla (Rantanen 2013, 15–16.) Näen Rantasen tutkimusaineistossa ja tutkimustavassa yhtäläisyyttä omaan työhöni. Olen Kotikallion arkistoaineiston avulla päässyt uusien lähteiden jäljille ja tulkinnut niitä uudessa valossa. Kotikallion elämänkerta on piirtynyt vähitellen kenttämatojen ja haastattelujen edetessä.

Ilja Kotikallion elämän ja arkistojen tutkiminen on parhaimmillaan ollut palkitsevaa salapoliisintyötä. Pienet vihjeet ovat johdattaneet suurien oivallusten ja löytöjen äärelle, josta esimerkkinä musiikin löytyminen arkistovihjeen avulla: Löysin Kotikallion arkistonauhasta vihjeen kelanauhasta, jolle oli pääasiassa äänitetty hänen soittamaansa musiikkia. Etsin kelanauhan käsiini, ja nauhalöytö osoittautui musiikin ja Iljan elämän analysoimisen kannalta arvokkaaksi. Nauhalöydöstä kerron tarkemmin luvussa Musiikin aika.

Olen vienyt kentälle oman Suistamo-taiteeni ja saanut sitä kautta uusia vihjeitä tutkimuksen suunnalle ja uutta tietoa tutkimusaiheistani. Kenttätöön ja haastattelujen avulla saaduista palasista olen tulkinut yksittäisen ihmisen, Ilja Kotikallion elämänvaiheita.

Johtolankoja olen koettanut etsiä selvittäessäni Ilja Kotikallion viimeisiä vaiheita sekä sitä, minkälainen oli Kotikallion käyttämä haitari eli karmuuni. Haitarilla oli Suistamolla monta nimitystä: se tunnettiin muun muassa nimillä taljanka, garmuli, karmuuli, karmuuni tai harppu. Olen valinnut karmuuni-sanan kuvaamaan instrumenttia, jolla Ilja Kotikallio Suistamon-aikana soitti. Kotikallio puhuu itse karmuunista ja käyttää nimestä eri yhteyksissä ja eri taivutusmuodoissa muun muassa variaatioita karmuuli, karmunloi. Ensimmäisiä kertoja Kotikallion kertomuksia kuunnellessani kuulosti hänen käyttämä sana karmuunilta. Myöhemmin olen oppinut paremmin ymmärtämään hänen puhettaan, ja kuulen myös variaatioita. Toimittaessani Kotikallio-levyä päädyin karmuuni-nimeen, koska halusin käyttää vain yhtä muotoa. Niinpä jatkan valitsemallani tiellä ja käytän karmuuni-nimeä myös tässä tutkielmassa Ilja Kotikallion yhteydessä.

Olen etsinyt tietoa Kotikallion soittimesta karmuunista, ja käynyt soittimeen liittyviä keskusteluja eri asiantuntijoiden, muun muassa tutkija, soitinrakentaja Rauno Niemisen ja petroskoilaisen tutkijan ja haitariasiantuntijan Jevgeni Mihailovin kanssa hahmottaakseni, minkälaisella instrumentilla Ilja aikoinaan Suistamolla soitti. Lisäksi esittelen Iljan taitaman poikkeuksellisen laajan ohjelmiston, jollaiseen en ole vielä kenenkään arkistopelimannin kohdalla törmännyt. Erityishuomioni saa hänen taitamansa ristakondra- ja maanitussävelmät, joita soitettiin Suistamolla aikoinaan myös kanteleella ja kaikilla muillakin soittimilla. Olen etsinyt Kotikallion innoittamana johtolankoja sekä hänen omasta elämästään että myös karjalaisesta musiikista ja erityisesti haitarista. Pienet vihjeet arkistoäänitteellä tai yksittäinen virke lehtihaastattelussa ovat johtaneet minut uuden tiedon äärelle.

Heidi Haapojan (2017, 61–62) väitöskirjasta löytyy yhtäläisyys omaan työtapaani, jossa tehdään musiikkia yhdessä työryhmän kanssa ja heitä haastatellaan työn aikana. Vastavuoroisesti Haapojaa on myös haastateltu alan julkaisuihin, ja näin on syntynyt dialogi kentän kanssa. Samalla hänen työnsä on vaikuttanut kentällä käytäviin keskusteluihin. Oma työtapani on hyvin samanlainen Haapojan kanssa. Sen lisäksi, että olen hakenut kentältä haastatteluja, olen myös itse vienyt kentälle sekä omia näkemyksiäni karjalaisesta haitariperinteestä että taiteellisesta tohtorintyöstä ja olen myös esittänyt Perinnelaboratoriossani syntyneitä taideteoksia. Vuoropuhelu taiteellisen tutkimuksen ja kentän välillä on jatkunut koko työni ajan. Konsertointi ja sitä seuranneet keskustelut ovat jäsentäneet ajatuksiani, ja olen esittänyt useita kertoja Suistamo-sarjan konsertteja ja mielenkiinnolla kuunnellut niistä saatua palautetta. En ole vain hakenut kentältä tie-

toa, vaan olen vienyt kentälle tietoa oman taiteellisen työni kautta ja näin saanut uusia, pieniä vihjeitä, joita olen lähtenyt jäljittämään. Pikku hiljaa kokonaisuus on alkanut hahmottua erillisten, hajanaisten dokumenttien kautta. Tapahtumapaikoille meno, ympäristöön eläytyminen, on ollut minulle iso inspiraatio, joka on myös omanlaisensa johtolanka.

Olen konserttoinut kaikilla Suistamo-sarjan konserteillani ympäri Suomea, ja konsertteja on viety myös Suomen rajojen ulkopuolelle. Viemällä taidetta ihmisten pariin, maakuntiin ja erityisesti entisten suistamolaisten luo olen saavuttanut jotain arvokasta, jotain mitä en olisi löytänyt, jos olisin istunut vain tutkimushuoneessani tai esittänyt konsertteja ainoastaan opiskelupaikkakunnallani Helsingissä. Ihmisille on ollut helpompaa tulla juttelemaan kanssani, kun olen esityksilläni ja esityspaikkavalinnoillani edesauttanut keskusteluyhteyden luomista. Kuinka tärkeää on ollut tavata evakkoja ja jakaa heidän kanssaan heidän muistojansa ja keskustella Suistamosta. Olen saanut näistä kohtaamisista uutta tietoa, olen kuullut uusia tarinoita ja saanut vinkkejä tiedonhakuun. Kohtaamisten kautta olen saanut mahdollisuuden kertoa Suistamon suuresta sanasepostista Ilja Kotikalliosta sekä omasta taiteellisesta työstäni Sibelius-Akatemian kansanmusiikin aineryhmän tohtorikoulussa.

Olen lähtenyt tutkimusretkelle yksilön elämänvaiheista ja Kotikalliolta kerätystä arkistomateriaalista ja edennyt vihjeiden ja kenttätöiden avulla hahmottamaan Kotikallion elämää ja luomaan omaa taidetta. Metodien ja näkökulmien avulla kerron suistamolaisen Ilja Kotikallion tarinan, tuon esille näkymättömän karjalaisen haitarin ja selvitan haitarin merkitystä karjalaisen musiikkiperinteen jatkajana. Jukka Sarjala (2002, 126) kirjoittaa musiikin historian tutkimussuuntauksista osuvasti: ”historiallinen kohdehenkilö on kuin kamera menneisyyteen, jonka avulla voi tarkemmin katella mitä kuvassa näkyy”. Mitä enemmän olen selvittänyt Iljan henkilöhistoriaa, sitä tarkempi on tarkastelemastani kuvasta tullut, ja olen päässyt lähemmäksi ja saavuttanut Kotikallion elämää aikakautta ja hänen elämänsä. Eri arkistolähteet, johtolangat, kuvitellut kenttäretket ja todelliset kenttämatkat sekä taiteellisen työryhmän kanssa tehdyt konsertit ovat yhdessä synnyttäneet Perinnelaboratorion nimeltä Suistamo.

Perinnelaboratorio – Kotikallion perinne uudessa kontekstissa

Jatkotutkintoni keskeisin asia ja työskentelyn lähtökohta ovat arkistoaänitteet. Arkiston rinnalla tärkeinä teemoina ovat monitaiteisuus ja esitävä taide. Pohtiessani opintojen alussa, miten yhdistää arkistotyöskentely, monitaide ja esitävä taide, päädyin luomaan käsitteen Perinnelaboratorio. Minulle perinne-sana viittaa tässä yhteydessä arkistoihin ja sieltä löytyvään tarinankerrontaan ja musiikkiin, sana laboratorio taas antaa luovan tilan ja mahdollisuuden testaukseen, muutoksiin ja kehittelyyn. Yhdistämällä

nämä kaksi asiaa sain itselleni oman työskentelypaikan, Perinnelaboratorion, jonka olen pystynyt perustamaan aina sinne missä jatkotutkintotyötäni on tehty. Suistamo entisenä runolaulajien mahtipitäjänä ja vuonna 1944 silloiselle Neuvostoliitolle luovutettuna kuntana – Ilja Kotikallion syntymäpaikkakuntana – tarjosi mielikuvitukselle paljon virikkeitä. Niinpä päätin antaa laboratoriolleni nimen Suistamo, ja kirjoitin vuonna 2012 jatkotutkintosuunnitelmaani sanaleikin: jatko-opintojeni konserteissa kokeillaan, luodaan, kehitellään, tutkitaan ja suistutaan. Perinnelaboratoriotani kutsun siksi Suistamoksi.

Kotikalliolta tallennetut tarinat, hänen oma elämänsä, karjalainen kulttuuri ja nykypäivä kohtaavat Perinnelaboratoriossani. Opintojen edetessä tein useita kenttämatoja ja vein Perinnelaboratorion rajantakaiseen Karjalaan. Aluksi matkakohteenani oli Suistamo, myöhemmin laajensin aluetta ja kiersin muun muassa Laatokan ympäri ja tutustuin Petroskoin alueeseen sekä Vienan Karjalaan. Kenttämatojat toivat minulle maantieteen ymmärrystä, ja oli helpompaa kuunnella Iljan tarinoita ja muita kertomuksia Karjalasta, kun olin omakohtaisesti käynyt paikan päällä ja jakanut tätä matkailuelämystä myös konserttieni työryhmille. Otin opintojen alussa tavoitteeksi viedä kaikki työryhmäläiset Suistamolle. Viisumin haku tuli tutuksi, ja passin sivut olivat leimoja täynnä. Lähes kaikki konsertteihini osallistuneet taiteilijat kävivät kanssani rajantakaisessa Karjalassa.

Esitellessäni tohtorintyötäni konsertoimalla, soivilla luennoilla tai valokuvanäyttelyn taiteilijatapaamisissa minulta usein tiedusteltiin, miten päädyin Karjala-aiheeseen, erityisesti Suistamoon ja yhteen siellä asuneeseen ihmiseen. Sitä voi selittää omalla kiinnostuksella mutta myös ympäristössä heräävällä kiinnostuksella. Tutkija Jari Eilola (2006, 27) kirjoittaa, kuinka valittavat tutkimusteemat ja -kohteet ovat niitä, joita kohtaan omassa ajassa tunnetaan kiinnostusta. En ole yksin tutkimassa Karjalan musiikkikulttuuria. Tänä päivänä erityisesti Karjalassa vahvasti esiintyneet runolaulu, puhaltimet, kantele ja jouhikko kiinnostavat kansanmusiikin tutkijoita. Mielelläni liityn tähän joukkoon ja tuon mukaan oman näkemykseni karjalaisesta haitarisoitosta, joka aikoinaan soi jonkin aikaa kanteleiden rinnalla ja jatkoi siitä, mihin kantele tanssin tahdittajana jäi.

Perehdyin perusteellisesti Ilja Kotikallion arkistoäänitteisiin. Istuin päiväkausia päivänvarjon alla kotini pihamaalla ja annoin Iljan kertoa tarinoita ja vanhoja uskomuksia Suistamolta omalla ainutlaatuisella ja mukaansatempaavalla tyyllillään. Merkitsin ylös kiinnostavimmat tarinat ja vein ne mukaan Perinnelaboratorioon. Esittelin tarinat työryhmilleni, ja lopulta sovituksen, ideoinnin, kehittelyn ja kenttämatojen jälkeen Ilja Kotikallion perinne sai uuden kontekstin taiteellisessa työssäni, viidessä konsertissa.

Nimesin viiden konsertin kokonaisuuden Suistamo-sarjaksi. Jokainen sarjan konsertti on kytköksissä joko tutkimukseni kohdehenkilöön Ilja Kotikallioon tai Kotikalliolta kerättyyn Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa sijaitsevaan ääniteaineistoon. Suistamo-sarjan konserttien teemat löytyivät Kotikallio-aineistosta. Ensimmäinen konsertti *Aikapyörä ja pirunpeli – Tarinaa Suistamolta* keskittyi Ilja Kotikallion elämään. Tein konsertin soolona ja kehitin venäläisellä Notka-haitarilla oman sävelkielen ja oman tavan soittaa uutta karjalaista musiikkia. Notka tarkoittaa pientä nuottia, ja Notka-haitareita on tuotu Suomeen 1980-luvulla erityisesti lastensoittimiksi. Valitsin Notkan soittimekseni sen kaihoisan soinnin takia mutta myös keveyden takia. Notkan palje on erityisen kevyt soitettava, ja soittimella on ollut mielenkiintoista kehittää rytmiä paljekuvioita. Notkansoittoni perustuu pääasiassa palkeenkäyttöön, sorminäppäryyteen perustuva haitarinsoitto on ollut vähemmällä Suistamo-sarjan konserteissa.

Toisen konsertin *Pahan laulu – Balladi paskasta karmasta* ydinajatuksena oli haitarin maine pirun soittimena ja pahuus, joka oli läsnä myös Ilja Kotikallion elämässä. Kolmas konsertti jakaantui kahteen osaan. Konsertti 3a oli livesäestetty mykkäelokuva *Sijaton sielu*, joka toimii jatko-osana Pahan laulu -konsertille. Elokuvasa piru ilmestyy karjalaiseen kylään ja haitari soi läpi elokuvan. Konsertti 3b *Lakkautettu kylä* muodostui kahdesta kokonaisuudesta: soivasta valokuvanäyttelystä ja konsertista. Lakkautettu kylä pohti sota-aikaa, evakkoutta ja kodin jättämistä. Neljäs konsertti *Suistamon Sähkö* lisäsi konemusiikin kehittämäni nykykarjalaiseen haitarimusiikkiin. Verrattuna Lakkautettuun kylään, jonka ohjelma syntyi historiallisten tapahtumien kautta, Suistamon Sähkö lähti kuvitteellisen tarinan kautta viemään musiikkia konemusiikin suuntaan, ja konsertissa oli vahvasti esillä visuaalisuus tanssin ja liikkeen kautta. Viides konsertti *Ma'ilmanlopun maanitus* toimi Suistamo-sarjan yhteenvetona. Se keräsi yhteen kaikki edelliset Suistamo-konserttini. Ma'ilmanlopun maanitus -konsertin teemana oli raja, joka näkyi vahvana muun muassa konsertin esityspaikassa, Musiikkitalon sisälle pystytetyssä pienessä teltassa.

Monitaiteen haastavassa ympäristössä

Olen muusikko, joka esiintyessään käyttää soiton ja laulun lisäksi ilmaisumuotona teatterillisiä elementtejä kuten puhetta ja liikettä. Kutsun sitä tässä tutkielmassani monitaiteiseksi esiintymiseksi. Monitaiteinen esiintyminen on vuosien varrella tullut luonnolliseksi osaksi esiintymistapaani ja taiteen tekemistä. Soittimeni haitari on hyvin kehollinen soitin. Musiikin tuottaminen haitarilla synnyttää soittamisen yhteydessä liikettä, joka houkuttelee soittajan laventamaan omaa ilmaisuaan monitaiteisen esiintymisen suuntaan. Liike syntyy kuin itsestään, kun antaa haitarin viedä kehoa soitettavan musiikin avulla.

Muusikkolähtöistä musiikintutkimusta esittelee Taina Riikosen tutkimus, jossa hän käsittelee huilistien erityisiä toimintatapoja Kaija Saariahon säveltämää huilumusiikkia soitettaessa. Riikonen haastattelee huilisteja ja asettaa keskiöön huilistit soitto liikkeistöineen. Hän pohtii kiinnostavaa aiheetta: ”Miten Saariahon säveltämää musiikkia soitetaan?” (Riikonen 2005, 11–12.) Kysymys herättää heti mielle yhtymiä omaan tapaani soittaa musiikkia. Miten soitan musiikkiani ja miten soitan instrumenttiani haitaria? Muusikkolähtöisessä tutkimuksessa voidaan Riikosen mukaan tarkastella, miten muusikko ja soitin kytkeytyvät toisiinsa soittamisen liikkeissä. Huomio kiinnittyy soittamisen toimintaan, eikä niinkään teoksen musiikillisiin rakenteisiin (Riikonen 2005, 213–214.) Jos vien muusikkolähtöisen tutkimuksen monitaiteisen esiintymisen pariin ja sovellan sitä omaan taiteen tekemiseeni, on todettava, että soittimeni haitari on vahvasti kytköksissä minuun. Tämä johdattaa ajatukseni maisteriopintojeni loppuvaiheeseen, vuosiin 2000–2001, jolloin tein ensimmäisen monitaiteisen sooloesitykseni.

Kokeilin monitaiteista esiintymistä yksin, ja se tuntui välillä kovin vaikealta. Vaikka olin lavalla tutun soittimeni haitarin kanssa, kaikki muu toiminta, kuten puhe ja liike, aiheutti epävarmuutta ja teki esitystilanteesta välillä epämukavan. Monitaiteinen esiintyminen kiehtoi, mutta koin sen haastavaksi ja olin välillä jopa luovuttamassa, kunnes eteeni tarjoutui mahdollisuus kehittää koreografi Johanna Keinäsen johdolla esiintymistäni Puhti-duon kanssa monitaiteiseen suuntaan. Puhti on duo, jossa aisaparinani on tanssija Reetta-Kaisa Iles. Teimme tällä kolmikolla, Puhti lavalla ja Keinänen ohjaamassa, useamman monitaiteisen esityksen vuosien 2005–2011 aikana. Opin toimimaan haitarin kanssa monitaiteisissa esityksissä, ja monitaiteisuus vei mukanaan. Niinpä tohtoriopintojen alkuvaiheessa vuonna 2012 minulle oli itsestäänselvyys, että teen monitaiteisen tohtorintutkimon.

Tehdessäni ensimmäistä monitaiteista tohtorikonserttia huomasin seuraavan haasteen. Haitarista oli muodostunut minulle niin vahva instrumentti, että oli vaikeaa olla lavalla ilman sitä. Haitari oli luonut fyysisen turvan, eräänlaisen aidan yleisön ja minun välille. Instrumentista oli muodostunut vuosien aikana minulle niin vahva osa esiintymistäni, että irti päästäminen siitä vei aikaa. Perinnelaboratorio-opintojen ensimmäinen soolona tekemäni konsertti antoi minulle toimintamalleja ja ennen kaikkea varmuutta olla lavalla yksin. Sen ansiosta pystyin jatkossa esiintymään myös ilman haitaria. Haitarin luomasta turvasta pois oppiminen teki minusta esiintyjänä monipuolisemman. Oikeanlainen ohjaus ja ensimmäisen konsertin haastava tavoite toteuttaa monitaiteinen näyttämöteos soolona loivat pohjan Perinnelaboratorion työtavalle ja asettivat riman korkealle. Harjoitustuntien ja monien esityskertojen jälkeen näyttämölläolo tuntuu nykyään luontevalta, olin siellä yksin tai isommassa ryhmässä, ilman instrumenttiani tai instrumenttini kanssa.

Pääasiassa esiinnyn kuitenkin näyttämöllä instrumentin kanssa ja koen, että haitarin kanssa liikkuminen on minulle luontevaa. Kun luon musiikkia monitaiteisiin teoksiin, mietin usein ensiksi sitä, miten instrumenttiani soitan. Pohdin esimerkiksi soittoasentoa tai tiettyä koreografista liikettä, joka tukee soittoaani. Yhtä lailla soittoni voi antaa impulssin liikkeen syntymiseen. Mietin myös sitä, miten olen lavalla suhteessa muihin esiintyjiin tai yleisöön. Ajattelen soittamisen olevan fyysinen suoritus, jossa instrumenttini on osa muusikkouttani ja esiintymistapaani. Isompien kokonaisuuksien lokahtaessa paikoilleen ja koreografian valmistuttua alan vasta pohtia tarkemmin, mitä soitan. Purkaessani monitaiteisen teoksen musiikin tekemistä minulla on selvä työjärjestys. Otan ensiksi haltuun isompia linjoja, kuten musiikin tunnelman tai rytmin sekä fyysisen läsnäolon näyttämöllä. Musiikin pienet yksityiskohdat tulevat mukaan usein vasta harjoitusperiodin loppupuolella, juuri ennen ensi-iltaa.

Minulla on soiton aikana kehossani mukana musiikin pulssi, jota voin halutessani tehostaa tuomalla sitä enemmän esille. Kehon liikkeeseen vaikuttaa myös haitarilla tehty paljerytmi, aksentointi tai kappaleen poljento. Jokainen eri soitintyyppi ja jokainen eri musiikin tyyli voi synnyttää muusikossa liikettä, jos vain antaa liikkeelle vapauden ja mahdollisuuden tulla esiin. Oma liikkumiseni soittimen kanssa on välillä tiedostamatonta, välillä liike on hyvinkin tietoista ja ohjattua. Heittäytyminen ja etsiminen ovat muusikolle avainsanoja, kun lähdetään työstämään ilmaisua liikkeen suuntaan.

Maija Karhinen-Ilo on tehnyt taiteellisen tohtorintutkinnon monitaiteisesta näkökulmasta. Hän analysoi tutkinnon kirjallisessa osiossa termiä ”monitaiteinen muusikkous” muun muassa siten, että hän käsittää sen sisältävän muusikon vapauden ja mahdollisuuden käyttää työssään erilaisia taiteellisia keinoja (Karhinen-Ilo 2015, 16). Koen monitaiteisen muusikkouden Karhinen-Ilon kanssa samalla tavalla: minulla on mahdollisuus valita ja hyödyntää ilmaisussani eri taiteen keinoista niitä, joita kulloinkin koen tarvitsevani. Jatko-opintojeni aikana olen monitaiteisen muusikkouden lisäksi laajentanut omaa monitaiteista työtapaani keräämällä ympärilleni eri taiteenlajien edustajia, joista olen muodostanut työryhmiä, Perinnelaboratorion testaryhmiä. Näiden työryhmien työskentelyn lopputuloksena ovat olleet monitaiteiset Suistamo-sarjan konsertit. En enää itse tuota kaikkea monitaidetta, vaan monitaiteisuus syntyy eri taiteilijoiden kohtaamisesta.

Ensimmäinen jatkokonserttini toteutti enimmäkseen monitaiteisen muusikkouden ajatusmallia. Olin lavalla yksin esiintyjänä, joka tuotti musiikin lisäksi liikettä, tanssia ja tarinaa. Seuraavissa konserteissa monitaiteisuus laajeni, ja kanssani lavalle nousivat eri taiteenlajit ja taiteenlajien edustajat. Taiteenlajien yhdistäminen muodostaa Perinnelaboratorio-työssäni käsitteen monitaide, ja puhun Suistamo-sarjastani nimellä monitaiteinen konserttisarja.

Monitaiteisen konserttisarjan keskiössä on valitsemani instrumentti, Notka-haitari. Sama sointi, sama ääni yhdistettynä eri instrumentteihin ja eri taiteenaloihin on aina yllättänyt ja luonut uutta. Konserttini erottuvat toisistaan, vaikka niiden pohjalla on sama rytmisiä kuvioita junnaava haitari. Monitaiteen kautta olen löytänyt oman Suistamoni, ja eri taiteenalojen taiteilijat ovat antaneet minulle uutta pohdittavaa ja analysoitavaa ja näyttäneet minulle monia eri puolia Suistamo-tutkimuksesta. Perinnelaboratorio on rikastunut taiteilijoiden visioilla ja toteutuksilla ja tuottanut useita liikuttavia ja järjestyttäviä taidekokemuksia kuulijoille ja katselijoille.

Suistamo-sarjan julkaisut

Suistamo-sarjan konserttien ohella on julkaistu viisi Suistamo-sarjan äänilevyä: *Aikapyörä*, *Pahan laulu*, *Lakkautettu kylä*, *Suistamon Sähkö ja Ilja*. Opintojeni alkuvaiheessa päätin, että tallennan kaikki tohtorikonserttini äänitemuotoon. Ajattelin, että CD-levyjen avulla saan työni esille laajemmin, ja äänitteiden avulla on mahdollista saada työlle myös kansainvälistä arviointia. Monitaiteisen esityksen ollessa kyseessä oli oltava valmis siihen, että albumit ovat oma taiteellinen tuotteensa, joita olen valmis editoimaan ja muuttamaan niin, että ne toimivat äänitemuodossa. Olen äänittänyt ja tuottanut levyt yhdessä Perinnelaboratorion työryhmän kanssa. Jokainen äänilevy on tehty itsenäiseksi taiteelliseksi kokonaisuudeksi.

Levyjen lisäksi matkan varrella on tullut ideoita musiikkivideoihin ja kirjoihin. Suistamo-sarjaa täydentävät musiikkivideot *Kaivos*, *Jumala rankaisee*, *Kotiin* ja *Daddy Cool*. Lisäksi on ilmestynyt Ilja Kotikallion *Karmuuni lauloi* -äänilevy, sarjakuvakirja *Kannas* ja siihen liittyvä soundtrack-levy ja valokuvakirja *Lakkautettu kylä*.

Seuraavaksi kerron taustaa: miten päädyin Ilja Kotikallion matkaan, miten kiinnostuin Suistamosta ja mistä kaikki alkoi.

Taustaa

Opiskellessani musiikin maisteriksi Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osastolla vuosina 1995–2003 opintoihini sisältyi olennaisena osana arkistoäänitteiden kuuntelu ja analysoiminen. Istuin monia tunteja kuunnellen vanhoja tallenteita, joilla soittivat viulistit, puhaltajat, kanteleensoittajat ja haitaristit. Osa nauhoista oli äänenlaadultaan heikkotasoisia, mutta silti niistä pystyi aistimaan muusikkojen taitaman svengaavan poljennon. Joidenkin äänitysten kohdalla oli laitettava peliin oma mielikuviutus ja paikattava äänityksestä johtuvat puuttuvat äänet tai katkenneet kappaleet.

Arkistonauhojen rahina ja äänenlaatu ja niiden aikaansaama mielikuva johdattavat kuulijan matkalle menneeseen aikaan. Vanhat tarinat ja musiikki vaivuttavat kuuntelijan aikamatkalle mutta samanaikaisesti herättävät vimman ja mielenkiinnon etsiä lisää tietoa nauhalla esiintyvistä henki-

löistä, tapauksista ja paikoista. Arkistoäänitteet opettavat ymmärtämään historiaa ja tuovat menneen ajan lähelle, melkein kosketusetäisyydelle. Arkistoista voi löytyä jotain niin mielenkiintoista, että siitä ei pääse irti, vaan se kulkee mukana eikä jätä rauhaan. On siis ryhdyttävä salapoliisityöhön ja tutkimusmatkalle. Näin kävi minulle, kun tutustuin karjalaisten arkistonauhujen maailmaan. Löysin sieltä rikkaan perinteen ja jotain, joka jäi vaikuttamaan minuun moniksi vuosiksi.

Kansanmuusikolle on oppimisen ja omaksumisen kannalta tärkeää, että on mahdollisuus saada konkreettinen soittonäyte historiasta. Yksi tärkeimmistä hetkistäni arkistojen parissa oli, kun kuulin ensimmäisen kerran Ilja Kotikallion karjalaista haitarinsoittoa. Käsitykseni haitarista ja sen historiasta muuttui. Musiikki teki minuun lähtemättömän vaikutuksen, ja opin ymmärtämään, että haitarilla oli soitettu 1900-luvun alkupuolella Karjalassa sitä samaa musiikkia kuin kanteleilla, jouhikoilla ja paimensoittimilla, joiden soittoa on myös Suistamolta tallennettu. Ilja soitti suoraan sydämeeni ja lausui nämä sanat: ”ihan nenka soitettiin kun mie nyt soitan täl kaksrivisel, muiten karmuunil taval, yksil näbylöl, ihan se niin kun karmunlois ol vaan seitsemän läpyy” (äänite c).

Lähdin opintomatkalle Karjalan tanssimaille ja opettelín Iljan soittamaa musiikkia yksirivisellä haitarilla. Haasteena oli aineiston vähäinen kesto; Ilja soitti karjalaista tanssimusiikkia eli ristakondraa noin neljäkymmentä sekuntia, lopetti soittamisen ja sanoi: ”muka vaan sitte soitettiin [...] mut hyvät tanssijat kuitenkin viikko soitettiin ni ihan jopa puoli tuntia tai ylikin piti soittua sitä ristakkuu” (äänite c). Arkistoaineiston lyhyt kesto ohjasi minut heti alusta lähtien pelaamaan omalla mielikuvituksellani. Kuvittelin mielessäni, miten illatsuissa Ilja soitti ja tanssijat tanssivat. Varioin melodioita ja rytmejä, improvisoin ja kuvittelin välillä hyvinkin yksityiskohtaisesti tanssia ja sen askelkuvioita.

Ilja Kotikallio jäi valmistumisvuoteni 2003 jälkeen taka-alalle ja keskityin muihin musiikkiprojekteihin, kunnes vuonna 2011 lähdin Puhtin kanssa konsertoimaan Seinäjoelle. Sinne minua tuli tapaamaan Lapuan Ruhan kylästä kotoisin oleva Erkki Peräsalo, joka oli kirjoittamassa kylän historiikkia ja tarvitsi siihen tietoa myös Ilja Kotikalliosta. Silloin minulle selvisi, että Ilja oli Suistamon lisäksi asunut myös Lapualla, Pohjanmaalla. Sain Peräsalolta nipun Iljaan liittyviä lehtileikkeitä, muun muassa Kotikalliosta kirjoitetun muistokirjoituksen, ja ymmärsin, että minun on ryhdyttävä selvittämään Iljan tarinaa.

Kohdehenkilönä Ilja Kotikallio

Talollinen Ilja Sinda syntyi maanviljelijäperheeseen Suistamon Ihatsun kylään 31.7.1894 ja kuoli Lapualla 26.5.1961. Hän vaihtoi Sinda-sukunimen kodin lähellä olleen veneenlaskupaikan nimen mukaisesti Kotikallioksi. Mikkelin maakunta-arkistosta tilatun otteen mukaan Ilja vaihtoi sukunimensä vuonna 1930, jolloin hän meni naimisiin Nasti Feodorintytär Pumpun kanssa. Ilja Kotikalliolla oli kuusi sisarusta, livan, Matrona, Stepan, Vasili, Jelena ja Aleksandra. Kotitilaa pitämään jäänyt vanhin veli Ivan Sinda vaihtoi myös nimensä; hänestä tuli Juho Aaltoranta. Lapualle sodan jälkeen muuttaneista Sindan sisaruksista Stepan, joka karjalaisten keskuudessa tunnettiin nimellä Tsoppi, oli ainoa, joka piti Sinda-sukunimen.

Ilja jatkoi Ihatsussa isänsä jäljissä maanviljelyä ensin kotitilalla ja myöhemmin puolen kilometrin päässä omalla tilalla, Kallioniemellä, aina talvisotaan asti. Kallioniemen tilalla oli reilut 10 hehtaaria maata; metsää 6 hehtaaria, peltoa 3,5 hehtaaria ja loput luonnonniittyä ja muuta maata. Tilalla oli asuinrakennuksen lisäksi sauna, navetta, liiteri, halkovaja, riihi, aitta, kellarit, kolme latoa ja käymälä. Hirrestä tehdyssä asuinrakennuksessa oli kaksi lämmitettävää huonetta ja pärekatto. Rakennuksissa ei ollut sähköä eikä niihin tullut vesijohtovettä. Asuinrakennus oli ehditty maalata ja vuorata kauttaaltaan tervapahvilla juuri ennen talvisotaa. (Valtiokonttori 1940.)

Ilja omisti hevosen ja toimi kylän musiikkimiehenä. Häntä työllistivät keväisin uitot ja talvisin tukkisavotat. Hän kulki rekikelillä hevosen kanssa tukkikämpälle ja varusti ne ruokavarastoilla. Ilja oli erityisen hyvä kalamies ja kätevä käsistään; hän rakensi elämänsä aikana muun muassa talon, kaksi navettaa ja kangaspuut.

Iljalle ja Nastille syntyi kolme lasta: Anja vuonna 1932, pojat Aulis 1935 ja Viljo 1937. Elämä ei aina kohdellut perhettä hyvin. Iljan kerrotaan rakentaneen arkut omille pojilleen, jotka kuolivat nuorina, Aulis muutaman viikon ikäisenä kulkutautiin ja Viljo viisivuotiaana hukkumalla. Heidät on haudattu Suistamon hautausmaalle.

Ilja oli hyvä tarinankertaja, joka muisti vanhoja karjalaisia suakkunoi- ta eli satuja ja kansanviisauksia. Suakkunat hän oli oppinut tukkikämpillä, kuten hän *Lapuan Sanomien* haastattelussa 1957 kertoo: ”Pitkinä iltapuh- teina suakkunoiden sanominen oli aivan tavallista. Joskus se muodostui kilpailuksikin”. Hänellä oli mukaansatempaava kerrontatyyli, ja hänen pu- heensa soljui laulunomaisesti tarinan edetessä. Kotikallio joutui lähtemään evakkoon sodan alta. Ensimmäinen evakkomatka vei Iljan perheineen Sa- voon, Vesannolle. Vesannolla Ilja oli esitellyt majapaikkansa isännälle pui- den karsinnan lomassa ripatska-tanssia, josta isäntä oli ensin innostunut, ”katoppas, katoppas poikaa”, mutta oli sitten todennut: ”sinä oot eri mies, sinun kanssa en lähde metälle”.

*Ilja Kotikallio Suistamolla.
Kuva Kotikallion perhealbumi.*

Kotinsa menettäneet karjalaisevakot tekivät Valtiokonttorille korvauslistan, johon merkittiin rajan taakse jäänyt omaisuus. Näitä listoja löytyy Kansallisarkistosta. Ruutupaperille merkityt tavarat kertovat paljon senaikaisesta elämästä. Tavaroita ei ollut paljoa; listat ovat 2–4-sivuisia, ja niihin on merkitty yksityiskohtaisesti muun muassa petivaatteet, työkalut, marjapensaat, kotieläimet ja vatiin jäänyt pullataikina. Ilja Kotikallio on allekirjoittanut ensimmäisen evakkomatkan jälkeen oman listansa 5.11.1940 Rautalammillä. Hänen listaansa on lueteltu tavaroita seuraavien otsikoiden alle: pelto- ja puutarhakalusto, kotieläinjalusto, maitokalusto, ajo- ja kuljetuskalusto, paja- ja käsityökalusto, kalastusirtaimisto, huonekalut, pitovaatteet, makuu ym. vaatteet, talouskaluja.

43/200/1

*Talollinen Ilja Kotikallio Suistamon
pitäjän Ihatsun kylästä, on jäänyt irtainta
omaisuutta kotinsa alempana olevan luettelon
mukaan.*

<i>Tavarain laatu ja nimi.</i>	<i>kpl.</i>	<i>ä.</i>	<i>mk.</i>	<i>yht. mk.</i>
<i>Pelto- ja puutarhakalusto.</i>				
Tahto	1	8%	80	
Rautakankkijä	2	4%	80	
Rautalappio	3		70	
Kuokkaa	3		40	
Vesurio	3	14	30	
Tokki auro.	1		1 50	
Viihkalusto varheen kanto.	6	1%	90	
Sirppijä	6	1%	60	
Kuusihanko	1	1%	10	
Rautakara.	1	1%	10	
Haravio puisto.	6	1%	60	
Kuusiheipä.	1 80	4	-3 60	10 40.-
<i>Kotieläin Kalusto</i>				
Kylkensä	4	1%	40	
Sijsti riimijä 6 m pit.	1	1%	20	
Kelloja lehmien ja hevosten	6	1%	30	
— lampaan ja vaskikann	3	1/10	10	
Ammuripala. 30 lit.	1	10%	1 00	
Luotto astioita pankkoja.	4	1%	40	
Saario puisto maito	3	3%	90	
Hauke tinnu 120 lit.	1	3%	50	
Haukeko	2	1%	30	
Lauto kookora.	1	10%	10	
Puutio kippojä puisto astio.	2	10%	20	
Kampojä ja karpajo.	3	'	10	4 50.-
Suurt.				14 90.-

Valtiokonttorin lista tavaroista, joita Kotikalliolta jäi Suistamolle Ihatsun kylään. "Talollinen Ilja Kotikallio Suistamon pitäjältä Ihatsun kylästä, on jäänyt irtainta omaisuutta kotiinsa alempana olevan luettelon mukaan."

Kotikallioiden toinen evakkomatka suuntautui Lapualle Ruhan kylään. Kotikalliot asettuivat asumaan ensin Kuusisaareen, jossa yhteiselo isäntävän kanssa sujui hyvin. Erkki Peräsalo on kirjoittanut kylän historiikkaa varten Iljan perheen saapumisesta Lapualle:

Sauli Kuusisaari muistaa, kuinka perhe saapui hevosen vetämillä kärryillä, kaksi lehmää mukanaan. Perhe sai talosta kaksi huonetta käyttöönsä. Ilja rakensi pihaan hirsisen, sammalein tilkityn navetan.[...] He asuivat Kuusisaaren jälkeen Ruhan Nuorisoseuralla pienessä huoneessa, nuorisoseuran keittiössä. Ilja toimi nuorisoseuran talonmiehenä ja rakensi karjasuojan nuorisoseuran läheisyyteen. Ilja niitti viikatteella tienvarsia ja veti käsin kovapyöräisillä kärryillä heinätarakat kotiinsa. Tytär avioitui Lapualle ja sen jälkeen Ilja eleli yksikseen. Hän asui välillä myös Ritamäellä, mutta ei viihtynyt, ja muutti takaisin Ruhaan. Ilmeisesti Ruhan ilmapiiri sopi luonnosta nauttivalle Iljalle paremmin. (Peräsalo 2014, 293–296.)

Sauli Kuusisaari oli Kotikallioiden saapumisen aikaan kuusivuotias, ja hän muistaa kuinka Iljan vaimo Nasti oli tehnyt hyviä sultsinoita ja muita piirakoita, joita Kuusisaaren lapset mielellään söivät. Elo Kotikallioiden ja Kuusisaarten kesken oli lämmintä, vaikka talossa oli paljon väkeä ja pienet tilat. Rippikouluaikana Sauli Kuusisaari sai asua Iljan luona Ritamäellä, jottei joutunut polkemaan joka päivä pitkää matkaa kotiin Ruhaan. Kuusisaaren mukaan Iljan kanssa oli helppo jutella ja viettää aikaa (Kuusisaari 2012).

Evakkomatkalle Suistamolta lähti Iljan lisäksi vaimo Nasti ja Iljan äiti Maria sekä tytär Anja. Nastin kuoltua vuonna 1945 Ilja eli leskimiehenä Ruhassa. Iljaa haastatelleen Aarne Tolkin poika Jouko Tolkki muistaa Iljan jyräväleukaisena miehenä, ja Iljan puhuma murre oli nuorelle pojalle outoa, eikä siitä usein saanut selvää. Jouko Tolkki kertoo sähköpostissaan syksyllä 2014:

*Kun Ilja katosi – ja sitten löytyi – oli se isälleni erittäin kova ja raskas paikka!
Kun karjalainen ystäväksi tullut mies ei enää kestänyt elämää kolhuineen.
(Tolkki 2014.)*

Ilja löysi vielä vanhemmalla iällä rakkauden. Hän ystäväystyi emäntä Tyyne Luoman kanssa ja Iljan kerrotaan opettaneen Luomaa ajamaan polkupyörällä. Kotikallio muistetaan Lapualla pyöräilevänä herrasmiehenä. Jossain vaiheessa ystävyys katkesi, ja Ilja tunsu itsensä petetyksi (Peräsalo 2013). Ilja oli ollut rakentamassa Luomalle taloa ja lainasi hänelle ilmeisesti myös rahaa (Ala-Koskela 2015). Lehtileikkeet ja tarinat kertovat, kuinka Ilja puukotti Tyyne Luomaa ja päätti oman elämänsä. Aarne Tolkki kertoo taapahtuneesta kirjeessään SKS:n johtajalle Lauri Simonsuurelle ikävöivään ja arvostavaan tyyliin:

Niin on ikävästi asiat täällä, että Ilja Kotikallio on lähtenyt pois "tuon ilmaisi. Ei Ilja malttanut odottaa hakijaa, vaan hän tarjoutui tuonelan virran vietäväksi". Ei hän sananmukaisesti virtaan mennyt vaan turma tuli muita teitä. Saamani tiedon mukaan hän oli ottanut hänelle määrättyä lääkettä liian runsaasti, harhailtuaan ensin lähes viikon karttaen ihmisiä ja ilmeisesti ravinnonpuutteessa-
kin. (Tolkki 1961.)

Yösijan saanut puukotti emäntää

Yösijan saanut vieras puukotti talon emäntää Lapuan Alanurmossa perjantai-
vasta yönä. Puukotetta on hoidettavana Lapuan kunnan sairaalassa ja olosuhteet kuumuudeltaan hän voi melko hyvin. Verityön tehnyt mies parantunut tekonsa jälkeen melkein eikä häntä ole vielä löydetty.

Klo 23 aikaan torstai-illana oli rva Tyne Luoma asunolun Lapuan Alanurmossa tullut Ilja Kotikallio. nimen mies, joka on kirjoilla Lapualla. Kotikallio oli ollut päihdyksissä. Hän sai jäädä keuhkoiden nukkumaan emännän mennessä nukkumaan kamariin.

Klo 2 aikaan yöllä rva Luoman tytär heräsi kamarista kuuluvasta meluun. Kotikallio oli käynyt rouva Luoman kimppeihin ja loi häntä puukolla. Isäntä olivat olleet puukolla ja isäntä. Tämän jälkeen Ilja Kotikallio ryntäsi talosta juosten läheiseen metsään.

Rouva Luoman tytär hälytti apuun naapureita, nämä hankkivat paikalle sairaustalon, jolla puukotuksen uhriksi joutunut toimitettiin helikossa kunnosta Lapuan sairaalaan. Eilen illalla kuulumme, että hän on tajui-
saan ja hänen tilansa on kääntynyt parempaan päin.

Poliisiviranomaiset ovat etsineet Ilja Kotikalliota ja hänen polkupyöränsä eri suunnilla. Etsinnät jatkuivat myös eilen. On mm. haravoitu metsä Alanurmossa Länskylin suuntaan mutta toistaiseksi tuloksetta.

Ilja Kotikallio, joka on syntynyt vuonna 1904, on leskimies. Rouva Tyne Luoma puolestaan on eronnut. He ovat olleet tuttavallisia vuokseista ja Kotikallio on aikaisemminkin vierailut rouva Luoman luona.

Kotikallio yhä kateissa

Ilja Kotikallio, joka puukotti emäntää Tyne Luoma perjantai-
vasta yönä Lapuan Alanurmossa ja joka tekonsa tohtaan katosi läheiseen metsään, on edelleen kadoksissa. Hänen jälkeä metsästä löydettiin eilen kirjelappu, jossa hän kehottaa etsimään itseään Nurmossa metsästä puukolla. Poliisien ja kyliäisten etsinnästä ja naapurista huolimatta ei Kotikalliota enempää kuin hänen polkupyöränsäkään ole toistaiseksi löydetty.

Lapuan sairaalasta kerrottiin eilen, että puukotuksen uhri, rouva Tyne Luoma on edelleen toipumassa päin.

Puukotettua etsitään Lapuan Alanurmossa

Lapuan Alanurmossa naista puukottaneen Ilja Kotikallio on etsintöjä suoritettiin eilen. Koska Kotikallio oli vihjailut menevänsä Nurmoneen, suoritettiin eilen naaraksa, joihin osallistui satamäärin paikkakuntalaisia. Myös lähistön metsä haravoitiin, mutta tuloksetta.

Kuten lehdesämme kerrottiin, puukotti Ilja Kotikallio rouva Luoma, joka on hoidettavana Lapuan kunnansairaalassa. Puukotuksen uhri voi nyt saamiansa vammoihin nähden kohtalaisen hyvin. Kotikallio katosi tekonsa jälkeen, ja kun hän lienee eräissä kirjelappuissa vihjailut hukuttaneensa Nurmoneen, ryhdyttiin eilen naaraksin, koska Kotikallion olinpaikasta ei ole saatu tietoa.

so
Jo
Pa
te
ku
kil
vel
ku
taa
J
mm
nuo
arit
siltä
luku
tako
ster
maiss
Penit
J
Sou
jällee
teislai
Malm.
Oop
kesku
tystä,
zartin
Teutet
näytös
Lemmi
vasta
kuulla
senä, j
tyy esit
Ylänen
Koosen
Neljä
Kesäke
ohjelmei
maa noudat.
kevennetty, asiaa.
tinkimättä. Päspaino.
tety ruukeellien yleisajaj.
ja kiinnostavien aiheisiin sama-
la kun raskaimpia esitelmiä. ym.

Näitä, jotka jatkain, tietävät
Ilja Kotikallion olinpaikasta tai
hänen e.m. teen jälkeistä kul-
kureileistaan tai miehen polku-
pyörästä, pyydetään ottamaan
yhteys lähimpään poliisiviran-
omaiseen.

Ilja Kotikallio löytyi

viime viikon torstaina. Kuten muistettaneen, katosi Kotikallio erään pahoinpitelyä yhteydessä noin kolmen viikkoa sitten. Etsikelyistä huolimatta ei Kotikalliota löydetty, kunnes viime viikon torstaina varastomies Toivo Alanen meni ja-
dollen noutamaan auras ja huomasi Kotikallion "hempiladossaan", joka on Alanurmossa. Mainittakoon, että Alanen kävi noin viikkoa ennen jo ladollaan ja silloin ei Kotikalliota ollut siellä, joten hänen on löydetty pikieksi jossain muualla viikon päivät. Löydettyänsä oli Kotikallio jo pitkällä kehittyneessä mätänemistilassa. Toimitettavissa tutkimuksissa selvinnee kuoleman syy.

Lehtileikkeet Iljan katoamisesta. Lapuan Sanomat 1961.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, kansanrunousarkisto.

Lehtileikkeet kertovat, että Ilja oli mennyt yöllä humaltuneena Luoman kotiin ja puukottanut tätä kaulaan. Luoma ei kuollut puukotukseen. Verityön jälkeen Ilja katosi. Lehtileikkeissä mainitaan myös kulkupeli, polkupyörä, joka oli Iljan tavoin kadonnut puukotusyön jälkeen. Iljan siskon mies löysi hänet kuolleen ladosta pari viikkoa puukotuksen jälkeen. Ilja oli ilmeisesti suunnitellut verityötään jo pidemmän aikaa. SKS:ssä työskennellyt ja Iljaakin äänittänyt Leena Pälikkö (2012) kertoi, että Ilja oli ollut hänen perheensä luona yötä Espoon Kilossa juuri ennen puukotustragediaa. Kotikallio oli ollut vakava ja murheissaan ja kyselty Pälikön isältä asetta lainaan. Pälikkö mainitsi haastattelussa, että Iljan teko oli harkittu. Samasta asiasta kirjoittaa Aarne Tolkki kirjeessään Simonsuurelle:

Kaikista saaduista viitteistä päätellen, oli teko harkittu. Nyt Ilja on lähtenyt pois tavalla, joka on meidät tyrmistyttänyt. Hänen herkkä sielunsa on saanut kovia kolhaisuja, joita hän ei kestänyt. Ikävällä, ikävöin, Ilja Kotikalliota. (Tolkki 1961.)

Kotikallio oli käynyt hyvästelemässä tuttuja Ruhassa ennen tekoansa, kertoi muun muassa Esko Ala-Koskela, jonka kotona Ilja oli usein vierailut. Ilja oli ystävystynyt Ala-Koskelan isän kanssa ja oli ennen traagista kuolemaansa halunnut ostaa itselleen talon Ala-Koskelan mailta. Esko Ala-Koskelakin muistaa, kuinka Ilja pukeutui aina hyvin ja käyttäytyi kuin herrasmies. Hänet oli nähty harvoin humalassa vaikka hän oli usein saunonut Ala-Koskelan isännän kanssa (Ala-Koskela 2015). Iljan kulkupeli Suistamolla oli ollut hevonen. Lapualla sodan jälkeen hän taittoi aina matkaa polkupyörällä. Talvella hänellä oli pyöräillessä yllään karvahattu, rukkaset ja pitkä palttoo. Hänen muistetaan sanoneen: ”Eläissäin en ole töitä tehnyt, konstiloil olen elänyt” (Kanninen 2013). Kotikallion sukulainen Veijo Kanninen Vaasasta kertoi, että Kotikallio oli ovela karjalainen mies, lapsirakas, ja ettei hän ollut käynyt kouluja, mutta hänellä oli paljon elämänviisautta.

Iljan tavanneet muistavat hänet mukavana miehenä, joka huomioi kylän lapset ja hämmästytti eteläpohjalaiset kalastustaidoillaan, tarinankerrontalahjoillaan sekä karjalaisella tanssilla ja musiikilla. Hän oli kerran pyydystänyt katiskalla Nurmonjoesta 34 kalaa mutta todennut sen olevan huono enne. Tarina ei kerro, minkä uskomuksen mukaan noin hyvä madesaalis ei merkitse hyvää (Peräsalo 2013.)

Lapualla oli järjestetty karjalaiset juhlat, ja Ilja oli pyydetty kertomaan tarinoita eli suakkunoita. Samassa juhlassa oli runolaulua laulanut tunnetun suistamolaisen livana Onoilan poika (äänite k). Ilja asui muutamia vuosia Ruhan nuorisoseurantalolla ja oli Lapualle asettuneiden karjalaisten kanssa järjestänyt sinne iltamat. Iltamiin tuli myös paljon eteläpohjalaisia. Illatsissa oli Iljan veli Stepan Sinda soittanut näytösluontoisesti kaksirivisellä haitarilla, ja Ilja tanssinut suistamonaikaisia tansseja, ”ristakkua” ja ”ripatskaa” (äänite b.)

Iljaa haastatteli arkistonauhalle ensin lapualainen, siirtokarjalainen Aarne Tolkki ja myöhemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa Lauri Simonsuuri, äänittäjänä Leena Pälikkö (o.s. Mörsky). Se, että Tolkki tuli aloittaneeksi Kotikallion tallentamisen, oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ansiota. Seura järjesti vuonna 1956 karjalaisen juhlaperinteen kilpakeräyksen. Aarne Tolkki osallistui kilpailuun haastattelemalla Ilja Kotikalliota, jonka tiesi olevan hyvä tarinankertoja. Kotikalliolla riitti tarinaa niin paljon, ettei Tolkki ehtinyt kirjoittaa kaikkea muistiin. Tolkki kirjoitti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan kohdanneensa niin mainion Suistamon juhlaperinteen taitajan, että hän tarvitsisi magnetofoninauhoja avuksi. Apu löytyi, ja Tolkille lähetettiin nauhoja. Tolkki sai lainaksi Lapuan nuorisoseuran avokelanauhurin, jotta Kotikallion tarinat saatiin taltioitua. Jouko Tolkki muistelee äänitystilannetta:

Haastattelut onnistuivat siksi, että Lapuan Nuorisoseuran nuoris-ohjaajan Kyösti Haapalaisen avulla isä sai lainata nuorisoseuran avokelanauhuria. Tunnen vieläkin sen nauhan omituisen, muovisen tuoksun ja muistan kuinka isä yritti asetella sitä irtonaista, pöydällä pidettävää mikrofonia hyvään asentoon. Haapalainen oli hyvä mies, sillä kaikki lapualaiset eivät suhtautuneet ystävällisesti siirtokarjalaisiin. (Tolkki 2014.)

Siirtokarjalaisiin suhtauduttiin välillä epäilevästi, ja aina ei isäntien ja evakkojen yhteiselo onnistunut. Tutkija Heli Kananen kertoo Ylen haastattelussa, että evakoiden puhetapa ja uskonto olivat vieraita. Oman elämän uudelleen aloittaminen ei ollut helppoa sodan jatkuessa, ja karjalaisia viroksuttiin ja heidän tapojaan ja murretta ihmeteltiin. (Niiranen 2015.)

Kotikallio soitti tallennustilanteissa tarinankerronnan lomassa haitarilla muutamia ristakondra-kappaleita, jolloin arkistoihin jäi myös haitarilla soitettua musiikkia. Iljan soitto soi nauhoilla komeasti, vaikka hän kertoi sormensa leikkaantuneen vanhanaikaisessa silppukoneessa hänen ollessaan 16-vuotias. Jäljelle oli jäänyt oikeaan käteen vain kaksi ja puoli sormea. Ilja oli arvellut ettei enää koskaan soita ja oli myynyt karmuuninsa. Myöhemmin hän oli tullut toisiin ajatuksiin, kokeillut soittoa, hankkinut uudestaan soittopelin ja jatkanut haitarinsoittoa tapaturmasta huolimatta (äänite i).

Tolkki voitti Iljan tarinoilla karjalaisen juhlaperinteen kilpakeräyksen. Kotikallion lisäksi hän haastatteli muun muassa impilahtelaista itkuvirsi-taitaja Irinja Reijosta sekä suistamolaista haitarinsoittoa Petri Pesa She-meikkaa. Tolkki äänitysten ansiosta Lauri Simonsuuri pyysi Kotikalliota Helsinkiin haastateltavaksi. Kotikallio kävi SKS:n vieraana kaksi kertaa, ensimmäisen kerran helmikuussa 1958, josta Lauri Simonsuuri kertoo lehti-kirjoituksessaan 12.7.1961:

Helmikuussa 1958 kansanrunousarkisto kutsui Ilja Kotikallion vieraakseen, ja tällöin monen päivän aikana otimme ääninauhaan Iljan kauniin pehmeästi sointuvalla, aitona säilyneellä Suistamon kansankielellä kertomaa perimätietoa. Suorastaan ilmiömäiseksi osoittautui Iljan hengen mahti. Yksityiskohtaisesti, aivan pikkupiirteisiinkin huomiota kiinnittäen Ilja kuvaili Suistamon praasniekkoja, kyläjuhlien, sukujuhlien, häiden, hautajaisten, muistajaisten vieton, tarkoin hän osasi ikivanhaan kansanparannukseen liittyneet monet tavat, hän taisi useita vanhoja parannusloitsuja. (Simonsuuri 1961.)

Tieto karjalaisen perinteen taitajista Ilja Kotikalliosta ja Irinja Reijosesta oli levinnyt medialle. *Ilkka*-lehden artikkelissa vuonna 1959 kaksirivisen-soittajaakin kutsuttiin runollisesti ja juhlavasti ”kalevalaiseksi neroksi”:

Vieläkin voi uuttera etsijä löytää jostakin maan kolkasta ihmisen, jota sivistyksemme ei ole päässyt turmelemaan, joka elää Kalevalaa, ja on kalevalaisuudessaan - nero. Nämä kansan suuret taiteilijat ovat kadonneet jo vuosisadat sitten ristamailta. He ovat ehkä kadonneet kaikkialta esimerkiksi elävän ja edistyksellisen eteläpohjalaisuuden alueelta. Onhan täällä tosin vielä Vimpelin Väinämöinen ja joku muu, mutta hekin elättävät vuosisatojen takaisuuttaan tietien tahtoen, varsin sitä vaalivat ja huolehtivat kuin aarteestaan. Karjalan kansan keskuudesta on aivan viime vuosina tehty suurenmoisia, aitoja kansatieteellisiä löytöjä. Nämä ovat rikastuttamassa kansankulttuuriamme niin suurella arvolla, että ani harva tämän arvon pystyy tajuamaan (Ilkka 1959)

Kotikallio kutsuttiin vielä toisen kerran Helsinkiin alkuvuodesta 1961, jolloin hänen tarinoidensa äänittämistä jatkettiin. Myös Aarne Tolkki jatkoi Iljan haastattelemista, ja keväällä 1961 hänelle lähetettiin SKS:stä haastattelupalkkio, jonka hän aikoi jakaa haastateltavilleen. Kun palkkio saapui, oli Kotikallio jo kuollut. Hänen palkkionsa Tolkki lupasi toimittaa Iljan tyttärelle. Haastattelut jäivät kesken. (Tolkki 1961.)

*Ilja kuuntelee ja Irlja itkee SKS:n taltiointitilanteessa Helsingissä 1958.
Haastattelijana Lauri Simonsuuri. Kuva: Kotikallion perhealbumi.*

*Ilja ja polkupyörä Lapualla.
Kuva Kotikallion perhealbumi.*

2 MUSIIKIN AIKA

Tässä luvussa käyn läpi ensimmäisen opinnäytekonserttini *Aikapyörä ja pirunpeli* syntyä ja sitä, kuinka hyödynsin Ilja Kotikallion arkistotarinoita monitaiteisessa ympäristössä. Kerron ensimmäisistä Notka-haitarilla tekemistäni sävellyksistä, instrumentin valinnasta sekä siitä, kuinka Notka-haitarista tuli yksi tärkeimmistä Perinnelaboratorion testausvälineistä. Lisäksi pohdin musiikin muutoksia Ilja Kotikallion aikana 1900-luvun alun Suistamolla. Kotikallio eli musiikin murroksessa, jonka myötä hänen ohjelmistonsa on osoittautunut harvinaisen monipuoliseksi ja kiinnostavaksi musiikin tutkimuksen kannalta.

Ilja Kotikallio soitti oman aikansa musiikkia, jota ei sen kummemmin lokeroitu kansanmusiikiksi, vaan soitettiin sitä mitä kulloinkin tarvittiin ja kulloinkin opittiin. Historia ja ajankulku vaikuttivat siihen, miten musiikki eli tai kuoli. Yhtenä esimerkkitapauksena uuden aikakauden tulosta ja vanhan aikakauden väistymisestä voidaan pitää Ritvalan helkajuhlia. Tutkija Seppo Knuuttilan mukaan (1994, 147) vuonna 1881 Hämeessä koettiin kahden aikakauden vaikutus, kun nuoret tytöt valmistautuessaan perinteiseen helkakulkueeseen jättivätkin helkavirren laulamisen kesken ja riensivät höyrylaivan pillin vihellyksen kuultuaan katsomaan laivarantaan uuden aikakauden tuloa. Knuuttilan esimerkki kuvaa, kuinka ympäröivä todellisuus ja yhteiskunta vaikuttavat kaikkeen kulttuuriin ja perinteisiin joko niitä muuttaen tai hävittäen.

Kotikallion arkistoäänitteet ovat yhden ihmisen ja hänen aikakautensa musiikkia, ihmisen, joka ei ole elänyt umpiossa vaan joka on reagoinut siihen mitä tapahtuu. Tapahtumat ovat vahvasti vaikuttaneet musiikkiin. Iljan soittama musiikki on sen ajan kansan tanssimusiikkia. Soitettiin tanssin tarpeeseen, illanviettojen iloksi, ja seurustelusuhteiden aikaansaamiseksi. Tarkasteltaessa paritanssia ja sitä kautta musiikkia 1800-luvun Suomessa on

vaikeaa määritellä, mikä on vanhaa ja mikä uutta musiikkia, koska tiedonkulku ja samalla tanssin ja musiikin muutokset ovat tapahtuneet eri aikaan eri puolella Suomea. *Suomen musiikin historia* -sarjassa tanssintutkija Petri Hoppu (2006, 352–353) kirjoittaa että ensimmäisenä uudemmistä paritansseista yleistyi Suomessa valssi jo 1800-luvun alussa. Valssia tanssivat ensin säätyläiset. Hyvin suosituksi tanssiksi tullut polkka yleistyi kansanomaisena 1860-luvulla; varhaisimpia merkintöjä polkan tanssimisesta löytyy Porvoosta, Haminasta ja Helsingistä. Jos tätä verrataan Ilja Kotikallion ohjelmistoon, kertoo se meille toisenlaista tietoa suomalaisen musiikin ja tanssin historiasta. Kotikallion mukaan polkka tuli Suistamolle vasta iltamakulttuurin saapumisen ajanjaksolla, 1920-luvulla (äänite e). On todettava, että Kotikallio-aineisto on maantieteen ja yhteiskuntaluokan vaikutuksesta hyvin rajattua materiaalia. Samalla tulee ymmärtää, että Karjala ja erityisesti Raja-Karjalan syrjäseudut olivat tiedonkulultaan rajoittunutta aluetta. Kotikallio asui syvällä Raja-Karjalan korpimailla, jonne sivistys saapui ja uudet tuulet puhalsivat paljon myöhemmin kuin muualle Suomeen. Juuri siksi käsissäni on mielenkiintoinen ja arvokas aineisto, jonka avulla voi kurkistaa kauemmas menneisyyteen kuin mitä vuosiluku antaa ymmärtää. Ilja eli Suistamolla musiikin murroksen aikana, kun ristakondra vaihtui polkaksi. Tämä tieto luo mahdollisuuden tutkia uudesta näkökulmasta Suistamon alueen musiikki- ja tanssikulttuuria.

Oppipoikana Suistamon praasniekoissa ja illatsuissa

Kun Suistamolla 1900-luvun alkupuolella musiikkityyli alkoi vaihtua ja uudet instrumentit valtasivat Karjalan aluetta, kiersi Suistamon kylä musiikintutkijoiden lisäksi myös Ilja Kotikallio haitari mukanaan kuunnellen samat sävelet kuin kansanmusiikin tutkija Armas Otto Väisänen, kirjailija Iivo Härkönen tai valokuvaaja, kirjailija I. K. Inha. Ilja kulki ympäri Suistamoa, soitti praasniekoissa ja toimi tietämättään arvokkaana kansanperinteen ylläpitäjänä ja runolaulajien, kantelemestareiden ja haitarinsoittajien kuten Iivana Onoilan (äänite k), Jehkin Iivanan (äänite j) ja Timo Lipitsän oppipoikana. Ilja kertoo muun muassa Jehkin Iivanan karhunmetsästyksestä ja kanteleensoitosta ja siitä, kuinka hän oli ”pienenä brihatsuna” eli pikku poikana ollessaan tanssinut ristakkua, kun Jehkin Iivana oli ”hulvattomalla” tavallaan soittanut kanteletta (äänite j). Toisen tarinan mukaan kantelemestarina tunnettu Timo Lipitsä oli myös haitarinsoittaja, joka soitti Iljalle karmuunilla: ”Minullen se mäni päähän, jotta voi helevetti niin oli lysti se soittaminen”, sanoi Ilja kertoessaan ihastellen Lipitsän haitarinsoitosta (äänite g).

Illatsut, joissa Iljakin kertomansa mukaan usein kävi, olivat vapaamuotoisia nuorten illanviettoja, joissa tanssittiin ja seurusteltiin. Tanssin tutkija Petri Kauppinen (2006, 17) kertoo 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa pide-tyistä tanssitilaisuuksista, joita kutsuttiin myös nurkkatansseiksi. Nimensä

ne saivat siitä, että niitä pidettiin pienissä pirteissä, toisten nurkissa, joissa pääasiallinen huvittelumuoto oli tanssi. (Kauppinen 2006, 17.)

Vapaamuotoisempien nurkkatanssien eli illatsujen lisäksi Ilja kävi ahkerasti myös praasniekoissa. Praasniekka oli ortodoksisessa Karjalassa suoje-luspyhimykselle omistettu muistojuhla. Ilja luettelee useita eri Suistamon kylien praasniekkoja, joita vietettiin ympäri vuoden. Jokaisella kylällä oli omalle pyhimykselle nimetty juhla, ja suuremmissa kylissä saattoi vuoden aikana olla useampi praasniekka. (äänite b.) Salmi-Säätiön internetsivuilla kerrotaan praasniekkaan valmistautumisesta:

Praasniekan valmistelut aloitettiin jo muutama viikko ennen juhlapäivää kut-sumalla nuoria neitoja eli ad'voja sukulaistaloihin. Heidän kunniakseen järjes-tettiin iltaisin kylätanssiaisia eli bešoudoja, joihin kylän nuoret miehet brihat ottivat osaa. Tämä oli tilaisuus, jossa nuoret miehet saattoivat vapaasti jutella nuorten naisten kanssa ja päinvastoin. (Praasniekat 2017.)

Suistamolla praasniekkoihin matkustettiin jalan tai hevosella läheisistä kylistä ja majoituttiin sukulaisissa tai tuttavilla (äänite a). Ilja luettelee usein monia praasniekkojen "arvosyötäviä", kuten silakka, muikku, kiisselit, idyt eli maltaat, kokkoset ja sipanniekut eli karjalanpiirakat (äänite m). Verrattu-na muuhun Suomeen Karjalan maaseudun ihmiset elivät paikoitellen kurjissakin oloissa, mutta praasniekkoihin varustauduttiin Iljan mukaan aina hyvillä ruuilla, ja vieraista pidettiin huolta.

Iljan kiertolaisluonto veti häntä praasniekkoihin, ja 14-vuotiaana hän oli hän saanut isältänsä luvan lähteä Muuannon kylään praasniekkaan. Siellä hän tapasi vanhan isännän, Jehkin livana Shemeikan, joka oli vieraiden saavuttua ottanut kanteleen ja soittanut heille. Iljan mukaan Muuannossa oli täydellinen praasniekka, koska kaikilla oli iloinen meininki, eikä miehil-lä ollut riitaa, vaikka viinaakin juotiin. (äänite a.) Jehkin livana oli kuuluisa kanteleensoittaja, joka mainitaan myös A. O. Väisäsen (1928) *Kantele- ja jouhikkosävelmiä* -kirjassa, ja Jehkin livanalta on tallennettu kirjaan useita laulu- ja kantelesävelmiä. Jehkin livana esiintyi aikanaan useilla laulujuh-lilla ja laajoilla kiertueilla. I. K. Inha (1909) taas kertoo *Maisemia Suomesta* -kirjassaan, kuinka hän heräsi matkatoverinsa kanssa aamulla Jehkin liva-nan pirtistä, ja ukko herätteli vieraitaan viisikielisen kanteleen soitolla ja runolaululla. "Kieliä siinä ei ollut monta, mutta sitä ihmeellisempää oli, mi-ten rikkaita, eloisia, monikänteisiä säveliä soittaja osasi niistä lohtia" (Inha 1909, 184). Inha oli lumoutunut Jehkin livanan soitosta ja siitä, kuinka se tuntui ikiaikaiselta, ei ollenkaan nykyaikaiselta musiikilta.

Iljalla on siis ollut parhaimmat ristakondran opettajat, mitä siihen aikaan Suistamon alueelta on löytynyt. Ristakondra on ollut pääasiassa tanssimu-siikkia, ja siitä tunnetaan muutama nimivariaatio: ristikontra, ristikondra ja

ristakondra. Tämä nostaa Kotikallion arvoa soittajana ja musiikkiperinteen jatkajana. Tutkittaessa Iljan musiikkia on siinä nähtävissä kantelemestareiden suora jatkumo. Asiaa voi tarkastella ajatusleikin kautta ja todeta, että opetellessaan Ilja Kotikallion ristakondraa tai ripatskaa tulee samalla opineeksi myös Suistamon kantelemestareiden musiikkia. Tässä tulee esiin mikrohistoriallinen näkemys siitä, kuinka pienet asiat avaavat aikaansa, ja musiikki voi olla siinä johtolanka aivan yhtä hyvin kuin kirjallinen lähdekin.

Ensin oli ristakondra ja sitten tuli Suomen polkka

Tutkimukseni pohja-aineistosta, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kotikallio-tallenteista, on käynyt ilmi, että Kotikallion haitarilla taitama ohjelmisto oli poikkeuksellisen laaja. Ilja Kotikallio esittelee nauhoilla musiikkiohjelmistonsa tarinankerronnan lomassa, ja niiden avulla voidaan asettaa Iljan soittamat kappaleet aikajanelle. Hän kertoo soittavansa vanhempaa musiikkia, jolloin kappaleina ovat ristakondrat maanituksineen ja ripatskoineen. Lisäksi ohjelmistossa on laulusäestyksellisiä tansseja, kuten *Kymmentä kynttä* ja *Raatikkoon*, sekä Iljan uudemiksi sanomia sävelmiä, kuten polkkia ja valsseja. Näiden lisäksi häneltä löytyy omia sävellyksiä ja sanoituksia.

Laaja ohjelmisto herättää kysymyksen musiikin muutoksen ajankohdasta. Ristakondra koettiin kuitenkin uudemaksi tanssiksi kuin esimerkiksi maanitus, mistä esimerkkinä Asko Pulkkinen (1947, 104) maininta ristakondrasta *Suomalaisia kansantansseja* kirjassa. Pulkkinen kuvailee, kuinka 1900-luvun alkupuolella maanitus oli häviämässä mutta ristakondra oli vielä yleinen. Hänen tavatessaan Simo Jaatisen Sortavalan Rautalahdesta vuonna 1914 tämä kertoi, että ristakondrat ja ripatskat olivat hänelle uudenlaisia tansseja, joita hän ei osannut (1947, 10). On oletettava että 1800-luvun aikana uudet tanssit tulivat nopeasti Karjalaan, ja ristakondra oli yksi näistä uudemmissa tansseista.

Ilja Kotikallion mukaan hänen ohjelmistonsa vanhempaa musiikkia edustivat siis ristakondrat maanituksineen ja ripatskoineen. Myöhemmin hän koki ristakondran ja polkkamusiikin murroksen, jolloin polkka syrjäytti ristakondran. On erityisen kiinnostavaa tutkia, millä ajanjaksolla Iljan edustama vanhempi perinнемusiikki ja sitä seurannut uudempi musiikki eli polkat ja valssit ovat Raja-Karjalassa ja erityisesti Suistamon alueella kohdanneet, ja mitkä seikat vaikuttivat musiikin muuttumiseen.

Suistamon alueelta on merkitty muistiin useita ristakondrasävelmiä. Ristakondra oli Suistamolla 1800–1900-luvun taitteen suosittu tanssi, jota tanssittiin kanteleen tai jouhikon säestyksellä. Haitarin tulon myötä instrumentti vaihtui mutta musiikki pysyi samana. Asko Pulkkinen (1947, 10) mainitsee haitarin suistamolaisen ripatskan yhteydessä: ”Soittokojee-na on harmonikka, jota sanotaan harpuksi eli taljankaksi (= italjankka eli

italialainen harmonikka).” On hyvä havaita, että instrumentti on nimensäkin mukaisesti musiikin esittämisen työväline ja että samaa musiikkia on soitettu sillä instrumentilla, joka on ollut saatavilla tai muodissa. Toki uudet instrumentit ovat tuoneet mukanaan uusia soittomahdollisuuksia ja muuttaneet osaltaan musiikkia, mutta mikään ei ole tapahtunut yhdeltä istumalta. Aina on ollut olemassa siirtymäkausi, jolloin vanha ja uusi ovat sekoittuneet.

Etsiessäni lähteitä Kotikallion käyttämään muotoon ”ristakondra” löysin muutaman viitteen Suistamon alueen ristakondraan. Asko Pulkkinen (1947, 102) on merkinnyt muistiin sortavalalaisen ristikondran, jonka yhteydessä hän mainitsee Suistamon ristakondran: ”Sen meno on samanlainen myös Suistamolla, jossa sitä nimitetään ’ristakondraksi’”. Toinen ristakondra-sanamuoto löytyy A. O. Väisäsen toimittamasta kirjasta *Kantele- ja jouhikkosävelmiä*, jossa Väisänen on jaotellut kantelesävelmät neljän otsikon alle: improvisaatioita, runosävelmäin sukulaisia, laulusävelmiä ja tanssisävelmiä. Tanssisävelmistä löytyy Suistamon Leppäsylässä kanteleensoittaja Iivana Mišukalta vuonna 1916 tallennettu ristakondra (Väisänen 2002, 61). Yhtymäkohtia Mišukan ja Kotikallion kohdalla löytyy aikakauden ja maantieteellisen sijainnin mukaan. Heidän kotikylänsä Leppäsyry ja Ihatsu sijaitsivat Suistamolla melko lähellä toisiaan, kumpikin kirkonkylän läheisyydessä. Mišukkaa äänitettiin vuonna 1916, jolloin Kotikallio on ollut 22-vuotias ja kierrellyt Suistamolla praasniekkasoittajana.

Kolmas viite ristakondra-sanan muodosta löytyy Erkki Ala-Könnin haastattelunauhoilta, jotka sijaitsevat Tampereen Yliopiston kansanperinteen arkistossa. Ala-Könni haastatteli 30.12.1969 Tuupovaaran Öllölässä vanha-isäntä Jegor Shemeikkaa. Jegor oli syntynyt 1887 Shemeikan kylässä Suistamolla. Jegorilla oli soittimenaan taljanka, eräänlainen kaksirivinen haitari, jonka hän oli hankkinut Petroskoista 1910-luvulla. Kysyttäessä haitarin hintaa vastasi Jegor vaihtaneensa sen kelloon. Jegor kertoi Ala-Könnille, että Suistamolla iltamissa ja nurkkatansseissa soitettiin taljankalla kadrilja, ristakondrua ja kuuen parin peliä. Jegor luettelee samoja tanssilajeja kuin Ilja Kotikalliokin, ja joukossa on muoto ”ristakondra”. Jegorin mukaan ristakondraa tanssittiin neljällä parilla: ”Kaksi paria aina kerralla, mitkä olivat vastakkain, toiset olivat ristakkain. Kaksi paria kävelivät ja siiputtelivat.” Nauhalla Jegor soittaa ristakondran ja perään brisakan. Sitten hän kertoo, että ristakondran lopputanssi oli brisakka, jossa poika tanssi joka tytölle. Brisakalla hän tarkoittaa ripatskaa, joka on ripaska-sanan yksi murremuoto. (äänite I.) Muita nimettäviä osia ei Jegorin mukaan ristakondra-tanssissa ollut, kun taas Iljan mukaan ristakondrassa oli maanitusta, siiputusta ja itse ripatska-osuus (äänite I; äänite c).

*Ilja soittaa ja veli Stepan Sinda
tanssii Ihatsun kylässä Suistamolla.
Kuva Kotikallion perhealbumi.*

Ilja Kotikallion kertomuksissa tulee ilmi, että hän sijoittaa musiikin muuttumisen 1910–1920-luvun taitteeseen, jolloin hän oli noin 20-vuotias. Ilja kertoo että ”muoti muuttui”, tuli kaksiriviset haitarit ja piti soittaa Suomen polkkaa, ja praasniekat vaihtuivat iltamiin. Kun iltamakulttuuri saapui Suistamolalle, ei enää saanut tanssia eikä ollut illatsuja, vaan piti mennä työväentaloihin ja seurantaloihin viettämään iltamia, ja poliisit olivat varmistamassa, että suistamolaiset lähtivät kisanurmelta pois. Iltamien saapumisen ajanjaksoon liittyy myös Suojärven junarata, jota rakennettiin ja jonka seurauksena tulivat myös paremmat tiet, joiden myötä oli helpompi kulkea autolla muun muassa Sortavalaan. (äänite e; äänite c.) Rautatietä rakennettiin Suistamolalle itsenäistymisen jälkeen 1920-luvun alussa. Itsenäistyminen oli sulkenut Suomen ja Venäjän välisen rajan Raja-Karjalassa, Siitä oli seurannut nälänhätää, kun elintarvikkeita ei enää saapunut Aunuksen ja Pietarin suunnilta (Hämynen, 1998). Vuonna 1922 valmistuneen Matkaselän–Suojärven radan rakentaminen työllisti suistamolaisia, ja rautatien valmistumisen seurauksena Suistamon alueelle radan varteen syntyi useita sahoja (Lintunen, Hytönen, Ikonen ja Kivimäki 1998, 127–131 [Nevalainen 1995]).

Rautatie toi tullessaan teollisen käännekohdan. Itsenäistymisen ja rautatien tulon aikoihin tapahtui muutos: nurkkatanssit ja illatsut kisanurmella hävisivät ja tilalle tuli iltamakulttuuri, pääsymaksulliset tilaisuudet sisätiloissa, ja tanssimusiikki muuttui ristakondrasta polkaksi (äänite b). 1920-luvulla iltamissa oli voimisteluesityksiä, runonlausuntaa ja lopuksi tunnin tanssit, joka oli verovapaata aikaa. Jos haluttiin tanssia kauemmin, piti siitä maksaa vero. (Peltola 1996, 107–108.) Iltamiin piti maksaa pääsymaksu, ja Iljan mukaan sen seurauksena kaikki kansalaiset eivät voineet osallistua illanviettoihin, koska heillä ei ollut rahaa. Iltamakulttuurin tulon myötä tuli myös paikalle virkavaltaa, ja eri juhlien ja praasniekkojen yhteydessä Suistamollakin rehottanut pirtunmyynti ja hevoskauppa vähenivät. (äänite b.)

Maantieteellisen sijaintinsa vuoksi Karjala ja sen musiikkielämä muutuivat hitaasti, ja siksi vanhempi musiikki on säilynyt kuunneltavaksi tähän päivään saakka Ilja Kotikallion äänitteiden kautta. I. K. Inha (1896) kuvailee *Suomi kuvissa* -teoksessaan: ”Rajakarjalan väestö on tiettömäin taipaleitensa takana, suurissa erämaissaan säilynyt vanhanaikaisemmalla kannalla, kuin mikään muu osa Suomen kansaa”. Ilja syntyi 1800-luvun lopussa ja eli paikassa, johon uudet muotivirtaukset tulivat paljon myöhemmin kuin vaikkapa Länsi-Suomeen, jossa näkyi vahva vaikutus naapurimaasta Ruotsista. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla Kurikassa Sameli Elomaa teki ensimmäisiä viisirivisiä kromaattisia harmonikkoja 1920-luvulla (Mannerjoki 2014, 132). Suistamolla nähtiin Iljan kertoman mukaan viisirivisiä harmonikkoja vain vähän, ja niitäkin vasta myöhemmin, juuri ennen sota-aikaa.

Iljan tarina näyttämölle ja musiikiksi

Ilja avioitui vasta myöhemmällä iällä, 36-vuotiaana, mikä antoi hänelle mahdollisuuden kiertää eri kylien praasniekoissa ja iltamissa parikymmentä vuotta ennen kuin meni naimisiin ja asettui perheensä kanssa Ihatsun kylään hoitamaan omaa tilaansa. Voidaan todeta, että hän teki pitkän ”uran” tanssisoittajana ja ehtikin nähdä ja kokea, kuinka vanha musiikki ja tanssi saivat väistyä uuden musiikin tulon myötä. Seuraava tarina valottaa hyvin musiikin vaihtumisen aikaa Suistamolla. Ilja intoutuu nauhalla kertomaan hääsoitoista:

Sil taval ne ruvettih inhoomaan mejänki paikois olin mones paikas soittamas olin kun ristakondrua kun jotta ne ne kun tanssimahan ruvettih ja eräs vielä käy jotta soitas ristakondra no toiset kai ihan turvaset käppyrä tuota kun ainus riivattua pitää että Suomen polkkaa. Se Suomen polkka se ol se ensimmäinen ta sodiessi. No sit Kymmenen kynsi ja Tehtaan likka ta siit no ne vähäsen jälkeh tul ne Hienohelma, ta vintreska ja patespaani ne ne oli siit ne suures miäräs, ta sit se valssi. No vähitellen silleh ku mäni se ristakondra rupee häviemäh rupee häviemää. No sit niitä kun, svuadpoi vielä piettihi, hot se sulhaseks käin tä muoti, muka mäni, mutta kuitenkin svuadpoi pietti hän kun ken keral siih ryhty ja käytiin vihil, ta siit viel tanssittihi. No sit kun ne vielä ukkomiehet ni ei siin viel pitkiä aikua mejän paikois ollu. Sanotaan että vielä sovan peräs ne svuadpois tanssittih ristakondrua ne ukkomiehet, vähä sen kun svuadpois päihi piästähi viinapiän ni siit jotta soitas nyt ristakondra. Monta kertoa mie olin jo naimisis ni, käytiin kutsumah että siun pitää lähteä, että vielä maksettihi ta vielä toisen kerran autol käytiin, jotta ristakondrua soittamaa. Yhen kerrankin olin herrashäil jo siel. Viisirivisel soittaja siel oli. Mutta, minua käytiin autol siel, jotta piti niien isäntämiehien ta vanhempien miehien suaha ristakondrasoittua. Kaksi meitä ol. Ja mie poika soittelin spirttua luvattiin miullen kai, soiton piäl mäni suu, ku se ol liian väkevä. Nii se, sano jotta herrashäit ne oltiin. No olinhan mie mones herrashäis soittamas. (äänite b.)

Tarinan mukaan muoti muuttui, ja tilalle tulivat uudet tanssit ja musiikit. Suistamolaiset eivät enää pitäneet ristakondrasta ja riivatun eli ripatskan tanssimisesta ja halusivat tilalle Suomen polkkaa. Suomen polkka tai sodiessi eli sottiisi olivat Iljan mukaan ensimmäiset uudet sävelmät, ja niiden lisäksi tulivat hienohelma, vintreska ja patespaani. Ristakondra hävisi tansseista. Ainoastaan häissä eli svadpoissa haluttiin tanssia vanhemman väen pyynnöstä ristakondraa. Ilja oli tarinassa esiintyvän hääjuhlan aikaan jo naimisissa eikä enää käynyt soittamassa tansseissa. Hänet haettiin kotoa kerran jopa autolla ristakondran soittoon, ja soitosta luvattiin palkkio. Niin kova oli vanhemman väen ristakondra-kaipuu, että Kotikallion Ilja piti kotoa asti soittopelin kanssa juhliin hakea. (äänite b.)

Ilja tanssii SKS:n toimiloissa
Helsingissä 1958 tai 1961.
Kuva Kotikallion perhealbumi.

Tämä Iljan tarina musiikin muuttumisesta ja musiikista suistamolaisissa häissä oli minulle yksi merkittävimmistä tiedonlähteistä koskien musiikin aikaa ja historian kulkua 1900-luvun alun Suistamolla. Ilja koki elämänsä aikana musiikin murroksen ja soitti Suistamolla vanhemman väen pyynnöstä ristakondraa mutta opetteli myös uudet muotitanssit. Hän viihdytti haitarillaan kansaa ja soitti sitä mitä haluttiin kuulla.

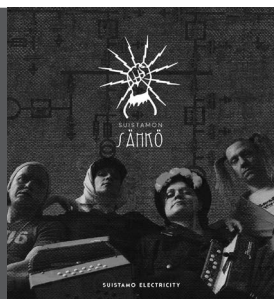
Iljan kertomaa tarinaa musiikin muuttumisesta käsiteltiin ensimmäisessä tohtorikonsertissani *Aikapyörä ja pirunpeli*. Tarina oli niin vaikuttava, että se jäi mieleeni ja inspiroi minua myös neljännen tohtorikonsertin sävellystyössä, koska se loi konkreettisen kuvan siitä, miten Suistamolla toimittiin: uusi musiik-

kityyli syrjäytti vanhan ja aikapyörä jatkoi pyörimistään jättäen jälkeensä vanhemman musiikin. Minua viehätti tarinassa Iljan käyttämä rikas kieli, ja tarinan sisältö kuulosti ihanan rehelliseltä ja toteavalta: näin asiat tapahtuivat ja näin niiden kanssa elettiin. Ehkäpä siinä oli jotain samaa mitä löydän omasta Perinnelaboratorio-työstäni: näin asiat tapahtuvat ja näin ne toteutetaan. En ole kovinkaan pohtiva taiteilija, vaan tartun heti taiteen tekemiseen ja katson, mitä soittamalla ja laulamalla syntyy.

Iljan häätarina pääsi mukaan myös neljänteen tohtorikonserttiini *Suistamon Sähkö*, johon sävelsin kappaleen nimeltä *Svuadpoi*. Laulu on konkreettinen näyte työskentelystäni arkistoäänitteiden parissa. Kappaleen sanoitus on editoitu tarinasta, ja musiikkiin on sovitettu mukaan Iljan arkistopuhetta. Prosessin aikana toteutui työtapa, jossa tarinan analysointi johti tiedon oppimiseen, minkä jälkeen kiinnostava ja uutta tietoa tuova arkistotarina liitettiin konkreettisesti osaksi musiikkiani.

Suistamon Sähkö;
Suistamon Sähkö,
Svuadpoi,
Kihtinäjärvi Records 2015.

<https://open.spotify.com/track/29XBkZQCwAYKCiz-JeXhVy4>

Anne-Mari tanssii
Aikapyörä ja pirunpeli -esityksessä 2013.
Kuva Hanna Koikkalainen.

Nauhalöytö – Ristakondraa etsimässä

Kansanmuusikolle arkistoäänitteet ovat musiikin tekemisessä tärkeä lähtökohta. Asiaan viittaa Heikki Laitinen (2003, 11), joka mainitsee väitöskirjassaan, kuinka kansanmuusikot tekevät löytöretkiä tallennusmatkoilleen ja arkistoissa. Minulle tohtoriopintojeni vuosi 2012 oli käännteentekevä ja merkittävä arkistolöydön vuosi. Kuuntelin äänitteitä, ja Kotikallion 25-tuntinen arkisto alkoi joka minuutilla ja kuuntelukerralla aueta enemmän. Iljan käyttämä karjalan kieli kävi kerta kerralta tutummaksi, ja pääsin mukaan syvemmälle tarinoihin. Työskentelytapani oli merkitä muistiini minua kiinnostavia tarinoita, tehdä litteraatioita ja merkitä aikajanelle nauhoilta löytämäni musiikkikappaleet.

Kuunneltuani läpi Iljalta tallennetun arkistomateriaalin oli selvää, että kestoltaan vain 40 sekunnin katkelmat ristakondrista ja ripatskoista olivat eräänlaisia mallisoittoja siitä, millaista vanhempi musiikki oli Iljan mukaan Suistamolla ollut. Harmikseni totesin, että pidempää ristakondraa ei nauhalta löydy, vaikka Ilja usean kerran soiton jälkeen toteaa, että tätä kappaletta sai soittaa ihan jopa puoli tuntia, kun hyvät tanssijat tanssivat.

Sitten erään tarinan kerronnan lomassa tuli eteeni suora vihje, jossa Ilja kertoo livo Pehkorannan Karstulasta äänittäneen hänen soittoaan kelanauhurille: ”Eihän täs ny ollu kun kaks kuukautta ku mie käin livo Pehkorannan luo tuonne Karstulaa ja hänelle magnefoonia piti soittua, ta niitä vanhoi muistella ta, pagisimma ta keskustelimmo”. (äänite b.)

Tämän kuultuani otin yhteyttä Suistamon Perinneseuraan, josta sainkin Pehkorannan perillisten yhteystiedot. Pehkorannalta löytyi kelanauha, johon oli merkitty Ilja Kotikallion nimi. Nauha toimitettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan digitoitavaksi ja arkistoitavaksi. Kuultuani lopulta taltioinnin sain ilokseni huomata, että tällä uudella arkistonauhalla oli noin tunnin verran Kotikallion soittoa, enimmäkseen haitarilla, ja muutama kappale huuliharpuilla. Sieltä löytyi myös etsimäni aarre: haitarilla soitettu useita minuutteja kestävä siiputus, joka Iljan mukaan oli osa ristakondra-tanssia.

Kohti omaa ristakondraa – soitinvalinta

Ilja kertoo omasta haitaristaan karmuunista, jolla oli hyvä soittaa ristakondrat ja ripatskat, mutta sitä soittopeliä ei Ilja enää 1960-luvulla mistään käsiinsä saanut (äänite f). Karmuunin arvoitus on seurannut minua koko prosessin ajan, ja olen koettanut selvittää, mikä karmuuni on. Olen aikaisemmin soittanut ja säveltänyt omaa karjalaista musiikkiani 1-, 2-, ja 5-rivisillä haitareilla. Iljan vahva karmuunin kaipuu sai minut pohtimaan omaa instrumenttivalintaani. Ajatus uudesta soittimesta, omasta karmuunista, jolla vois saada aikaan uutta sävelmaailmaa, vei minut Notka-haitarin luo. Olin kuullut, kuinka haitarinsoittaja Antti Paalanen sai 2-rivisestä Notkasta irti hienoja sävelmaailmoja, ja halusin kokeilla, tulisiko Notkasta minulle oma karmuuni.

Suunnitellessani jatko-opintojani tein valinnan, että tohtorikonsertit sisältäisivät pääasiassa omia, uusia sävellyksiäni, ja halusin etsiä omaa ristakondraani juuri Notka-haitarilla. Notka on vaikuttanut suuresti sävellystyöhöni, ja olen ennakkoluulottomasti etsinyt erilaisia soittotekniikoita, joiden avulla on syntynyt uusia sävellyksiä. Länsimaisen musiikin asteikkoon tottuneella korvalla Notka saattaa kuulostaa paikoin epävireiseltä.

Taiteellinen valintani on ollut toisteisen, muutaman sävelen musiikin estetiikan hyödyntäminen säveltämistyössä. Koen hypnoottisen, minimalistisen musiikin omakseni. Minulle kiinnostavinta Iljan soittamassa musiikissa on Iljan itsensä määrittelemä vanhempi musiikki, eli ristakondrat, maanitukset ja ripatskat, jotka koostuivat muutaman tahdin pituisista rytmisistä ja melodisista kuvioista. Ristakondra-musiikki edustaa juuri sitä musiikkityyliä, jonka mukaan olen halunnut kehittää omaa soittoani ja säveltää kappaleita Suistamo-konserttisarjaan. En ole halunnut imitoida tai toistaa Iljan soittamaa perinnesävelmusiikkia sellaisenaan. Lähtösävelnä toimineet ristakondrat soivat päässäni, ja lisäksi niihin mielikuvia joko Iljan tarinoista, omakohtaisesta Suistamo-kokemuksestani tai haastattelujen ja kirjallisuuden kautta muodostuneesta Suistamosta.

Toisinaan inspiraatio säveltämiseen tulee näiden kaikkien edellä mainittujen yhteisvaikutuksesta. Lähdin rakentamaan ensimmäistä konserttiani *Aikapyörä ja pirunpeli* uudella soittimella ja mielikuvilla siitä, mitä karjalainen ristakondra olisi tänä päivänä. Annoin itselleni vapauden lähteä kohti Suistamon tanssimaita tarinoiden ja niiden kautta syntyneiden mielikuvien avulla. Heittäydyin tarinoiden vietäväksi ja kuuntelin Iljan kertomuksia erityisesti tanssimisesta. Koetin päästä matkalle 1900-luvun alun Suistamoon ja illanviettoihin, joissa siiputettiin ja hullaannuttiin toinen toistaan etevimmistä ripatskan tanssijoista.

Notka ja kaatunut, hutjakassa oleva soittaja, Aikapyörä-esitys 2013. Kuva: Hanna Koikkalainen.

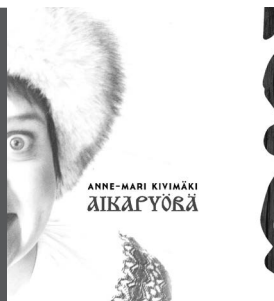
Ensimmäiset Notka-sävellykset

Hankin itselleni Notkan ja aloin tutkia soittimen mahdollisuuksia oman sävelmaailmani kautta. Erityisesti tämän pienen haitarin kaihoisa ääni, kevyt palkeen käyttö ja samanäänisyys inspiroivat minua säveltämään omaa karjalaista musiikkia. Verrattuna Suomessa yleisesti käytössä olevaan vaihtoon kaksiriviseen Notkassa kiehtoi samanäänisyys ja sitä kautta tulleet uudet soittotekniset mahdollisuudet. Vaihtoonäänisyydellä tarkoitetaan instrumentin teknistä ominaisuutta, jossa haitarin samasta nappulasta tulee palkeen suuntaa muuttamalla eri ääni. Notka taas toimii samalla periaatteella kuin esimerkiksi viisirivinen haitari, eli palkeen suuntaa voi vapaasti vaihtaa, ja ääni pysyy veto- ja työntöpalkeella samana. Notka tarjoaa vaihtoonääniseen kaksiriviseen haitariin verrattuna uusia mahdollisuuksia palkeella tehtäviin rytmisiin kuvioihin. Esimerkiksi erilaiset paljetremolot, joissa hyödynnetään palkeenkääntöä rytmisenä elementtinä, olivat yksi tekninen asia, jolla lähdin omaa soittotyyliäni kehittämään.

Palje-niminen kappale syntyi paljetremolon eri mahdollisuuksista ja siitä innosta, että tremolon soittaminen kevyemmällä soittimella oli fyysisesti helpompaa kuin isommalla haitarilla. Lähdin leikkimään rytmisellä paljetremololla ja kehitelin klusteritekniikalla (monen äänen soiminen yhtä aikaa) nousevan kulun. Lisäksi sovitin kappaleeseen dynaamisia vaihteluita. Konserttiharjoitusten alkaessa ja äänentoiston tullessa mukaan sain mahdollisuuden vahvistaa Notkan bassopuolta oktaaverilla. Antti Paalanen on käyttänyt tohtorintyössään oktaaverilaitetta ja kertoo siitä tarkemmin työn kirjallisessa osuudessa (Paalanen 2015, 148). Oktaaveri-efektilaite madaltaa Notkan bassoa laajentaen soittimen soivaa alaa ja saaden siten aikaiseksi muhkeamman matalamman soinnin. Sain oktaaverin avulla tehostettua *Palje*-sävellyksen vaikuttavuutta. Sovittamalla teoksen nousukohtaan oktaaverin sain sävellykseen lisää mahtipontisuutta.

Anne-Mari Kivimäki; Aikapyyrä, Palje, Kihtinäjärvi
Records 2013.

[https://open.spotify.com/
track/59ivzMzwfJ0S4u-
J4AKJRFn](https://open.spotify.com/track/59ivzMzwfJ0S4u-J4AKJRFn)

Notka ja soittaja. Aikapyörä-esitys
2013. Kuva: Hanna Koikkalainen.

Palje-sävellys perustui Notkan tuomiin uusiin teknisiin mahdollisuuksiin, ja lähdin innoissani rakentamaan lisää Notka-sävellyksiä. Karjalaiset sävelmät kaikuivat mielessäni, kun tutkin, miten Notkalla syntyisi oma ristakondra. Vapaasti soitellen, ikään kuin pyörittäen samoja toistuvia riffejä, rytmi- ja sävelkuvioita, syntyi kappale, jossa musiikin teemat pyörivät toisteisesti. Löysin Suistamon kartalta Pyörittäjä-nimisen kylän ja nimesin kappaleen mielikuvan mukaan.

Pyörittäjä-sävellys alkaa hitaalla introlla ja nopeutuu riffikierroksien jatkuessa. *Pyörittäjässä* hyödynnän myös oktaaveria, ja paljerytmi tuo mukanaan hypnoottisen tunnelman. Tein sävellyksen rakenteen ja sävelkulut oman mieleni mukaan, mutta silti kappaleessa on tunnistettavissa kaikuja Iljan taitamista vanhoista karjalaisista ristakondrista, siiputuksista ja ripatskoista. Verrattaessa sävellyksiäni kantele- ja haitariripatskoihin niiden yhtäläisyys löytyy musiikin muodosta. Lyhyet melodiakulut, rytmikka ja niiden toisteisuus antavat minulle mielikuvan, että olen onnistunut säilyttämään Iljan musiikkiperintöä ja vienyt siitä osan mukani omiin sävellyksiini. Mielikuvan avulla voin todeta, että onnistuin sopivassa suhteessa luomaan Notkalla täysin uutta mutta jotain, joka silti sopii Ilja Kotikallion maailmaan ja soimaan yhdessä Iljan ristakondrien rinnalle. *Helsingin Sanomissa* toimittaja Jussi Konttinen kirjoitti musiikistani: ”Kansanmuusikko Anne-Mari Kivimäki on päivittänyt suistamolaisen haitarisoitoperinteen soittotyyliksi, jota voisi luonnehtia nykykarjalaiseksi tranceksi” (Konttinen, 2015). Sain tästä arviosta itselleni lisää soittoani kuvailevia sanoja, ja otin Konttisen käsitteen nykykarjalainen trance sekä siitä johdetun käsitteen haitari-trance käyttööni, kun kuvailin Notka-sävellyksiäni ja soittoani seuraavissa Suistamo-sarjan konserteissa. Ulkopuolelta tullut lausunto sai ajatukseni rullaamaan vauhdikkaammin kohti tulevia konsertteja ja erityisesti neljättä tohtorikonserttia, Suistamon Sähkö yhtyettä.

Kotikallion arkistonauhat käsittelyssä

Iljan tarinat ovat kulkeneet mukani koko Suistamo-työn ajan. Olen alusta asti tehnyt ”kuviteltuja kenttämatoja” eli käyttänyt Heikki Laitisen (2003, 333) nimeämää metodia, jossa lähdetään tutkimusmatkalle oman mielikuvituksen avulla. Ilja Kotikallion aineistoa kuunnellessa on ollut helppo sulkea silmät, lähteä arkistotarinoiden avulla matkalle ja tarkastella 1900-luvun alun Suistamon elämää.

Ennen ensimmäistä *Aikapyörä ja pirunpeli* -konsertin harjoitusperiodia tein alustavan valinnan Iljan tarinoista. Merkitsin muistiin kiinnostavat kertomukset ja lähetin arkistonauhat kuunneltavaksi ohjaajalleni Marjo Kuuselalle. Kun harjoitusvaihe käynnistyi, aloitimme työn arkistoaänitteiden editoimisella. Istuimme monta tuntia Marjo Kuuselan ja äänisuunnittelija Eero Grundströmin kanssa editoiden tarinoista esitykseen sopivia katkel-

mia. Suunnitelmissa oli, että olen lavalla yksin, mutta seuranani on Ilja Kotikallio arkistonauhojen muodossa.

Aikapyörä ja pirunpeli -konsertissa sukelsin Iljan elämään ja tarinoihin. Sen myötä rakentui esityksen lavastus ja valikoimme kohtauksien teemat. Näyttämökuvana oli aluksi melko tyhjä. Lavan etureunassa oli yksinäinen tuoli, jossa oli valkoinen kauluspaita ja siihen heijastettuna Ilja Kotikallion kuva. Valkoinen kauluspaita valikoitui Iljasta muodostuneen kuvan pohjalta, kuvan, jonka olin rakentanut tutkimukseeni liittyvien haastattelujen pohjalta.

*Pyörällä ajoo. Aikapyörä-esitys 2013.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Esityksen alussa esiteltiin Ilja Kotikallion kulkupeli: polkupyörä. Ajoin lavalle keltaisella polkupyörällä, kyydissäni 4 Notka-haitaria, pitkä palttoo, ruumislauta sekä eväskori täynnä tavaraa. Polkupyörän päällä olivat siis melkein kaikki lavastuselementit. Pikku hiljaa ensimmäisen kohtauksen aikana, Iljan soittaman huuliharppupolkan tahdissa, alkoi rakentua esityksen lavastus. Haitari, eväskori ja ruumislauta löysivät paikkansa.

Arkistotarinat osana konserttia aiheuttivat esitarkastustilanteessa keskustelua. Iljan puhe oli joidenkin esitarkastukseen osallistuvien mielestä liian epäselvää ja sen takia häiritsevää tekijä. Olin saanut samaa palautetta jo aiemmin ensimmäisillä seminaarikäynneilläni, kun kuuntelutin Iljan arkistopuhetta omalla esittelyvuorollani. Otimme työryhmän kanssa palautteen vastaan. Punnitsimme työryhmän kesken arkistopuheen määrää konsertissa emmekä halunneet, että konsertti jäisi epäselväksi. Lopulta muutaman keskustelun jälkeen päädyimme pitämään kaikki Iljan puheet

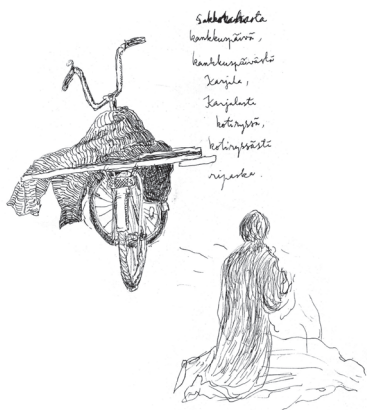
konsertissa, koska tarinat toimivat enemmän äänimaisemallisena asiana kuin juonenkuljettajana. Arkistoäänitteet antoivat konsertille lisäarvoa, ja tarinan eteneminen tuli esiin myös muun näyttämötoiminnan avulla. Konsertin ymmärtäminen ei ollut kiinni arkistopuheen ymmärtämisessä. Konsertin palautetilaisuudessa asiaan ei enää kiinnitetty huomiota, eikä myöhemmin muissakaan Suistamo-sarjan konserteissa arkistopuheen ymmärrettävyydestä ole noussut keskustelua.

Arkistonauhalla näyttämölle ja sarjakuvaksi

Ilja kertoo nauhoilla välillä myös omasta elämästään. Näiden kertomuksien johdattamana esitykseen rakennettiin kohtaus, jossa Iljan elämäntarina kerrotaan arkistonauhan, musiikin ja teatterin keinoin. Esitin palttoo päällä kuinka Ilja matkustaa Sortavalaan, opettelee tanssimaan ja lähtee riiuureissulle. Editoin Eero Grundströmin kanssa arkistotalenteilta nämä tarinat, ja sävelsin niihin musiikit. Olin saanut monitaiteiseen työryhmääni mukaan myös sarjakuvataiteilija Hanneriina Moisseisen. Hän oli mukana *Aikapyörä* ja *pirunpeli* -esityksen harjoituksissa. Moisseinen piirsi harjoituksissa Notka-haitareita, konsertin kohtauksia ja lavastuselementtejä. Hän tavoitteli minun ja Ilja Kotikallion yhteistä hahmoa, ja näin syntyi palttoo päällä oleva haitarinsoittaja, joka esiintyi ensimmäisen kerran konsertin käsiohjelmassa.

Aikapyörän harjoitukset toimivat lähtösäyksenä Hanneriina Moisseisen myöhemmin julkaistulle sarjakuvakirjalle *Kannas* sekä samannimiselle sarjakuvanäyttelylle. *Kannas*-sarjakuvakirjassa on nähtävissä Aikapyörä-esityksen näyttämöateriaalia, ja mukaan on päässyt säveltämäni teos *Rauha ja hiljaisuus*, jonka sävelsin Ilja Kotikallion muistokirjoituksessa olleen itkuvirren innoittamana. Monitaiteinen polku kulki Ilja Kotikallion

arkistonauhoilta ohjaaja Marjo Kuuselan näkemyksen kautta näyttämölle, minun sävelkynäni kautta musiikiksi ja sen jälkeen Hanneriina Moisseisen sarjakuvakirjaan. *Kannas* oli Sarjakuva-Finlandia-ehdokkaas vuonna 2017.

Hanneriinan piirros Aikapyörän harjoituksista 2013.

Ote Kannas-albumista 2016.
Piirtänyt Hanneriina Moisainen.
Kreekah Bundolo

Ote Kannas-albumista 2016.
Piirtänyt Hanneriina Moisseinen.
Kreekah Bundolo

*Notka ja soittaja. Aikapyörä-esitys 2013.
Kuva: Hanna Koikkalainen.*

Kalmoilla käynti – Kuoleman käsittely

Ilja Kotikallio oli ortodoksi, kuten useat suistamolaiset. Heillä oli yleisesti tapana hyvästellä vainaja pitämällä kuoleman jälkeen ruumiinvalvojan, ja hautauksen jälkeen oli tärkeää käydä kalmoilla tervehtimässä vainajaa (äänite h). Konsertin suunnitteluvaiheessa Marjo Kuusela nosti Kotikallio-aineistosta yhdeksi konsertin vahvaksi teemaksi kuoleman käsittelyn.

Aikapyörä ja pirunpeli -esityksessä käsiteltiin kuolemaa ja siihen liittyviä karjalaisia tapoja kuten, ruumiinvalvojan ja kalmoilla eli haudalla käynti. Pohdimme työryhmän kanssa karjalaisten tapaa surra ja totesimme, että siinä on jotain, mitä pitäisi tänä päivänäkin vaalia. Elämänkaari ja sen ymmärtäminen on asia, joka vahvasti liittyy myös Iljan omaan elämään ja hänen tarinoihinsa. Asia jäi mietityttämään ja lopulta päättyi myös osaksi esitystä. Lähdin Marjo Kuuselan johdolla rakentamaan esitykseen kohtausta, jossa Ilja kertoo arkistoäänitteen kautta kuoleman jälkeisestä ajasta, jolloin vainaja valmistellaan viimeiselle matkalle (äänite d).

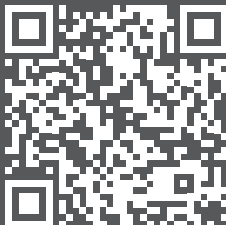
Säveltämäni musiikki sovitettiin Iljan arkistopuheeseen, ja harjoituksissa Marjo Kuusela ohjasi kokonaisuuden valmiiksi. Vuoropuhelu Kotikallio-äänitteiden ja minun musiikkini, liikkeen ja tanssin välillä synnytti kohtausten nimeltä Kalmoilla, jossa käytiin läpi vanhaa tapaa, jossa pokoiniekalle eli vainajalle viedään hautausmaalle syömisiä kuten leipää, sytytetään kynttilä ja nostetaan malja vainajan kunniaksi ja hänen muistolleen. Kalmoilla-kohtaukseen liitettiin myös tarina, jossa Ilja kertoo hyvinkin yksityiskohtaisesti kuinka kuoleman jälkeen ruumiit pestiin ja vaetetettiin. Tästä tarinasta syntyi *Ruumiinpesu*-kappale, johon on sovitettu mukaan Iljan arkistopuhetta, ja lauluosion olen lainannut traditionaalisen kansanlaulun sanat:

*Laulu se vaatii rallatusta
ja veittellä lyönti sitä uskallusta,
näinhän se lauleli tämän puolen poika*

Myöhemmin *Ruumiinpesu* sovitettiin uudelleen ja äänitettiin Kihtinäjärvi Recordsin julkaisemalla levyllä *Aikapyörä* keväällä 2013. Kalmoilla-tarina on levyllä omana raitanaan ennen *Ruumiinpesua*.

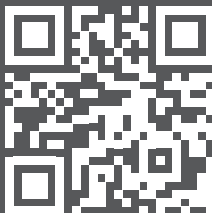
Anne-Mari Kivimäki;
Aikapyörä,
Ruumiinpesu.
Kihtinäjärvi Records 2013.

<https://open.spotify.com/track/4KRx6dgwwzxFsvV-jyxDw5d>

Kalmoilla.
Tehnyt Visa Knuuttila.

<https://vimeo.com/231501572>

Iljan elämästä lauluksi – Kankkuspäivästä Karjala

Yksi *Aikapyörä ja pirunpeli* -konsertissa esiin nousseista lauluista oli *Kankkuspäivästä Karjala*. Laulusta on matkan varrella tullut minulle hyvin tärkeä, koska se tuo hyvin esiin Ilja Kotikallio -aineiston sisällön. Laulu kuvaa Iljan elämää ja esittelee Kotikallion elämän historiallisia tapahtumia. Laulu kiteyttää monella tapaa arkistoaineiston ja eletyn elämän. Tutkijan roolin avulla voidaan todeta, että laulun sanat toteuttavat omalla tavallaan mikrohistoriallista näkökulmaa.

Marjo Kuusela toi harjoituksiin luettelon, johon hän oli runoillut vanhan karjalaisen "Oli ennen onnimanni" -lorun tyyliin *Aikapyörä ja pirunpeli* -esitykseen sopivaa sanastoa. Olin aiemminkin säveltänyt Marjo Kuuselan listoja ja luetteloja, muun muassa *Naisia ja laukkuja* -tanssiteokseen vuonna 2010. Tartuin heti toimeen ja sävelsin laulun, johon editoin erillisen kertosäkeen ja hahmottelin luettelosta muutaman säkeistön. Laulun sovitusta syntyi kuin itsestään kevään harjoitusperiodilla Eero Grundströmin kanssa. Grundström teki lauluun taustan, ja minä tein lauluun moniäänisen sovituksen. Esitystapaa pohdittaessa päädyimme siihen, että haitari äänitetään taustanauhalle, sillä se mahdollisti keskittymisen lauluun ja koreografiaan.

Aikapyörä ja pirunpeli -konsertti lähti tutkimaan musiikin aikaa ja Kotikallion elämää. *Kankkuspäivästä Karjala* -laulu alkaa sanoilla: "Oli ennen ristakondra, ristakondrasta kopukka, kopukasta polkupyörä ja polkupyörästä polokka" (Kuusela 2013). Jo heti laulun ensimetrit tuovat esiin Iljan tarinat musiikin muuttumisesta ristakondrasta Suomen polkaksi ja kuvaavat Kotikallion omaa elämää, kun hän Suistamolla eläessään ajoi hevosella ja evakkomatkan jälkeen Lapualla taittoi matkaa polkupyörällä.

Kankkuspäivästä Karjala äänitettiin *Aikapyörä*-levylle ja sitä versioitiin myös neljännessä Suistamon Sähkö -konsertissa. Laulu on raikunut sen jälkeen useimmilla keikoillani.

Kankkuspäivästä Karjala

säv. Anne-Mari Kivimäki, san. Marjo Kuusela

*Oli ennen ristakondra, ristakondrasta kopukka,
kopukasta polkupyörä, polkupyörästä polokka,
polokasta bossanova, bossanovasta Napua,
Napuasta Ruhankylä, Ruhankylästä Lapua,
Lapuasta lasinainen, lasinaisesta rakkaus
Rakkaudesta raianhaara, raianhaarasta mejjän herra,
mejjän herrasta heinäkelkka, heinäkelkasta kenkiraaja,
kenkiraajasta kisanurmi, kisanurmesta rillumarei*

*Sakkorahasta kankkuspäivä,
kankkuspäivästä Karjala,
Karjalasta kotiryssä
ja kotiryssästä ripaska*

*Shemeikasta Äimäjärveen, Äimäjärvestä määränpäähän,
määränpäästä päämäärä, päämäärästä Hyiryheikki,
Hyiryheikistä hepuli, hepulista harmin paikka,
harmin paikasta humala, humalasta lavahumppa,
lavahumpasta hupia, hupipaikasta pirunpeli
Pirunpelistä perkele, perkeleestä paskasota,
talvisodasta tulitus, tulituksesta turvaanlähtö,
turvaanlähdöstä pakitus, pakituksesta pakopaikka,
pakkopaikasta seteli*

Sakkorahasta kankkuspäivä...

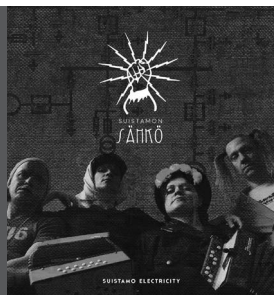
*Pottumaasta maitotili, maitotilistä tyhjimö,
tyhjimöstä tappotili, tappotilistä tanakka,
tanakasta turhatoivo, turhatoivosta tilitys,
tilityksestä linnareissu, linnareissusta ahdistus,
ahdistuksesta omatunto, omatunnosta tuomio,
tuomiosta lopun alku, lopun alusta allakka,
allakasta aikapyörä, aikapyörä*

Sakkorahasta kankkuspäivä...

Ripaskasta ryssän rupla

Suistamon Sähkö;
Kankkuspäivästä Karjala,
Kihtinäjärvi Records 2015.
Kihtinäjärvi Records 2013.

[https://open.spotify.com/
track/51xt1sZg5JQ64A-
tuPRLU1J](https://open.spotify.com/track/51xt1sZg5JQ64A-tuPRLU1J)

Aikapyörä ja pirunpeli – testauksessa uusi työtapa

Aikapyörä ja pirunpeli oli monitaiteisen Suistamo-sarjan avausteos, joka perehtyi Ilja Kotikallion elämään, raotti arkistokansioita ja loi Notka-haitarin siivittämänä musiikillisen pohjan, josta oli hyvä jatkaa eteenpäin seuraaviin tohtorikonsertteihin. Hyödynsin uudella tavalla arkistomateriaalia, ja esitys toimi taiteen tekemisen suunnannäyttäjänä koko Perinnelaboratorio-projektille. Arkistöännitteiden käytön uusi tapa testattiin näyttämötaiteen yhteydessä, ja keskustelujen ja kokeilujen myötä niille löytyi oma paikkansa konsertin äänimaisemallisena tekijänä sekä tarinankuljettajana yhdessä näyttämötoiminnan kanssa. Lisäksi tarinat toimivat säveltämäni musiikin inspiraation lähteenä. Yhteistyönä Marjo Kuuselan kanssa syntyi sooloteos, joka johdatti minut kohti Iljan elämää. Hän auttoi minua myös syventymään arkistoihin ja analysoimaan tutkittavaa aineistoa.

Monitaiteisen sooloteoksen tekeminen haastoi minut paiskimaan töitä heti ensimmäisistä minuuteista lähtien. Marjo Kuuselan tarkan ohjauksen alla ei auttanut kuin harjoitella useita tunteja ja koettaa löytää keinoja sujuvaan puhetapaan, tarkkaan koreografian noudattamiseen, yksin lavalla olemiseen, esityksen viemiseen eteenpäin ja svengaavaan soittoon. Työryhmän tiivis mukanaolo harjoituksissa loi minulle uskoa omaan taiteelliseen työhöni ja vahvisti omaa käsitystäni siitä, että pystyn esiintymään monitaiteisesti yksin lavalla. *Aikapyörä ja pirunpeli* -esityksen ensi-ilta oli huhtikuussa 2013, ja esitin teosta noin 15 kertaa vuosien 2013–14 aikana. Sain esityksistäni hyvää palautetta ja samalla aina jonkun uuden tiedonjyvän tai vihjeen, jonka avulla pystyin jatkamaan työtäni Suistamo-aineiston parissa. Viemällä Iljan tarinaa esityksen muodossa ihmisten pariin sain vastalahjaksi useita vinkkejä ja vahvistuksia omalle Kotikallio-tutkimukselleni.

Osallistuin kesällä 2013 Aikapyörä-konsertin materiaalilla Konsta Jylhä -kilpailun vapaaseen soolosarjaan, ja Notka-haitarilla heltisi kilpailun ensimmäinen sija. Samalla tulin kokeilleeksi Aikapyörää varten syntyneen musiikin hyödyntämistä muussa yhteydessä, ja se osoittautui toimivaksi. Notka-haitarilla tehty musiikki toimi myös ilman Aikapyörä-esityksen kehystä ja innoitti minua säveltämään lisää Notka-musiikkia. Musiikin itenäisestä roolista puhui myös jatkotutkintosuunnitelmani mukaisesti äänittämäni *Aikapyörä*-levyn vastaanotto. Levy yhdessä esityksen kanssa näytti suuntaa sille, mihin Suistamo-työni oli tähtäämässä.

Kivimäki laulaa ruumiinpesusta ja kankkusesta – surusta ja juhlasta. Hän soittaa 2-rivistä venäläistä Notka-haitaria. Iso rooli on myös sähköhäiriöitä ja sampleja levyille tuovalla konepelimanni Eero Grundströmillä. Yhdistelmä on hullujen tiedemiesten lumoavaa työtä. Samplerin ja haitarin avulla levyille on luotu vangitsevaa rytmiiikkaa. Synteettisimmillään luupit kelpaisivat elektronisen

*musiikin Ninja Tune -levy-yhtiön artisteille. Tekniikan tarkoitus ei ole "päivittää karjalaista kansanmusiikkia 2010-luvun popiksi" vaan toimia vahvistimena Ilja Kotikallion ajan haurastuvalle maailmankuvalle. Tunne on väkevä ja hämmen-
tävä. (Siippainen 2013.)*

Aikapyörä-levy sai runsaasti huomiota mediassa, ja monipuolisen vastaanoton ansiosta pääsin keräämään tutkimukselleni arvokasta aineistoa myös levyarvioiden myötä. Levyarviot toimivat minulle välineenä, joiden avulla sain palautetta luomastani uudesta musiikista levymuodossa, ja medianäkyvyyden avulla löysin niitä ihmisiä, joilta sain arvokasta tietoa tutkimukseeni. Saatoin levyarvostelulla tavoittaa ihmisen, joka tiesi jotain Ilja Kotikalliosta tai Suistamosta. Medianäkyvyyden ja konserttien avulla löysin uuden tutkimustavan, jossa hain kentältä materiaalia, jalostin sitä ja vein takaisin kentälle. Kentältä sain taas lisää vihjeitä ja vinkkejä tutkimukseni tekoon. En siis niinkään tutkinut omia teoksiani, vaan tutkin omien teoksieni avulla. Ymmärsin ensimmäisen konserttini myötä, että kun kuvataan yhtä pientä ihmistä, avataan kokonainen aikakausi ja opitaan vähitellen ymmärtämään enemmän tutkittavaa kohdetta ja koko maailmaa.

Notka-haitarista oli tässä vaiheessa tullut minulle tärkeä väline matkalla kohti omaa ristakondraani. Aikapyörä-konsertin musiikki tuntui omalta, ja soitin oli jäämässä vahvasti mukaan Perinnelaboratorio-työhön. Kansanmuusikon arkistotyöskentely oli siirtynyt seuraavalle tasolle. Olin siirtynyt perinesävelmien ja fraseerauksen oppimisesta tarkastelemaan kokonaisuutta tarinoiden ja historian kautta. Heidi Haapoja (2017, 6–7) kirjoittaa väitöskirjassaan, että ammattimaisesti toimivat nykykansanmuusikot käyttävät tausta-aineistona tallennettua arkistomateriaalia, mutta kansanmuusikoiden pyrkimyksenä ei ole pelkästään ollut historiallisen musiikin rekonstruointi, vaan arkistotallenteet yhdistetään omaan taiteeseen ja omaan musiikin tekemiseen.

Olin Aikapyörä-konserttia valmistellessani löytänyt uudenlaisen työskentelytavan arkistojen parissa, ja se oli osoittautumassa arvokkaaksi. Tämän myötä tein myös omaa taiteellista työtäni helpottavan havainnon. Olin onnistunut valitsemaan Perinnelaboratorioon kaksi konkreettista avaintekijää, Iljan arkistoäänitteet ja Notka-haitarin, joiden avulla tuntui luontevalta jatkaa ja jalostaa Suistamo-työtäni. Tulin tulokseen että oma taiteellinen työni tarvitsee mielikuvien ja tuntemusten lisäksi myös vahvasti konkreettisia asioita. Arkistonauhojen ja Notka-haitarin yhdistäminen monitaiteeseen tuntui toimivalta konseptilta. Kotikallion arkistot ja Notka auttoivat synnyttämään uutta musiikkia, uutta esittävää taidetta, sekä tuomaan esiin arvokasta perinnemateriaalia.

Aikapyörä-esitys 2013.
Kuva: Hanna Koikkalainen

3 "MISSÄ HAITARI SOI SIELLÄ PIRU LIIKKUU"

Tässä luvussa käsittelen toista jatkotutkintokonserttiani *Pahan laulu – Balladi paskasta karmasta*. Pahan laulun keskeisenä teemana olivat vanhat pirutarinat ja niihin liittyvä kansanuskomus, jossa haitari nähdään pirun soittimena. Konsertin lähtöidea tuli Ilja Kotikallion omasta elämästä, johon vaikuttivat sota-aika, evakkomatkat, perheen kohtalo ja Iljan oma elämäntarina. Herrasmiehenä ja lapsirakkaana tunnettu Ilja joutui elämänsä vuoksi kohtaamaan matkallaan kovia aikoja. Ohjaajani Kimmo Pohjonen muistutti Pahan laulu -konsertin harjoituksien aikana vanhasta kansanuskomuksesta, jossa haitari on usein liitetty paholaiseen. Uskomuksen mukaan ympäri maailmaa on kerrottu, että "missä haitari soi, siellä piru liikkuu".

Avaan tässä luvussa työtapaa, jolla Pahan laulua tehtiin ja sitä, mitkä ajatukset ja lähteet toimivat teoksen pohjamateriaaleina, ja analysoin teoksen synnyttämää mielenkiintoista keskustelua. Lisäksi pohdin, millainen oli Iljan usein mainitsema haitarisoitin karmuuni, jota Suistamolla soitettiin. Käsittelen haitarin mainetta halveksittuna soittimena ja sitä, kuinka se ei olemuksensa takia mahtunut kuvaan kauniista Karjalasta.

1800-luvun lopun Karjala-innostus

Karjala ja sen kulttuuri on aikojen saatossa tallennettu moniin kirjoihin, ja taiteilijoita on inspiroinut erityisesti Lönnrotinkin matkakohteena ollut Vienen Karjala. Suurta kiinnostusta on herättänyt myös Raja-Karjalan alue ja siellä sijaitseva Suistamo, joka on mainittu useissa lähteissä suurena runonlaulajien ja kanteleensoittajien pitäjänä. Tutkija, soitinrakentaja Rauno Nieminen luennoi Suistamon erityisestä musiikkielämästä Riihimäen lasimuseolla 11.6.2017. Hän toi esiin 1800-luvun ja 1900-luvun alun Suistamon vahvana musiikin ja laulun keskittymänä. Niemisen luento vahvisti

Ilja Kotikallion arkistoista saamaani kuvaa, jossa Suistamo piirtyy pitäjänä, jonka asukkaiden elämässä musiikki ja tanssi olivat isossa osassa. Kanteleensoittajia kävi haastattelemassa ja tallentamassa A. O. Väisänen, joka oli yksi karjalaisen kantelemusiikin tärkeimmistä kerääjistä. Hän teki mittavan tallennustyön kanteleen parissa 1910-luvulla Karjalassa. (Saha 2006, 404.) Myöhempi kanteletutkimus kuten *Kizavirsi*-kirjan tekijät Arja Kastinen, Anna-Liisa Tenhunen ja Rauno Nieminen, ovat analysoineet Väisäsen keräystyötä (Kastinen, Tenhunen ja Nieminen 2013).

Tarkasteltaessa keräys- ja tallennustoimintaa 1900-luvun vaihteen Raja-Karjalassa oli etsittävä aikalaiskirjoituksia ja selvitettävä, minkälainen ajattelutapa keräilijöiden keskuudessa vallitsi. Tutkiessani eri lähdemateriaaleja esiin nousi vahvasti Kalevalan synnyttämä Karjala-innostus 1800-luvun lopulla ja se, kuinka kenttämatkailijat ja kansanperinteen kerääjät olivat osaltaan voimistamassa kansallistunnetta. Ulla Piela (2008) kirjoittaa Kalevalaseuran internetsivun karelianismi-artikkelissaan, että karelianismin huippukausi oli 1890-luku ja 1900-luvun alkupuoli. "Karelianistit näkivät Karjalan turmeltumattoman kansan laulumaana, alkuperäisen suomalaisen kulttuurin kehtona ja muinaisuuden idyllisenä museona" (Piela 2008). Karelianistit muokkasivat Karjala-kuvaa haluttuun ja välillä hyvin romanttiseenkin suuntaan.

Yksi merkittävä Karjalan kuvaaja oli I. K. Inha, joka kertoo kirjassaan *Suomen maisemia* (1909, 157) retkistään Raja-Karjalaan. Hän kuvailee kirjassa näkemäänsä, ja teos sisältää myös ainutlaatuisia valokuvia Suistamon maisemista ja ihmisistä, erityisesti runonlaulajista ja kanteleensoittajista. Inha oleili 1800-luvun lopussa pari viikkoa Sortavalassa ja sai siellä kuulla, että Raja-Karjalassa on vielä elossa "Kalevalan runous". Sortavalasta tämä oli Inhan mukaan jo melkein kadonnut, mutta syvemmällä maassa oli runolaulu säilynyt, ja Suistamo oli yksi niistä paikoista, joihin Inhakin suuntasi etsiessään Kalevalan runoutta eli runolaulua. (Inha 1909, 157.)

Tutkija Hannes Sihvo (1973, 301) kertoo väitöskirjassaan, kuinka Inhan retket Karjalaan olivat onnistuneita ja kuinka teoksissa *Suomi kuvissa* (1896) ja *Suomen maisemia* (1909) on aitokarelianistisia kuvia ja kuvauksia. Sihvo (1973, 364) kirjoittaa, kuinka 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä käytiin "taistelua Karjalasta". Sortavalan seminaarista valmistuneet opiskelijat ja lehtorit tekivät omaa propagandaansa Raja-Karjalassa, ja seminaari tuotti yhdessä Jyväskylän seminaarin kanssa laajan kareliaanisen jälkikasvun. Toisaalta myös Venäjä esitti Karjalasta täysin vastakkaista kuvaa ja muovasikin sitä siihen suuntaan, että karjalaisten lahjakkuus johdui venäläisten läheisyydestä. (Sihvo 1973, 364.)

*Ilja soittaa 2-rivisella haitarilla.
Lähde: Kotikallion perhealbumi*

Haitari, kantele ja tanssi

Tutkimukseni edetessä heräsi kysymys, miksi kerääjät halusivat tallentaa ja säilyttää vain tiettyä musiikkiperinnettä? Miksi haitarinsoittoa ei tallennettu?

Etsiessäni vastausta näihin kysymyksiin löysin muutamia haitarin historiaa valottavia tutkimuksia. *Suomalaisen harmonikan historia* -kirjassa tutkijat Marko Tikka ja Vesa Kurkela (2014, 8–10) käyvät läpi harmonikan matkaa parjatusta soittimesta konserttikelpoiseksi instrumentiksi. He toteavat, että ”harmonikka oli 1900-luvun alussa ongelmallinen soitin myös kansanmusiikissa, ainakin kansanmusiikin tutkijoille” (2014, 10). Haitari oli liian yksinkertainen ja edullinen soitin, joka vei tutkijoiden mielestä kansaa vääränlaisen musiikin pariin (Tikka ja Kurkela 2014, 8–10).

Haitarin halveksitusta maineesta löytyy mielenkiintoista tietoa Vesa Kurkelan väitöskirjasta, jossa hän on nimennyt haitarin ”antisoittimeksi”. Kurkela (1989, 237–238) esittää neljä pahaa ominaisuutta, jotka vaikuttivat soittimen alun alkaenkin huonoon maineeseen. Ensinnäkin haitari oli kansan soitin, ja sen ääni oli liian kaukana sivistyneistön mausta. Toiseksi haitari oli ulkomainen soitin ja modernin maailman tuote. Kolmas haitarin vika oli se, että sillä soitettiin tanssimusiikkia eli renkutuksia, ja haitari leimautui musiikkinsa myötä renkutussoittimeksi. Neljäs syy oli haitarin kehittymättömyys. Ensimmäiset haitarit olivat alkeellisia ja siten hyvin rajoitteisia soitimia, joilla ei pystynyt soittamaan vanhempia modaalisia tanssisävelmiä. (Kurkela 1989, 237–238.)

Haitarinvastaisia kirjoituksia julkaistiin 1800–1900-luvun taitteen lehdissä, ja vastustus oli vahvinta ruotsinkielisissä pelimannijärjestöissä. Muun muassa suomenruotsalainen musiikintutkija Otto Andersson kampanjoi voimakkaasti haitaria vastaan ja yllytti kansaa polttamaan kaikki harmonikkasoittimet (Andersson, 1907, 1–2). Muusikko Markku Lepistö (2016, 56) kirjoittaa tohtorintyöhön liittyvässä kirjallisessa työssään, kuinka 1800-luvun lopulla haitaria halveksuttiin, ja soitin nähtiin vahvasti venäläisenä instrumenttina (Lepistö 2016, 56).

Kuten useat haitaritutkimukset ja säilyneet lehtiartikkelit antavat ymmärtää, haitari nähtiin 1800–1900-luvun taitteessa venäläisenä ja ala-arvoisena soittimena. Haitarin vastakohtana Karjalassa oli kantele, ja sivistyneistö hyväksyi kanteleen karjalaisen musiikin edustajana. Kantele koettiin vahvasti suomalaisena, historiallisena soittimena, josta haluttiin pitää kiinni. I. K. Inha maalaillee runollisesti kanteleesta kirjassaan *Suomi kuvissa* ja kertoo pettyneenä, kuinka nykyään soitin on melkein joutunut unohdukseen:

Kantele, tuo suomalaisten muinainen kansallinen soittokone, on nykyisen rahvaan kesken jo melkein joutunut unohdukseen. Sitä on tosin koitettu uudelleen eloon elvyttää sivistyneissä kodeissa, mutta mikä lieenee, valoisia ympäristö ja uudenaikaiset säveleet eivät tunnu sille soveltuvan. Savossa ja Karjalassa tavataan kuitenkin vielä kannelta vanhanaikaisen, vaatimattoman rahvaan savupirteissä. Ja niissä heläjä se toisella tavalla. Sen vieno ääni täyttää koko hämärän savupirtin ja äänettöminä sitä kuuntelevat kaikki, kun taitavan soittajan näpit hyppelivät sen kielillä. Ja tässä ympäristössä paisuu sen merkitys äärettömästi: Monien sukupolvien ilot ja surut puhuvat noista yksinkertaisista sävelistä. (Inha 1896.)

Kanteleensoittajista tehtiin jopa mystisiä muinaisolentoja, ja kantele nähtiin hyvin arvokkaana suomalaisena soittimena, joka oli jäämässä uuden musiikkiaallon ja uusien instrumenttien jalkoihin.

Suistamolla oli useita kuuluisia kanteleensoittajia, joista on kirjoitettu kattavasti kirjassa *Kizavirzi – karjalaisesta kanteleperinteestä 1900-luvun alussa* (Kastinen, Tenhunen ja Nieminen 2013). Kirjassa on suistamolaisen kanteleensoittaja Maksima Kyyrösen kohdalla mielenkiintoinen tarina kanteleensoiton mieltä liikuttavasta voimasta. Perinteentutkija Anna-Liisa Tenhunen kertoo Lauri Hannikaisen kirjeestä, jossa Hannikainen kuvailee vuonna 1915 tekemäänsä matkaa Suistamon Muuannon kylään, ja kanteleensoittaja Maksima Kyyrösen soittoa:

Olemme ihanassa kylässä. Pirtissä parhaillaan surumielisesti soi Maksima Kyyrösen kannel. Tuntuu niin omituiselta elämä, tällaisessa muinaiskarjalaisessa kylässä. (Kastinen & Tenhunen & Nieminen 2013, 70.)

Jo muutaman lauseen kuvauksesta on aistittavissa jotain Hannikaiselle hyvin merkityksellistä. Se vie kertojan aikamatkalle menneeseen, johonkin ikaikaiseen ja ihanaan, jota ei enää ole. Kanteleensoittajan hiljaisesta haltioitumisesta kertoo kansanmusiikintutkija Armas Otto Väisänen (1990, 43). Väisänen muistelee suojärveläisen kanteleensoittajan, Jaakko Kuljun loputonta ”kisavirttä” hämärtyvässä pirtissä, jossa soittaja on vajonnut hiljaisen soittonsa maailmaan.

Hannes Sihvo (2003, 365) kirjoittaa väitöskirjassaan haitarin ja kanteleen vastakkainasettelusta Raja-Karjalassa ja ottaa esiin Sortavalan seminaarista valmistuneen Karjala-kirjailijan Juhani Sjöströmin vuonna 1896 ilmestyneen kirjan *Korpien povessa*. Siinä Sjöström kuvailee, kuinka nuoriso tanssii haitarin säestyksellä, ja vanhus soittaa hurmioituneena pölyttyneellä kanteleella. Sihvo arvelee, että kanteleensoittajalla tarkoitetaan kuuluisaa suistamolaista kanteleensoittajaa Pedri Shemeikkaa, koska Sjöströmin kerrotaan kirjoittaneen teoksensa Shemeikan saunapirtissä. (Sihvo 2003, 365.)

Sjöströmin kirjoittamassa vastakkainasettelussa ovat nuoret ja vanhat, kantele ja haitari. Nuoriso on ottanut haitarin omakseen ja pitää hauskaa tanssimalla, kun taas kanteletta soittavat vain vanhat ihmiset, joiden soittimetkin ovat jo ehtineet pölyttyä, eikä kukaan enää tanssi kanteleen tahtiin. Aikaisemminhan kantele oli ollut tanssisoitin. Myöhemmin haitari isompiäänisenä valloitti tanssintahdittajan aseman, ja kanteleesta tuli konserttisoitin.

Kansanrunouden tutkija O. Relander kertoo itäkarjalaisesta ripatskan eli prissakan tanssimisesta vuonna 1893. Itä-Karjalan alueeseen hän lukee muun muassa Salmin kihlakunnan, johon kuului myös Suistamo:

Se on tavallaan soolotanssi [...] Ei prissakka myöskään ole mikään tarkasti säännönmukainen tanssi, vaan tanssija improviseeraa parhaan kykynsä mukaan. Kansanmies tanssiessaan ei tanssi niin kuin meillä sivistyneet ainoastaan jaloillaan, vaan hän tanssii koko ruumiillaan. (Relander 1893, 13.)

Edellä kuvattu ripatska oli venäläisperäinen akrobaattinen kansan keskuudessa suosittu soolotanssi. Ilja Kotikalliokin kertoo useaan otteeseen hyvistä suistamolaisista ripatskan tanssijoista ja siitä, kuinka hän sai monet kerrat illanvietoissa soittaa, kun tanssijat yllyttivät toisiaan ripatskaan ”että hop, hop!”.

Ilja Kotikallio;
Karmuuni lauloi -levy.
Siiputus ja ripatska
KICD124.

[https://open.spotify.com/
track/7GSwnRLCLT6qa-
JXU91li7A](https://open.spotify.com/track/7GSwnRLCLT6qa-JXU91li7A)

Karjalassa haitari oli ennen kaikkea tanssisoitin, ja useimmat Raja-Karjalassa tanssit olivat venäläisperäisiä, kuten akrobaattinen soolotanssi ripatska. Tanssintutkija Petri Hoppu kirjoittaa venäläisistä tansseista kansantanssiliikkeen synnyn ajoilta: ”Venäläiset tanssit edustivat täysin toisenlaista kulttuuria kuin se, mihin suomalainen tanssikulttuuri haluttiin sitoa 1900-luvun alussa” (Hoppu 2006, 26-27). Suomen matkatessa kohti itsenäisyyttä yläluokka ei hyväksynyt tansseja, jotka voitiin yhdistää Venäjään, ja halusi synnyttää sivistyneempiä versioita kansantanssista. He kokivat, että suomalaista kansantanssia edustivat parhaiten läntiset ja ruotsalaisperäiset tanssit.

Suistamon musiikkiperintö kerättiin ja tallennettiin 1900-luvun alussa vallalla olleen Karjala-innostuksen ja karelianismin hengessä, jossa kantele edusti kaunista, suomalaista soitinta, ja haitari oli ennen kaikkea vierasperäinen ja rahvaan soittama soitin sekä kanteleen vastakohta. Tästä johtuen 1900-luvun alussa Suistamolla jäi huomaamatta tai liian vähälle huomiolle haitarilla soitettu ohjelmisto. Vallalla ollut käsitys pahasta, rumuudesta soittimesta vei huomion siltä tosiseikalta, että ainakin Suistamon alueella Karjalassa haitarilla soitettiin aluksi vanhempaa tanssimusiikkia, rista-kondraa ja ripatskaa, eli samaa musiikkia, jota kanteleillakin 1800-luvun loppupuolella soitettiin ja jota kerääjät halusivat tallentaa. Kotikallion äänitteillä haitarilla soitetun musiikin muoto on samankaltainen kantelemu-

siikin kanssa. Kappaleet muodostuvat lyhyistä, toistettavista muutaman tahdin pituisista melodioista tai rytmikuvioista, ja yhden ristakondra- tai ripatska-kappaleen kesto saattoi olla ainakin Ilja Kotikallion kertoman mukaan jopa puoli tuntia. Kotikallion aineiston perusteella Suistamolle ennätivät ensin haitarit, mutta musiikki pysyi samana. Vasta myöhemmin saapui uudempi tanssimusiikki, kuten polkat ja valssit.

Haitarin maine aiheutti sen, että 1900-luvun alussa jäi tallentamatta iso osa haitarinsoiton alkutaipaleesta Suistamolla ja Karjalassa. Haitariripatskat jäivät melkein unholaan, lukuun ottamatta niitä muutamaa sävelmää, jotka 1950-luvulla tallentuivat Kotikallion tarinankerronnan lomaan. Yksityisten ja SKS:n haastattelijoiden tallennustyö jätti jälkipolville jotain hyvin arvokasta, jotain, joka muuttaa käsitystä suistamolaisesta ja karjalaisesta musiikkiperinteestä ja suomalaisen harmonikan historiasta.

*Pirunkeuhko ja soittaja harjoitusperiodilla
Saaren Kartanossa kesällä 2013.*

Karmuunit Suistamon praasniekoissa ja illatsuissa

Suistamolla haitari oli suosittu soitin. Kovaäänisyytensä vuoksi se syrjäytti tanssisoitossa aiemmin käytetyt kanteleet ja villitsi myös karjalaisen nuorison. Ilja Kotikallion arkistohaastattelujen perusteella Suistamon alueella yleisin soitin, jota rahvas soitti, oli yksirivinen tapainen haitari karmuuni ja yksi- tai kaksirivinen taljanka (äänite f). Sana karmuuni on johdettu venäjänkielestä sanasta garmon. Vesa Kurkelan (2014, 21) mukaan Venäjän valtakunnassa käsiharmonikkojen valmistus alkoi jo 1830-luvulla, ja venäläisten garmonien tuotanto keskittyi Tulan kaupunkiin Moskovan eteläpuolelle. (Kurkela 2014, 21.)

SKS:n arkistonauhalla (äänite f) on mainio keskustelu karmuunin soitosta ja yleisyydestä 1900-luvun alun Suistamolla. Nauhalla Kotikallio ja Suistamon Muuannon kylästä kotoisin oleva haitarinsoittaja Petri ”Pesa” Shemeikka muistelevat nuoruudenaikaisia praasniekkoja ja illatsuja. Keskustelussa puhutaan vuodesta 1906, jolloin Ilja oli 12-vuotias. Hän muistaa niistä ajoista, että Muuannossa haitarilla soitettiin niin että ”karmuuni lauloi”.

Illatsuja pidettiin Pesa Shemeikan mukaan lähikylyssä joka toinen ilta. Pesa Shemeikka oli syntynyt 1883 ja oli Iljaa noin kymmenen vuotta vanhempi, ja hän kävi veljiensä kanssa soittamassa sekä illatsuissa että kauempana pokrovan aikaan praasniekoissa. Pesa ja Ilja kertoivat, että monissa praasniekoissa, esimerkiksi Jyrin päivänä, Syys-Miikkulassa ja Kevät-Miikkulassa soitettiin aina karmuunia. Monet karmuunit soivat, kun tytöt ja pojat kulkivat pitkiä matkoja praasniekkaan. Suistamon naapuripitäjän Suojärven praasniekoista kirjoitti A. A. Branders vuonna 1892:

Vieläpä keskellä työviikkoakin voi usein kyllä sattua joku erityinen kirkkopyhä, pyhimys- eli kyläjuhla, markkinat eli prasniekka. Sunnuntaisin tanssitaan ehtopäivällä silloilla ja teillä, samoin myöskin muina pyhinä, vieläpä arki-iltoinkin, kun erityinen tilaisuus sattuu. (Branders 1892, 49.)

Kuunnellessani Kotikalliota tai lukiessani tätä Brandersin kirjoitusta käy hyvin ilmi, että Raja-Karjalassa praasniekkojen kautta musiikki ja tanssi olivat osa ihmisten elämää. Niitä ei eroteltu, vaan praasniekan valmistelu ja kaikki siihen liittyvä oli luonnollinen tapa viettää aikaa, seurustella, tanssia ja ennen kaikkea syödä hyvin. Ilja luonnehtii omalla hausalla tavallaan, että karmuuninsoittajat olivat kuin karjanajajia tyttöjen ja poikien edessä, ja ”soitol mangahutettiin”, kun matkaa tehtiin kohti praasniekkaa.

Ilja Kotikallio;
Karmuuni lauloi -levy.
Matkasoittoa.
KICD124.

<https://open.spotify.com/track/31Og27Y0FnwddjSrCYdbFi>

Mistä haitareita Suistamolle saatiin? Markku Lepistön (2016, 19) kirjallisessa työssä kerrotaan, että harmonikka tuli Suomeen 1800-luvun puolivälin jälkeen oletettavasti sekä Saksasta että Venäjältä. Senaikaisten sanomalehtien harmonikkojen tuonti-ilmoitukset koskivat Suomen ja Pietarin välistä kaupankäyntiä. Ilja Kotikallion mukaan karmuuneja haettiin Pietarista päin, Laatokan suuntaan ajettiin talviaikana, ja haitarit haettiin joko Sortavalasta tai Viipurista. Suistamon pienistä kaupoista ei 1900-luvun alussa vielä saanut karmuuneja. Suistamon naapuripitäjään Suojärvelle karmuuneja tuotiin Petroskoista. Suojärvellä asui karmuuninkorjaaja Peta, joka oli Iljan isän kertoman mukaan mahdollon (toisin sanoen hyvä) taljan- eli haitarinsoittaja. Ilja kertoo, että karmuuninsoittajia oli hänen aikanaan enemmän kuin kanteleensoittajia, vaikka kanteleensoittajat oli Iljan mukaan merkitty ”suuril kirjoil”, herrojen toimesta. Ymmärrän tämän niin, että Ilja viittaa kerääjiin, jotka kiersivät Suistamolla kirjoittaen kirjoihinsa muistiin enimmäkseen vain kanteleensoittajien nimiä ja sävelmiä. Myöhemmin, kun haitarit kehittyivät, myös Suistamolle tuli karmuunikauppa ja haitarikorjaamo, joka sijaitsi kirkonkylän lähetyvillä. Tutkija, soitinrakentaja Rauno Nieminen (2014, 83–84) on tutkinut Germanovien haitarinrakentajansukua ja kirjoittaa *Suomalaisen harmonikan historia* -kirjassa, että Gregori Germanov asui 1928 Suistamon kirkonkylän Palomyllyssä ja rakensi siellä 2- ja 3-rivisiä haitareita. Ehkäpä Kotikalliokin oli käynyt Germanovien harmonikkakorjaamolla? Tämä on mahdollista, koska Kotikallion kotikylä Ihatsu sijaitsi lähellä kirkonkylää ja Palomyllyä.

Ilja Kotikallio ja karjalainen kantele

Kun Ilja Kotikalliota 1950-luvulla äänitettiin, saatiin häneltä tallennettua mielenkiintoisia tarinoita. SKS:n tutkija Anneli Asplund viittasi kansanmusiikintutkijoiden symposiumissa marraskuussa 2016 Ilja Kotikallioon ja siihen, kuinka SKS:n työntekijät 1960-luvun alkupuolella pitivät Iljan muistia uskomattomana. Ilja Kotikallion kertomuksia äänittivät yksityinen kerääjä Aarne Tolkki sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänittäjät. He olivat kiinnostuneita tallentamaan nimenomaan arvokasta tarinankerron-

takulttuuria; silloin ei niinkään huomioitu Iljan haitarilla ja huuliharpulla soittamaa musiikkia. SKS:n tutkijan Lauri Simonsuuren vuonna 1961 *Karjalan Heimoon* kirjoittamassa muistokirjoituksessa muistellaan tunteellisesti Ilja Kotikalliota ja ylistetään hänen tarinankerrontalahjojaan. Kirjoituksessa ei ole lainkaan mainintaa siitä, että Ilja olisi ollut haitarinsoittaja. Simonsuuri oli itse haastatellut Iljaa ja nähnyt hänen sekä soittavan että laulavan. Simonsuuri tiesi hänen lahjakkuutensa tarinankertojana mutta ei nähnyt Iljaa muusikkona ja haitarinsoittajana. Kun haitarille ei annettu juurikaan arvoa 1900-luvun alussa, tutkimukseni edetessä alkoi näyttää siltä, että sama toistui Kotikallion kohdalla myös 1950–1960-luvun vaihteessa.

Yksityisillä kerääjillä on ollut Kotikallion kohdalla suuri merkitys. Ihanteellisesta karjalaisesta kuvasta poikkeava instrumentti oli vähällä jättää Kotikallion musiikin unholaan. Iivo Pehkoranta Karstulasta, joka oli tutustunut Iljaan jo Karjalan aikana, kutsui hänet kotiinsa vuonna 1957 tarkoituksenaan nauhoittaa kelanauhalle Iljan lauluja sekä haitarin ja huuliharpunsoittoa. Haastattelun päätarkoitus oli nimenomaan Iljan taitaman musiikin ja musiikkiperinteen tallentaminen. Nauhalla käy ilmi, että Pehkoranta oli viettänyt Kotikallion seurassa aikaa Suistamolla ja tullut kuulleeeksi Iljan erityisen lahjakasta ja hyvää soittoa.

Haastattelin tutkimukseeni Iljan äänitysten aikana SKS:n työntekijänä toiminutta Leena Pälikköä. Hän kertoi Iljan soittaneen haitaria ja huuliharppua mutta ei muistanut tämän soittaneen kanteletta (Pälikkö 2012). Kanteletta ei myöskään ole Pehkorannan äänittämällä nauhalla. Silti Iljan eteen on usein asetettu kantele, kun häntä on haastattelujen yhteydessä kuvattu lehtiin tai arkistoihin. Pohdittuani tätä ristiriitaa kuvien ja nauhojen suhteen olen tullut siihen tulokseen, että kanteleen esille tuomiseen on vaikuttanut karjalaisesta musiikkiperinteestä annettu kuva. Tämä kuva on ollut niin vahva, että kuviin on lavastettu tilanne, jossa haitarinsoittaja näppäilee kanteletta ja haitari on laitettu taka-alalle. Kotikallio ei itse mainitse haastatteluissaan kanteletta, eikä hänen arkistonauhoiltaan löydy kanteleensoittoa. Ainoa maininta Iljan kanteleensoitosta on *Lapuan Sanomissa* 1959 ilmestyneessä artikkelissa, jossa mainitaan, että Iljan mielisoitin oli karmuuni, eräänlainen yksirivinen haitari ja että yhtä hyvin tahdit lähtevät myös pienestä kaksirivisestä tai huuliharpusta. Tämän lisäksi kerrotaan, että hän näppäilee kanteletta ”aivan omintakeisella yleisestä poikkeavalla herkällä ilmaisutyylillä, joka ehkä lähinnä on kalevalaista”. Onko kyseessä ollut näytösluontoinen kanteleensoittohetki toimittajalle, vai onko Ilja todella osannut soittaa myös kanteletta? Ilja on omistanut ainakin yhden kanteleen. Kotikallion valtionkonttorille kirjoittamasta Suistamollee jääneiden tavaroiden listasta vuonna 1940 löytyy kantele. Omaisuutta jäi Suistamollee nopean lähdön takia paljon, mutta kantele ei mahtunut mukaan evakkomatkalle. Haitaria tai huuliharppua ei löydy Iljan korvauslistasta.

*Ilja Kotikallio ja haitari Lapualla.
Kuva: Kotikallion perhealbumi.*

Vastakkainasettelu kanteleen ja haitarin välillä, haitarin maine halveksittuna soittimena sekä Iljan elämän koettelemukset veivät minua kohti toista jatkotutkintokonserttia. Ajatus haitarista pirun soittimena tuntui houkuttelevalta, ja näin haitarin kaveriksi näyttämölle nostettiin piru. Näillä teemoilla ja taustatutkimuksilla *Pahan laulu – Balladi paskasta karmasta* alkoi rakentua.

Pahan laulun promokuva.
Vasemmalta: Reetta-Kaisa Iles ja Anne-Mari Kivimäki.
Kuva Hanna Koikkalainen.

Pahan laulun työryhmä, työtapaa ja pirutarinat

Jatkotutkintosuunnitelmassani olin asettanut toisen konsertin avain- asemaan duotyöskentelyn. Pyysin mukaan tanssija Reetta-Kaisa Ilesin, jonka kanssa olen esiintynyt Puhti-nimellä vuodesta 2001. Puhti liittyy vahvasti tutkimaani Kotikallio-arkistomateriaaliin, sillä duo perustettiin Ilja Kotikallion arkistonauhojen innoittamana. Kyseiset nauhat johdattivat meidät aikanaan karjalaiseen maisemaan, tarinankerrontakulttuuriin, haitaripatskoihin ja tanssin pyörteisiin.

Konserttiin pyysin mukaan kaksi ohjaajaa, Tommi Kainulaisen ja Kimmo Pohjosen, sillä halusin vahvan näkemyksen sekä teatteri- että musiikkipuolelta. Teoksen alkupalaverit pidin Tommi Kainulaisen kanssa, ja visuaalisuus nousi yhtenä tärkeänä elementtinä esiin. Sain työryhmään mukaan William Ilesin suunnittelemaan esityksen lavastusta ja valoja, sekä pukusuunnittelijaksi Jaana Kurttilan, joka oli ollut mukana jo ensimmäisessä tohtorikonser tissani. Ääniteknikasta sekä harjoituksissa että esityksissä vastasi Puh tin kanssa useita vuosia yhteistyötä tehnyt ääniteknikko Samuli Volanto.

Ohjaajalla, Tommi Kainulaisella oli haasteena kaksi asiaa. Ensimmäisenä oli minun jatkotutkintoni ydin, Kotikallion arkistotarinat, ja toisena Puhtin toivoma taiteellinen suunta. Puhtin esitykset ovat olleet käsikirjoitettua musiikkiteatteria, jossa tekstillä on ollut tärkeä rooli. Pahan laulussa halusimme kokeilla lavalla sanatonta kerrontaa ja heittäytyä musiikin ja tanssin maailmaan. Tommi Kainulainen kirjoitti esitarkastustekstiini ohjaustyöstään:

Olen halunnut Pahan laulussa alusta asti haistella mihin suuntaan Anne-Mari ja Reetta-Kaisa haluavat viedä Puhti-orkesteria tämän teoksen puitteissa. Ohjaajantyötä on kahdenlaista minun näkökulmastani; sellaista jossa ohjaaja lähtee työstämään kokonaistaideteosta omista lähtökohdistaan ja intresseistään ja sellaista jossa ohjaaja toimii ikään kuin dramaturgina ja välittäjänä esiintyjien toiveiden ja katsojan näkökulman välimaastossa. Pahan laulu kuuluu ehdottomasti jälkimmäiseen kategoriaan. On ollut tärkeää, että paljon impulsseja syntyy esiintyjiltä itseltään – näin teoksesta syntyy myös esiintyjiensä näköinen. Väistämättä siihen tuon myös vahvasti oman panokseni, mutta eri tavalla, erilaisessa järjestyksessä kuin rakentaessani kokonaistaideteosta jota lähdän työstämään ennen kuin esiintyjät valitaan projektiin. (Kainulainen 2013.)

Työtapaa, jossa esiintyjät tarjoavat impulsseja ja ideoivat teosta, toi paljon vastuuta minulle ja Reetta-Kaisalle. Testaamalla, itsensä peliin laittamisella ja luotolla työryhmään alkoi syntyä tulosta. Teosta harjoiteltiin ja työstettiin Tommi Kainulaisen ja Kimmo Pohjosen ohjauksessa viimeisiin

valmistaviin esityksiin asti jopa siinä määrin, että teimme esitarkastuksen jälkeenkin vielä muutamia isoja muutoksia ääniefekteinteihin.

Pahan laulun teema tuli Ilja Kotikallion elämästä ja hänen kertomistaan tarinoista, joissa oli mukana myös pahuutta ja onnettomia elämänkäännteitä. Pahuuden teemaan tutustumista jatkoimme Reetta-Kaisan kanssa lukemalla John Steinbeckin pienoisromaanin *Helmi*, jossa päähenkilö alkaa kuulla korvissaan pahan laulua, ja pahan laulu soi läpi tarinan. Romaanista inspiroituneena työryhmäämme kiehtoi ajatus rakentaa esitys joka soi koko ajan ja jossa musiikilla kerrotaan tarinaa, pahan laulua. Pahan lauluun haettiin isoa sointia vastapainoksi sille, että lavalla oleva kokoonpano on pieni.

Syvennyimme aiheeseen edelleen ja etsimme lisää materiaalia ja inspiraatiota pahuuteen ja piruihin liittyvästä kirjallisuudesta. Steinbeckin *Helmen* lisäksi tärkeä teos oli Mari Purolan (2011) *Suomalainen piru – paholainen kansanperinteessä*. Pirutarinoita on kerrottu aikojen saatossa joko pelottelumielessä tai muuten vain seurusteluhetkissä. Purola valottaa suomalaisissa kansantarinoissa esiintyvää pirua. Yksi tärkeistä oivalluksista

Pahan laulu -esitys.
Kuva Hanna Koikkalainen.

oli, että pirulla on monta ilmenemismuotoa. Uskomustarinoissa piru tukee kyläyhteisöä, kun kristillisen näkemyksen mukaan piru tuo mukanaan yhteisöä tuhoavia voimia. (Purola 2011, 7–9.) Pirutarinoiden siivittämänä ja harjoitusten edetessä esityksen rakenne alkoi hahmottua, ja siitä muotoutui kolmiosainen:

Puhuimme metatasosta jossa piru kutsutaan paikalle (Rituaali) ja kuinka hän valtaa konsertin (Hurmos) ja lähtiessään jättää jälkeensä Katumuksen. Nämä kolme osaa kulkivat myös nimillä Ilta – Yö – Aamu. (Kainulainen 2013.)

Kolmiosaisen rakenteen pohjalta lähdin tekemään musiikkia. Tein sävellyksiä ja etsin ja sovitin teemaan ja teokseen sopivia kappaleita. Lopputuloksessa Pahan laulun musiikki syntyi haitarin, ihmisäänen, Kumajan (eräänlainen rumpu, jaloilla soitettava tanssilaatikko) sekä äänentoiston avulla tehtävien efektien yhteissoundista.

Manaus – Kohtaus joka rakennettiin pirun kutsumiseen

Manauksen teemana on pirun esiin kutsuminen. Etsimme harjoituksissa pirun tanssia, pirun ääntä ja pirun soittoa. Työn etenemisen kannalta oli tärkeätä, että saimme harjoitella äänentoiston kanssa heti ensimmäisestä harjoitusperiodista lähtien. Äänentoisto ja sen tuomat mahdollisuudet kuten erilaiset efektit mahdollistivat tutkimustyön, jonka avulla haimme esitykseen pirun esiintuloa tukevia äänimaisemia.

Esityksen rituaaliosaan, jossa pirua kutsutaan paikalle, sävelsin *Manaus*-nimisen kappaleen. Siinä hyödynnetään haitarista lähteviä kolahduksia, nappuloiden kopinoita ja palkeen puhinaa. Aluksi kappaleeseen luodaan äänimaisema äänittämällä livesoitosta sen eri osa-alueet. Ääntä käsitellään efektoinnilla, ja sillä luodaan mielikuva suuremmasta ja soivemmasta haitarista. Haitari on rituaaliesineen lailla asetettu Kumaja-instrumentin päällä, bassopuoli alaspäin, seisomaan omilla jaloillaan. Rituaalin alussa pirulle kirjoitetaan kirje tai lähetetään sähkösanoma. Tein sen soittamalla diskanttipuolen nappuloilla rytmisiä, konekirjoitusmaisia ääniä. Seuraavaksi avasin palkeen, ja mukaan tuli puhinaa, ikään kuin yksittäisiä voimakkaita hengityksiä. Kun puhina voimistui, piru lähestyi. Haitari liikkui hieman, jolloin kopautin haitarin kulmilla Kumajan kantta luoden ison kumahuksen. Kun äänimaisema oli luotu, otin haitarin Kumajalta ja soitin palkeella eri mittaisia hengityksääniä.

Tämän jälkeen Reetta-Kaisa lles alkoi luetella vanhoja pirusta käytettyjä nimiä: Vihtahousu, Sarvipää, Yksilmäinen, Pannahinen, Juutas itte, Näkki, Alhatuvan äijä, Rokoskapöksy, Vanha kehno, Kaviojalka, Piru, Paha, Perkele, Saatana, Lempo. Manaus jatkui niin, että soitin bassopuolella rytmistä riffiä ja kutsuimme pirua esiin näyttämötoiminnan ja haitarin soiton ja

Manaus.
Kuva Hanna Koikkalainen.

efektoinnin avulla. Manaus-kohtaus tehtiin niin, että se toimii äänimaiseman lisäksi myös visuaalisesti. Kohtauksessa piti säilyttää intensiivisyys ja jännitteisyys, joten oli tärkeää, että kaikki mitä haitarin kanssa tein oli mietittyä ja tarkkaa. Oli kokeiltava, miten haitarista otetaan kiinni ja kuinka vähillä liikkeillä pystyn kääntämään haitarin. Loppujen lopuksi kohtauksen avainsanaksi muodostui kuuntelu, joka ohjasi toimintaani eteenpäin. Koska luuppauksen teki ääniteknikko Samuli Volanto, sovimme tietyt kohdat, joissa luoppaus tehdään. Näyttämötoiminnan lisäksi piti säilyttää kontakti ääniteknikkoon, ja minun oli kuunneltava tarkasti, miten äänimaisema rakentuu. Harjoituksissa tehtiin monta toistoa, jotta saimme näyttämötoiminnan ja äänimaiseman kulkemaan sujuvasti yhdessä. Lopputuloksessa jylhästi soiva, efektoitu haitari ja tarkka koreografia tukivat toisiaan ja synnyttivät rituaalikohtauksen, jossa pirua kutsutaan paikalle.

Paha pruasniekka – tarinankerrontaa

Löysin Ilja Kotikalliolt mielenkiintoisen tarinan pahasta pruasniekasta (äänite a). Iljan tarinoissa vilahtaa aika ajoin myös tappeluita ja niiden seurauksena tapahtuneita kuolemia. Väkivaltaa Karjalasta ja Suistamolta löytyi, ja pruasniekkajuhlat alkoholijuomineen aiheuttivat usein tappeluita. Paha pruasniekka -tarinassa vietetään pruasniekkaa eli ortodoksista juhla-

pyhää, ja eri kylistä tulleet veljekset tappelevat rajusti keskenään. Esittelin tarinan Tommi Kainulaiselle, ja siitä lähdettiin toteuttamaan kohtausta esitykseen. Vaikka alussa ajattelimme, että Pahan laulu -esitys saa soida koko ajan, emme voineet sivuuttaa tätä mielenkiintoista tarinaa, vaan otimme sen mukaan esitykseen. Pääsin taas kokeilemaan tarinankerrontaa lavalla ja harjoittelemaan puheen tuottamista teatterin keinoin.

Iljan tarina: Paha pruasniekka

No koffi juotiin tai puolokuppista luattiin tai hyö vietiis pirttua sinne Jalanvuaraan. Se oli se paha pruasniekka, äijä olis pirttua, tiitätsie kolme takkua tai siit voitiin viel muijalt päinki tuua petäjiikkö sinne. No se oli semmosel paikal niil ol ylen vällä juopotella siel tais pirtukauppiahi ei hädytyeldy. Eikäs ensin ollu viä niihi aikoihi poliissie ku silloin tällöin käyteltihi ja a siit loppujen lopuksi johan ne ol eläinliäkärit tai kai ku sinne kaikkien huonoimmat hepolutskarit tuotiin mit ol tapettavat. Niitä tuotiin myötäväks ja niitä vaihoteltihi ja remua semmosta piettiin. No sit niens pirttuloin aikah konsa Kähköset sinne vietih kolme takkua. Sit se ukoji se suuri tora niien Koiton Könösien kera ja siit Jalanvuaran ne Sisson pojat. No se päivä mäni sellasena. No ilta kun tuli. No illal oli saman jytyyn ku ennenki, illatsu luaitti sinne mut en vaan sitä muista jotta mis talos se oli illatsu. No sinne ku mäntiin humalamiehie ylen äijä oli. No siit päi sie jo oli entistä vihua tietysti oli näil Könösil ta Sisson pojil. Sisson velleksii niit oli kolme ja Könösie näitä oli velleksie kaks ja siit oli Seukut, niit oli toiset kaks. Se se Könösen livana ta se Fetulan livana toin ne ol ne Seukukset Ontreita, Feutorata ja Sisson poikii oli yhel oli Oleks ja toisel livan ja kolmanten en muista nimiä. No sit illatsu siel piettiin kaikes rauhas. Sit illatsun peräs lähettihi. Toiset lähet, ne Könöset lähetti ennempäin pihalle ja siit lähetti Sisson pojat. No niil ku oli vähä sit rieltiin pihamuast lähties. Ja sit ne erotti, toiset jo lähetti ku se paginat ku ne lujen jo semmoset uhkapaginat. Ni toiset lähetti sitä peltoa myö juoksemahan ne Sisson, nämä Könöset. No Sisson pojat jälles. No se ei muuta ku se Könösen livana pokoinniekka se vihelti vaan naukkaa jotta mis hejän kaverit olla siel ku peltoa myö juostiin si alamäkeen. No Sisson pojat tiettiinhän jotta ne olla ne Könöset. No hyö jälles ajettiin tai siel vähä kauppavuttiin siihe aikaa näet seipähil ta veitsilöil ta monel muul se oli se toruanda. A siit ku se yhteh ku päästihi nämä Könöset niät ne oli hyvin urmakat miehet. Sisson pojat ne lyödiin pahapäiväsiks ta veitsel ihan sanottiin jotta kai suonet näkyi yhel Sisson pojat. Se oli se suuri tora siihe aikah Pokrovan aikah. (äänite a.)

Kohtaukseen rakennettiin kaksi kertojahahmoa, joita minä ja Reet-ta-Kaisa lles esitimme. Hahmoille jaettiin Iljan kertoma paha pruasniekka -tarina. Kohtauksessa on monta yhteen ajoitettavaa asiaa, kuten tarinan-kerronta ja tauot kerronnassa, liike ja liikkumattomuus, unisono-osat ja

vielä haitarin mukana olo. Vuosien yhteistyö Ilesin kanssa auttoi yhtenäisen liikkeen ja yhteisen ajoituksen saavuttamisessa. Pystymme esiintyjinä aistimaan hetkessä toisen liikkeen ja mukautumaan menossa olevaan kohtaukseen. Tarkka ohjaus ja harkittu ääniefektointi piti tarinan kasassa, ja tuloksena oli esitykseen sopiva puhekohtaus.

Jumala rankaisee – cover-hitti Notka-versiona

Pahuusteema pyöri päässäni Pahan laulua tehdessä, ja aivoni työstivät teosta jopa katsellessani televisiota. Löysin sattuman kautta Johnny Cashin version laulusta *God's Gonna Cut You Down* katsellessani 1980-luvun suosikkisarjan Dallasin uutta tuotantokautta. Kausi loppuu kohtaukseen, jossa sarjan paha päähenkilö J. R. Ewing tähyilee poikansa kanssa, jälleen keran pettyneenä ja kostonhimoisena, pilvenpiirtäjän huipulta kaupunkia. Kohtauksen musiikiksi oli valittu Cashin *God's Gonna Cut You Down* versio vuodelta 2006. Tästä traditionaalisesta amerikkalaisesta laulusta on tehty monia versioita, mutta tämä Cashin tulkinta teki minuun vaikutuksen.

Etsin kappaaleen käsiini ja kokeilin, miten onnistuisin soittamaan sen Notka-haitarilla. Haasteena oli instrumentin vähäinen sointumäärä. Pyörittelin kappaletta Notkalla ja mietin sopivaa laulukorkeutta. Erilaisten kokeilujen jälkeen hyväksyin oman versioni ja siirryin seuraavaksi etsimään käännöstä laulun tekstistä, mutta sitä ei tullut mistään vastaan. Vein laulun

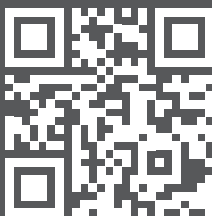
*Paha pruasniekka.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

mukanani Pahan laulun harjoituksiin, ja aloimme miettiä, miten se istutettaisiin esitykseemme. Lopulta Tommi Kainulainen päätti kääntää tekstin suomen kielelle.

Jumala rankaisee -laulusta tehty Notka-versio sopi mukaan kehittelmääni Pahan laulun sävelmaailmaan, ja sen ympärille rakennettiin kohta, jossa liike ja soitto tukevat toisiaan. Seison Kumaja-laatikon päällä ja poljen jaloilla rytmiä samanaikaisesti, kun soitan Notkalla haitaririffejä. Reetta-Kaisa on tarinankertoja, joka laululla ja liikkeellä vie tarinaa eteenpäin. Välillä hänet on sijoitettu myös soittajan rooliin, ja hän takoo Kumajaa kyynärpäillään lattialla istuen. Vahva näyttämökuva tuki vahvaa kappaletta, ja soiton liikkeestä ja laulun lyriikasta syntyi esitykseen voimakas kohta.

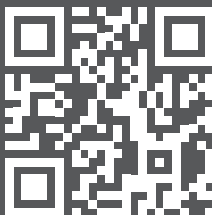
*Paha pruasniekka ja juoksu,
tohtorikonsertti,
livetaltiointi 2013.*

<https://vimeo.com/244876336>

*Pahan laulu -kooste,
tohtorikonsertti,
livetaltiointi 2013.*

<https://vimeo.com/90095298>

Naisen kainous – minkälaista kansanmusiikkia ja -tanssia halutaan nähdä

Näyttämölle tehty musiikkitanssiteos sai osakseen kiitosta ja aiheutti myös hämmennystä, jopa paheksuntaa. Pahan laulun teema, piru ja piruun liittyvät uskomukset, oli rohkea valinta, ja sen tiimoilta sain paheksuvaa palautetta sekä sosiaalisen median kautta että muutaman konsertin yhteydessä yleisön jäseniltä. Monisäikeisen palautteen myötä ajauduin pohtimaan, minkälaista kansanmusiikkia ja kansantanssia halutaan tänä päivänä nähdä? Onko kansanmusiikin ja tanssin esittämisellä näkymättömät rajat, joita ei saa ylittää?

Keskustelua tuli naisen roolista ja siitä, onko kansanmusiikki pyhää tai onko kansantanssi pyhää? Konsertin esitarkastustilanteessa keskusteltiin esityksen teeman valinnasta, ja muutama opiskelija kysyi, miksi ei vain voitaisi tehdä esityksiä kauniista ja hyvistä asioista? Miksi pitää tuoda pahuus esiin? Petri Hoppu on toimittanut *Suomen kansan oudot tanssit* -kirjan, jonka SKS julkaisi nurkkatanssien ja puskasoittojen teemavuonna 2006. Kirjaan on koottu julkaisemattomia suomalaisia tansseja, jotka luovat kuvan monimuotoisesta tanssiperinteestä, jossa mikään ei ole ollut pyhää:

Kansantanssi on edustanut ihanteellista suomalaisuutta ja aatteellisuutta, ja sen elementteinä ovat olleet selkeärakenteiset, kauniit pari- ja ryhmätanssit. Folklorismin hyveellistä ja siveää menneisyyttä korostava ideologia on kuitenkin kokenut viime vuosina melkoisia kolauksia, kun niin kansanrunoudesta, kansanlauluista kuin tanssiperinteestäkin on tuotu arkistojen kätköistä julkisuuteen aikaisemmin sopimattomana pidettyä aineistoa. Tutkijathan ovat toki tunteneet tämän kansanperinteemme vaietun osa-alueen, mutta laajemmalle yleisölle folklore on vasta nyt paljastunut yhtä inhimilliseksi kuin se todellisuus, jossa elämme. (Hoppu 2006, 7.)

Puhtin *Pahan laulu* -teos on toiminut osaltaan arkistojen kätköjä paljastavana tekijänä kansanmusiikin ja tanssin kentällä. *Pahan laulu* sisälsi kaikkia Hopun mainitsemia aikaisemmin sopimattomina pidettyjä aineistoja, ja se näkyi esityksen tanssissa, laulussa ja jopa kansanrunoudessa. Puhti onnistui rikkomaan kuvaa kansantanssiesityksestä Folklandialla, vuosittaisella kansanmusiikin ja -tanssin risteilyllä, vuonna 2014. Muutama yleisön jäsen poistui tuoh tuneena paikalta kesken esityksen; esitys ei sisällöltään ja teemaltaan ollut heidän mielestään sopiva kansanmusiikin ja -tanssin tapahtumaan. Kuitenkin sama esitys oli noussut Folklandian keräämän palautteen mukaan joidenkin katsojien mielestä tapahtuman parhaaksi. Kansantanssi ja -musiikki koetaan edelleenkin myös pyhänä asiana, joka mieluummin nähdään kauniina ja puhtaana kuin rajuna ja voimakkaana.

Tuomo Olkkonen on kerännyt *Tiellä sananvapauteen* -verkkojulkaisuun nuorisoseuraliikkeen *Pyrkijä*-lehden kirjoituksia, joissa kansanvalistuksen yhdeksi huolenaiheeksi nousivat 1800-luvun lopulla rahvaan laulamien kansanlaulut. Tässä muutamia poimintoja lehden kirjoituksista:

Mitäkö meillä lauletaan? [...] "rekivirsiä", eli suoraan sanoen renttulauluja. [...] Missä häpy, missä naisen kainous? [...] Se osoittaa siveellistä rappiotilaa. (Pyrkijä 6/1890, 81–83.)

Ja mitä nuoriso sitte laulaa? ... Se laulaa ruokottomia rekivirsiä ja ala-arvoisia renkutuksia ja lellityksiä sekä -arkkiveisuja. Lyhyesti sanoen se on kurjan ruokotonta roskaa. (Pyrkijä 3/1893, 36–40.)

Tarkastellessani Puhti-duon toimintaa ja erityisesti *Pahan laulu* -esitystä, silmiini pistää edellä olevassa kirjoituksessa kysymys "missä häpy, missä naisen kainous?" Reilu sata vuotta sitten on ihmetelty naisten laulamien ruokottomia lauluja ja naisten käytöstä. Tänä päivänä saa harvoin lehdistä lukea näin vahvoja kannanottoja kansanlaulujen tai naisten laulamien laulujen osalta, mutta on huomattava, että samankaltainen ajatus siitä, mitä naiset saavat tehdä, on vielä olemassa. Eeva Luhtakallio (2016) on tutkinut suomalaisten aikakauslehtien kansikuvajulkaisuutta. Hän on koonnut taulukkoon naisten ja miesten tyypillisimmät elementit vuosilta 1955, 1975, 1995 ja 2010. Niissä nainen on vuosiluvusta riippumatta kaunis ja katsottava nainen, kun taas mies on kansikuvissa vallanpitäjä ja isänmaanrakentaja. (Luhtakallio 2016.) Monia vuosikymmeniä on säilynyt ajatus naisen roolista muun muassa kauneuden tuottajana. Pahan laulu -teoksen esityksen myötä sain varmistuksen siihen, että naisilta jossain määrin vieläkin edellytetään hillittyä laulua ja pehmeitä liikkeitä ilman paholaisia, piruja ja saatanoita.

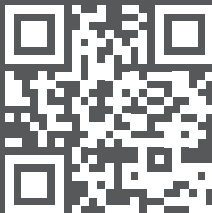
Tarkasteltaessa naismuusikoiden osuutta kansanmusiikin soittajien keskuudessa 1900-luvun alkupuolella toteaa tutkija Anneli Asplund, että "kansanlaulut ovat kuuluneet kaikille ikään ja sukupuoleen katsomatta, mutta soittajat ovat sen sijaan olleet enimmäkseen miehiä" (Asplund 1981, 156). Outi Valo esitelmöi 21.4.2017 musiikintutkijoiden symposiumissa aiheesta "Keruu- ja esittämisen kertomaa: Erkki Ala-Könni suomalaisen kansanmusiikin tallentajana". Esitelmä sisälsi muun muassa mielenkiintoisen tilaston, joka tukee Asplundin näkemystä siitä, että naisissa oli vain yksittäisiä soittajia. Valo on tutkinut Ala-Könnin vuosina 1940–1956 keräämää kansanmusiikkia, ja siitä käy ilmi, että kanteleensoittajista löytyi sekä miehiä ja naisia. Kanteleensoittajien välinen suhdeluku oli miehet 52 / naiset 11, mutta muissa instrumenteissa kuten harmonikassa suhdeluku oli 319/1 ja viulussa 1100/4. Kansantanssin puolella sukupuolijakauma on tanssintut-

kimuksen dosentin Petri Hopun mukaan samankaltainen. Tallennetuissa soolotansseissa (yksin tai yksittäin tanssituissa) naiset ovat selkeänä vähemmistönä. Toisaalta on olemassa myös tietoja, jotka viittaavat siihen, että naisten perinne ei välttämättä ollut yhtä julkista kuin miesten, varsinkin jos kyseessä oli perinne, joka koettiin ”miehisenä”, esimerkiksi eroottiset laulut ja tanssit ja soittaminen. (Petri Hoppu, suullinen tiedonanto 01.09.2017.)

Kansanmusiikin ja -tanssin perinteiset roolit, joissa naiset laulavat ja miehet soittavat tai vain miehet nähdään soolotanssijoina tulevat vielä tänäkin päivänä aika ajoin esiin. Puhtin poikkeava tyyli, kansanperinteen ravistelemisen ja se, että myös naiset voivat tehdä hieman rajumpaa taidetta, saa jotkut ärsyyntymään. Eli missä häpy ja missä naisen kainous?

*Puhti;
Daddy Cool -musiikkivideo.
Kihtinjärvi Records 2014.
Ohjannut William Iles.
Kuvannut Teemu Kyytinen.*

<https://vimeo.com/96974080>

Pahan laulu – poikkeavuus

Pahan laulu oli epätavallinen yhdistelmä, jossa kohtasivat pahuus, pirttarinat, haitari, kansantanssi ja kansanmusiikki. Poikkeavuutensa takia esitys aiheutti paljon keskustelua. Rankka aihe ja Puhtin työskentelyn uusi muoto, jossa musiikilla ja liikkeellä kerrotaan tarinaa, loivat yhdessä mielenkiintoisen kudoksen, jonka pohjalta Puhtia on vielä hankalampi määritellä kuuluvaksi mihinkään lokeroon. Pahan laulu loi duolle taas yhden uuden lokeron vanhojen jatkoksi. Lokeroista voi koota ison tyyliilajien hyllykön. Tällainen monipuolisuus vaatii esiintyjältä rohkeutta mutta antaa paljon, jos uskaltaa heittää itsensä oman häpeänsä kynnyksen yli.

Pahan laulun esitystapa oli voimakas. Siinä pelattiin ääniefektoinnilla, suurella soinnilla, eroottisilla liikkeillä, rumalla estetiikalla, epämiellyttävillä äänillä ja tarinoilla, jotka eivät pääty hyvin. Tanssi ja liike tehtiin voimakkaasti koko ruumiilla, ei vain jaloilla. Soiton synnyttämä liike elää vahvasti kehossa, ja tietynlainen kauniin tanssin ja liikkeen estetiikka on poissa. Pahan laulun estetiikka on kuin suoraan O. Relanderin kuvailemasta kansanmiesten tanssista 1800-luvun lopun Itä-Karjalassa:

Kiihkeän soiton mukana liikuttelee hän käsiään, jalkojaan, päättään ja ruumistaan. Milloin heitellen jalkojaan eteenpäin, milloin taaksepäin, kaikenmoisia vaikeita tanssiaskelia ottaen, milloin hyppien eteenpäin pienessä piirissä, lyöden kantapäitä vastakkain. Äkkiä heittäytyy hän maahan ja polkee "venäläistä", sitten taas ylös ponnahtaen, heittää kärrinpyörää, kääntelee käsiään, heiluttelee päätään, väliin polkee jalkaa, vuoroin kiihtyy ja vuoroin talttuu. (Relander 1893, 13.)

Voimakas esitystapa ja esityksen tematiikka olivat joillekin liikaa, ja nekin, jotka eivät esitystä nähneet, halusivat kärkevästi kommentoida esityksen aihetta. Esiin nousseita kysymyksiä olivat: "Onko esitys sovelias esim. kristityille, loukkaako tämä joitakin?"; "Manataanko esityksessä jotain esiin?"

Vaikka *Pahan laulu* pohjautui kansanperinteen kertomuksiin ja uskomustarinoihin, palautteessa nostettiin usein esiin kristinuskon ja kristinuskon paholaiskäsitys. Mari Purola (2011, 9) valottaa kristillistä käsitystä paholaisesta, joka on *Uudessa Testamentissa* Jumalan vastakkainen voima ja Jumalan vastustaja. Paholainen on kristinuskossa paljon voimakkaampi ja pahempi kuin kansanperinteessä, jossa paholainen saattaa esimerkiksi rangaista synnintekijää. (Purola 2011, 9.)

Palaute äityi välillä jopa rajuksi Puhtin Facebook-sivulla keväällä vuonna 2016. Eräs vierailijoista kirjoitti omia kommenttejaan aina, kun mainositimme *Pahan laulua* tai Puhti-duon esityksissään käyttämää *Perkele*-paitaa. Vierailija kehotti meitä manaamaan pahoja henkiä, koska se näyttää olevan "niin kivaa", ja hän oletti, että esityksessämme huudamme saatanaa apuun, koska hänen mielestään *Perkele*-paita päällä ja *Pahan laulua* laulaessamme olemme saatanan uskollisia palvelijoita. Sain sen käsityksen, että kirjoittaja uskoi esityksemme ja *Perkele*-paitamme edustavan sitä paholaista, joka on kristinuskon käsityksen mukaan Jumalan vastakohta.

Pahan laulun negatiivisen ja rajunkin palautteen rinnalle tuli positiivinen palaute hengelliseltä radiokanavalta *Radio Deiltä*, jossa kappale nähtiin körttihenkisenä. Äänitimme *Pahan laulu* -levyn vuonna 2014, ja levyllä olevasta *Jumala rankaisee* laulusta tehtiin musiikkivideo, joka julkaistiin keväällä 2015. Videon myötä kappale lähti leviämään. *Radio Dei* soitti kappaleen *Raatihuone*-ohjelmassaan, ja laulu voitti ohjelman yleisöäänestyksen keväällä 2015. Oli hyvä havaita, että yhdellä laululla voi olla kuulijasta riippuen monta merkitystä ja että kansanmusiikkiduoakin onnistuu herättämään laajaa keskustelua hyvin erilaisissa piireissä.

Keikkaillessani Puhtin kanssa tulee haitarin maine usein esiin. Haitari tunnistetaan tanssimusiikkisoittimeksi, hieman vanhanaikaiseksi instrumentiksi ja jopa harmittomaksi valssikoneeksi, jota ajatellaan kuuluvan vain kesämarkkinoilla ja häjäjuhlissa. Se, että haitaria käsiteltäisiin instru-

menttina, jolla voi soittaa kaikenlaista musiikkia, tuntuu usein olevan mahdollonta omaksua. Käsitys soittimesta ja sillä soitettavasta musiikista elää vahvana kaikuna 1930–1960-luvulta. *Suomalaisen harmonikan historia* -kirjassa kerrotaan tuosta ajasta, jolloin haitari nähtiin vahvasti tanssisoittimena, eikä sillä ollut asiaa konserttisoittimeksi:

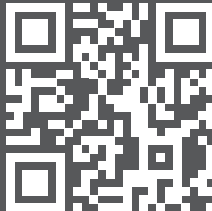
Taiteen Maailma -lehdessä pohdittiin vuonna 1947 harmonikan asemaa ot-sikolla ”pidätkö harmonikkamusiikkia taiteena?” Tunnetut kapellimestarit ja säveltäjät todistivat harmonikan soveltuvan lähinnä ajanvietemusiikkiin. (Kurkela & Tikka 2014, 15.)

Haitarinvastaisia kirjoituksia ei enää näe, mutta omien kokemusteni mukaan soitin ei myöskään ole kohonnut arvosoitinten joukkoon. Puhtin esitykset saavat välillä hämmentyneen vastaanoton, ja järkytys on suuri, kun tutusta laatikosta singahtaa ilmoille jotain ihan muuta kuin mitä on totuttu kuulemaan. Haitarista kuuluu poikkeavaa musiikkia; valssit ovat muuttuneet manaukseksi ja polkat karjalaiseksi haitariteknoiksi.

Kansanmusiikilla on olemassa vahva hengellinen puoli. Sitä ovat aikojen saatossa rakentaneet muun muassa virsiperinne, runolaulut ja 1970-luvulla tunnetut kaustislaiset mestarit kuten Konsta Jylhä ja Wiljami Niittykoski, jotka sävelsivät myös hengellisiä lauluja. Ehkäpä johtuen kansanmusiikin vahvasta hengellisestä puolesta Pahan laulu onnistui kohauttamaan kuuli-joita. Jos verrataan vaikkapa teatterin puolella tehtävään taiteeseen, Pahan laulu näyttämöteoksena ei ole mielestäni raju tai ronski. Olisiko esitys herättänyt näin voimakkaita reaktioita, jos se olisi ollut jonkun teatterin ohjelmistossa? Kun se nähtiin kansanmusiikin ja -tanssin edustajana ja vieläpä kahden naisen esittämänä, se oli monille liian raju.

Puhti; Jumala rankaisee.
Kihtinjärvi Records 2015.

<https://vimeo.com/127506024>

Tästä kaikesta tuli itselleni ja Puhti-duolle mielenkiintoinen aihe pohdittavaksi tulevaisuutta silmällä pitäen. On ollut antoisa kokemus esiintyä tällä kokoonpanolla, joka saa osakseen ihastusta mutta kirvoittaa myös keskustelua ja aiheuttaa paheksuntaa. Musiikin tekemisen keskiössä on haitari, jolla on ollut arveluttava historia ja joka edelleen kantaa painolastiina halveksitun, yksinkertaisen instrumentin mainetta pirun soittimena. Kun haitarin kylkeen lisätään sensuroimaton liike ja ronski aihe, ei ole ihme, että duoa kuvaillaan kansanperinnettä ravistelevaksi kokoonpanoksi. Kyseessä on siis monella tapaa poikkeava kokoonpano.

Vaikka Puhtin esitykset eivät kaikkien mielestä sovi esiintymisareenoille, on duo uskaliaillakin aihevalinnoilla, uudella kansanmusiikilla ja uudella liikemateriaalilla saanut kansanmusiikille ja kansantanssille uusia kuulijoita. Toisaalta ne, jotka haluavat säilyttää kuvan kauniista ja arvokkaasta kansanperinteestä, kavahtavat Puhtin toimintaa ja pelkäävät kansanperinteen maineen tahrautuvan.

Erilaiset kokeilut ja monet taiteen tekemisen suunnat toimivat minulle isona motivaationlähteenä. Taide, jota teen, ei ole itsestäänselvyys, ja haluan myös herättää keskustelua. Uskon, että taideteos on onnistunut, jos se pystyy jollain tavalla sävähdyttämään yleisöä ja jäämään ihmisten mieliin. Ilja Kotikallion epätavallinen elämä ja hänen edustama poikkeavuus karjalaisessa musiikkiperinteessä on siirtynyt eteenpäin ja jatkuu Puhtin toiminnassa ja minun haitarinsoitossani.

*Pahan laulun viettelys.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

4 MUISTOJEN KARJALA

Tässä luvussa käsittelen kolmatta jatkotutkintokonserttiani *Lakkautettu kylä*. *Lakkautettu kylä* piti sisällään soivan valokuvanäyttelyn sekä kuvaprojisoidun konsertin, johon olin koonnut kymmenhenkisen orkesterin. Konsertin ja valokuvanäyttelyn suunnitteluun ja valmistamiseen käytettiin aikaa noin kaksi vuotta. Ensimmäinen näyttely avattiin ja ensimmäinen konsertti pidettiin tammikuun lopussa vuonna 2015 Tampereella. Varsinainen opinnäytekonsertti oli Helsingissä, Galleria Huudossa syyskuussa 2015. Projektin aikana esille nousivat minulle uuden taiteenlajin, valokuvataiteen, yhdistäminen omaan työhöni sekä Karjalan vahva esiintyminen muistojen maana. Uuden taiteenlajin kohtaaminen sai minut pohtimaan omaa työtapaani ja työjärjestystä, ja samalla sain hienon mahdollisuuden tutustua valokuvataiteeseen. Kuvataiteen lisäksi sukelsin syvemmin Suistamon historiaan ja siihen, minkälaiseksi Suistamo tänä päivänä ihmisten mielissä piirtyy. Arkistojen tutkimisen ja taiteellisen työn edetessä pääsin taas askeleen lähemmäksi Ilja Kotikallion tarinaa.

Valittuani Suomalaisen Kirjallisuuden Seurasta löytyvät Kotikallio-arkistoonnitteet työni pohjamateriaaliksi tulin samalla valinneeksi Karjalan, tuon tunteita ja keskustelua herättävän aiheen. Tutkija Rainer Knapaksen (2015, 139) mukaan historia on laajassa mielessä suuri arkisto, eikä kukaan voi ennalta julistaa, minkä esiin kaivaminen tästä arkistosta on oikein tai väärin, mutta asiaa tulee kuitenkin tarkastella kriittisesti. Karjalasta on kirjoitettu paljon, on kirjoitettu historiasta, ja erityisesti evakot ovat muistelleet, mikä oli meidän ja mitä meiltä jäi. Löydän Knapaksen ajatuksesta paljon yhtäläisyyttä omaan työhöni. Lähdin liikkeelle valitsemalla suistamolaisen Ilja Kotikallion aineiston taiteellisen työni pohjamateriaaliksi. Työni edetessä ymmärsin, että Kotikallion aineiston tunteminen vaatii myös Karjalan tarkastelua, varsinkin sen historian mutta myös nykypäivän.

Tajusin, että minun on opiskeltava laajempia kokonaisuuksia, jotta voin kriittisesti tarkastella aineistoani. Olen uppoutunut aineistoon ja tarkoin selvittänyt Kotikallion elämää ja Suistamon historiaa. Työn edetessä aineistoon liittyvä oppiminen ja ymmärtäminen laajeni ensin Ilja Kotikalliosta Suistamoon ja vähitellen koko Karjalaan. Otin haasteen vastaan ja lähdin kohti historiallista ja tunteita herättävää Karjalaa. Päätin, että vielä tuntematon haitarinsoittaja, tarinankertoja Ilja Kotikallio saa arvoisensa esiintulon minun taiteellisen työni kautta.

Olen lähestynyt Kotikallion arkistomateriaalia kuuntelemalla, mutta heti alkuvaiheessa minulle kävi selväksi, että pelkkä äänitteiden analysoiminen ei tuota riittävästi tietoa. Äänitteet pitää sijoittaa johonkin, vasta sitten on mahdollista saada niiden avulla uutta tietoa. Pitää ymmärtää aineiston aikakausi ja paikka. Käytettävissä oleva Kotikallio-materiaali on uskomattoman monimuotoinen. Sen avulla pääsee tarkastelemaan Suistamon tapahtumia lähietäisyydeltä, kansan pariin ja yksittäisten ihmisten elämään. Ilja Kotikallion arkistoaänitteet tuovat esille monia teemoja, jotka johdattavat arkistokuuntelijan polulle, jolla eteen tulevat historia, sotahistoria, Kotikallion elämä ja hänen kertomansa tarinat. Ne johdattavat karjalaisen perinnekulttuurin oppimiseen ja karjalan kieleen. Polku tuo myös eteen maantieteen ja valtioiden rajat, joista taas palataan yksilöiden kipupisteisiin, Karjalaa käsiteltäessä erityisesti kodin jättämiseen ja evakouteen.

Suistamon tunteminen

Mikä Karjalassa kiinnostaa? Miksi se houkuttelee tutkimusmatkalle? Ikään kuin arkistoaänitteet kuiskisivat ja houkuttelisivat minua lähtemään mielikuvituksen mukana kenttämatkalle. "Kuiskiva Karjala" on osuva kuvaus, josta Rainer Knapas (2015, 24) on kirjoittanut *Karjalan kunnailta, matkoja kulttuuriin ja historiaan* -kirjassaan. Karjala on Knapaksen mukaan maa, joka sekä on että ei ole olemassa. "Karjala on illuusio ja visio". Tuo sama mystinen ajatus kuiskivasta Karjalasta on kiehtonut minua ja houkuttellut tekemään tutkimusmatkoja. Olen saanut mystisestä Karjalasta inspiraatiota taiteeni tekemiseen. On mielenkiintoista lukea tutkimustekstiä, jossa puhutaan samasta asiasta, jonka itsekin olen Suistamo-työni aikana kokenut. En siis ole kuiskivan, houkuttelevan ja koukuttavan Karjalani kanssa yksin. Knapas (2015, 25) kirjoittaa Karjalan tulkitsemisesta seuraavaa: "Jotta Karjalan historiaa ja nykyhetkeä voidaan ymmärtää, tarvitaan puhtaan maantieteen, geografian lisäksi myös aatteiden ideografiaa". Karjalaa pitää osata tulkita maantieteen ja karttojen ja historian kautta, mutta aiheeseen pitää päästä syvälle, pitää ymmärtää myös se Karjala, joka piirtyy ihmisten mielikuvista ja muistoista. Tutkija Hannes Sihvo (1994, 582–583) määrittelee myyttisen Karjalan syntymisen siihen hetkeen, kun Karjala luovutettiin,

jolloin Karjalan historia, sen eri vaiheet ja eri osat alkoivat sekoittua toisiinsa. Sihvo lainaa Eeva-Liisa Manneria: "Karjala oli nyt täydellinen, koska se oli lakannut olemasta; ja koska se oli lakannut olemasta, siitä tuli ikuinen."

Olen tutkimukseni aikana jakanut Suistamon kolmeen osaan historian, nykyhetken ja mielikuvien mukaan.

1. Lakkautettu kunta, joka sijaitsi Salmin kihlakunnassa. Suistamo lakkautettiin jatkosodan jälkeen vuonna 1944, jolloin Suistamon alue luovutettiin Neuvostoliitolle.
2. Nykyhetken Suistamo, joka sijaitsee Venäjällä Karjalan Tasavallassa. Työni aikana tehdyt kenttämatkani ovat pääasiassa suuntautuneet rajantakaiseen Karjalaan.
3. Mielikuvien Suistamo, jossa yhdistyy arkistoäänitteiden ja taiteellisen työn luoma Suistamo. Mukana ovat oma tiedonkeruu, kenttämatkat, Kotikallion tarinoiden muodostama kuva sekä entisten suistamolaisten ja heidän jälkeläistensä antama mielikuva.

Arkistoäänitteiden luomalla todellisuudella on merkittävä rooli siinä, millaisena Karjala työssäni avautuu. Mielikuvien Suistamossa on mukana myös taiteellisen työni aikana muodostunut kuva Suistamosta. Kaikki kolme Suistamoa ovat todellisia ja elävät yhtä aikaa työni kautta, sekä minun ja Iljan tarinoissa että niiden kautta luodussa musiikissa, tanssissa, elokuvataiteessa ja kuvataiteessa.

Sanapari "lakkautettu kunta" sisältää tunnelatauksen, ja sillä on minulle myös vahva historiallinen sanoma. Kiinnostukseni historiaa kohtaan ja vahva tunnelataus ovat johtaneet minut syvemmälle Suistamon historiaan. Koen tärkeänä, että tunnen Ilja Kotikallion ajan, 1900-luvun alun Suistamon. Jos haluaa sukeltaa syvälle Suistamoon, pitää oppia tuntemaan aikakausi ja etenkin suistamolaisten elämää ja heidän asemaansa silloisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa Venäjän keisarikunnan autonomisena osana sekä itsenäisen Suomen alkutaipaleella. Lukemalla Suistamo-kirjallisuutta ja Karjalan historian vaiheita sain muodostettua itselleni kuvan Suistamosta. Lähdin tutkimaan historiaa ja aikalaiskirjoituksia, ottaen selvää elämäntavoista pureutuen yleisestä pikku hiljaa yksityiseen eli Suistamon musiikkielämään ja Ilja Kotikallion elämään.

Uuden taiteenlajin yhdistäminen omaan taiteeseen

Kolmannen konserttikokonaisuuden kohdalla tein tietoisin valinnan, että keskityn vain musiikin tuottamiseen ja muusikkona toimimiseen. Kahdessa aikaisemmassa konsertissa roolini esiintyjänä oli ollut laajempi. *Lakkautetussa kylässä* ajatuksenani oli, että konsertin visuaalinen puoli tulee tällä kertaa valokuvista, ja itse toimin esiintyjänä, joka tuottaa kuvien rinnalle musiikin. Lakkautettu kylä -ideani laajeni konsertista soivaksi valokuvanäyttelyksi. Konserttimuoto pysyi myös mukana, ja lopullisessa

muodossaan kokonaisuus käsitti sekä soivan valokuvanäyttelyn että kuvaprojisoidun konsertin. Soiva valokuvanäyttely oli esillä galleriassa. Siihen kuului valokuvien lisäksi musiikki, joka tuli kaiuttimista. Kuvaprojeksoitu konsertti oli 45 minuutin mittainen kokonaisuus, jossa musiikin rinnalla kulkivat näyttelyssä esillä olleet valokuvat, ja kuvien lisäksi valkokankaalle heijastettiin konsertin taustatietoa tekstimuodossa.

Musiikin ja valokuvataiteen yhdistäminen tuntui kiinnostavalta. Halusin arkistomateriaalin lisäksi tuoda esille myös uutta taidetta. Soiva valokuvanäyttely, jossa kohtaavat mennyt ja nykyhetki, tuntui aiheeseeni sopivalta projektilta. Oli kiehtovaa ajatella, mitä saadaan aikaiseksi, kun yhdistetään musiikki ja valokuvat, ja kuinka niiden avulla voi katsoa menneeseen aikaan ja löytää kadotettu ja kaivattu maisema. Tarvitsin projektiin mukaan valokuvaajan, joka olisi kiinnostunut aiheesta ja innostuisi ideastani ja Suistamosta. Keväällä 2012 matkustin taiteilijaseurueessa Vienen Karjalaan ja tapasin matkalla valokuvaaja Hanna Koikkalaisen. Esittelin hänelle ideani soivasta valokuvanäyttelystä. Koikkalainen halusi lähteä mukaan Perinnelaboratorio-projektiin, ja aloimme yhdessä pohtia minäkalainen *Lakkautettu kylä – soiva valokuvanäyttely* voisi olla. Hän innostui Perinnelaboratoriosta taiteen testausvälineenä ja sen tuomasta vapaudesta toteuttaa omia visioita ja työskennellä ilman taiteellisia rajoitteita. Muutaman keskustelun jälkeen päätimme, että valokuvanäyttely ja siihen liittyvä konsertti voi olla projektin aikana muuttuva ja että taiteella on lupa muuttua projektin aikana.

Tähtäimessämme oli tehdä kiertävä näyttely, johon liittyy erillinen konsertti ja joka elää ja mukautuu paikan ja ajan mukaan. Taiteellinen vapaus, uusi yhteistyö ja kummallekin uusi monitaidemuoto toi projektiin haastetta, mutta kiinnostava aineisto ja yhteinen päämäärä veivät projektia kohti kiertävää näyttelyä ja konserttia.

Lakkautettu kylä – soiva valokuvanäyttely

Jatko-opintojeni suunnitteluvaiheessa etsin laajasti tietoa Suistamosta. Yhtenä tavoitteenani oli konserttien teemojen hahmottaminen. Internet pohjattomana tietoaarkkuna johdatti minut erilaisiin Suistamo-lähteisiin. Suistamo mainitaan useassa paikassa lakkautettuna kuntana, joka luovutettiin sodan jälkeen Neuvostoliitolle. Sanapari ”lakkautettu kunta” sai minut miettimään ihmiskohtaloita ja sitä, että heidän asuinpaikkaansa ei enää ole. Mielessäni alkoivat pyöriä sanat evakko, evakkomatka ja kiire, sota-aika, ahdistus ja kuolema. Vähitellen lakkautetun Suistamon herättelemänä ajatukseni johdattivat minut kolmannen jatkokonserttini *Lakkautettu kylä* suunnitteluun. Konsertin otsikkoa pohtiessani otin taiteellisen vapauden ja muutin kunta-sanan kyläksi. Tosiasiassa Suistamo oli yksi Raja-Karjalan isoimpia kuntia ja käsitti useita kyliä. Minulle kunta-sana kuulosti liian vi-

Sergein ranta, Suistamojärvi 2013. Kuva Hanna Koikkalainen.

ralliselta ja muodolliselta, kun taas kylä sanana toi otsikkoon runollisuutta ja johdatti ajatuksen yksittäisen ihmisen kohtaloon, siihen, että yhdenkin ihmisen elämä on tärkeä. *Lakkautetun kylän* kehittämissä vaiheissa johtajuutenani oli, että jokin on ollut mutta ei ole enää.

Työskentelymetodeina näyttelyn tekemisessä olivat Suistamon evakkojen haastattelut, arkistokuvien etsiminen ja läpikäyminen, kenttätömatkat Suistamolle vuosina 2013–2014 (yhteensä 5 matkaa), sota-ajan 1939–44 kirjallisuuden ja Suistamo-kirjallisuuden lukeminen sekä tutustuminen Suistamo-seurojen kautta suomalaisiin suistamolaisiin sekä kenttätömatkojen avulla venäläisiin suistamolaisiin.

Tutustuessani Karjalaa käsittelevään kirjoitettuun lähihistoriaan isona asiana nousi maiden luovutus ja evakkous, jotka ovat yhä nykypäivänä tärkeitä ja tunteita herättäviä asioita suomalaisille. Nostalginen Karjala sisältää ajatuksen siitä, että rajan taakse jäi aineellisen omaisuuden, kuten talojen, peltojen, metsien ja järvien lisäksi myös aineetonta omaisuutta. Sieltä löytyy puhumattomia tarinoita, lakkautettuja kyliä ja laulamattomia lauluja. Lähdin rakentamaan Lakkautettu kylä -kokonaisuutta historian tietämyksen ja evakkotarinoitten avulla.

Ajatukseni soivan valokuvanäyttelyn teemasta, kodin jättämisestä ja evakkoudesta, lähti ensin liikkeelle yksityisten ihmisten tarinoista. Ihmiskohtalot, evakkomatkat ja Ilja Kotikallion oma tarina veivät minua kohti kaihoa, melankoliaa ja jotain mitä ei enää ole. Tutustuessani laajemmin

Evakot. Kuva SA-kuva.

ihmiskohtaloihin ja sitä kautta Karjala-kirjallisuuteen, löysin sieltä samoja ajatuksia, joista Hannes Sihvo (2004, 29) on kirjoittanut. Hänen mukaansa Karjalaa leimaa vahva myytti ”muistojen maana”, josta löytyy paljon yksityisiä muistojulkaisuja, joihin kuuluivat kyläkohtaiset kirjat, sukukirjat ja yksityiset albumit. Näihin kaikkiin on säilötty valtava määrä henkilökohtaisia muistoja. Ne sisältävät melankolisuuden, kaihon ja lopulta koko muistojen arkiston. (Sihvo 2004, 29).

Karjala koetaan henkilötasolla voimakkaasti, ja myös Suistamo-aineisto on yksittäisten ihmisten kaipausta täynnä. Muistokirjoitusten lisäksi minua johdattivat valokuvanäyttelyn suuntaan Suistamon maisemat, joita olin nähnyt sekä vanhoissa valokuvissa että kenttämatoikoillani Karjalassa. Siinä, mitä vanhoja valokuvia katsellessani koin, on jotain samaa taikaa kuin kuunnellessani arkistoaänitteitä. Arkistomateriaalista löytää elettyä elämää, kiinnostavia ihmiskohtaloita ja tapahtumia, ja jotain sellaista mikä kiehtoo ja vie taiteilijaa eteenpäin oman taiteen tekemisessä. Vanhat valokuvat kertovat tarinoita menneestä ajasta, niin kuin Iljan tarinat SKS:n nauhoilla. Jäin pohtimaan sitä, miten voisin hyödyntää ja yhdistää olemassa olevaa arkistomateriaalia, valokuvia sekä ääntä jatkotutkintokonsertissani.

*Lakkautettu kylä -näyttelyn järvidesipullot.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Sävellys ja valokuvat

Säveltäminen valokuvanäyttelyyn oli minulle uusi asia. En ollut aikaisemmin työskennellyt näin tiiviisti valokuvaajan kanssa tai ollut mukana näyttelyn suunnittelussa. Lähdin projektiin mukaan avoimin mielin ja oppimaan uutta työskentelytapaa sekä katsomaan, miten kuvataiteen ammattilainen tekee työtään. Alkuperäisenä ajatuksenani oli, että sävellän ja sovitan musiikin sitten, kun valokuvanäyttelyn kuvat ovat valmiina, koska oli kiinnostavaa haastaa itseään kehittämään uutta sävellysmetodia valokuvien pohjalta. Käytännössä työ kuitenkin eteni lomittain Hanna Koikkalaisen työn kanssa, ja sävellykset ja kuvat sekä kuvavalinnat ruokkivat toinen toisiaan. Koikkalainen esitteli minulle sekä arkistokuvia että omia Suistamo-kuviaan, ja niiden pohjalta aloin muodostaa konsertin ja näyttelyn ohjelmistoa. Tässä kohtaa työssäni toteutui hermeneuttinen kehä, jossa työtavat loivat musiikin ja valokuvien vuoropuhelun, joka vaikutti työn lopputulokseen.

Olen *Lakkautetun kylän* kohdalla pohtinut soivan valokuvanäyttelyn työnteon järjestystä. Tulisiko ensin musiikki vai kuvat? Luonteva työtapa muodostui syksyn 2014 aikana, ja samalla tulin havainneeksi, kuinka eri taidemuodot tarvitsevat eri määrän valmistumisaikaa. Tässä projektissa musiikin luominen, äänitys ja äänitiedostojen tekeminen osoittautui nopeammaksi kuin valokuvien ottaminen, valitseminen ja teettäminen näyttelymuotoon. Ensimmäinen näyttely ja konsertti oli tammikuun lopussa 2015. Näyttely valmistui avajaispäivää edeltävänä iltana, jolloin näimme ensimmäisen kerran, miltä näyttely näytti ja kuulosti. Tammikuun alussa minun oli tehtävä päätös näyttelyyn tulevan musiikin muodosta, kappaleista sekä konsertin ohjelmasta. Lopulta minun oli päästettävä irti ajatuksesta, että viilaan musiikin loppuun vasta sen jälkeen, kun tiedän, mitkä kuvat näyttelyyn tulevat ja minkälainen kuvien ripustus on. Päätös musiikin lopullisesta muodosta vapautti omat ajatukseni, ja lopulta huomasin, että päätöksen tekeminen vapautti minut muuttamaan sävellyksiä kiertävän näyttelyn edetessä vuoden 2015 aikana.

Pohdintaa näyttelyn äänilähteistä

Näyttelyä valmistellessa kävin läpi useita eri vaihtoehtoja äänen tuottamiselle näyttelytilaan. Luurikuuntelu, jossa näyttelyvieras laittaa erikseen kuulokkeet päähän, tuntui hankalalta ja työläältä vaihtoehdolta, ja kuulokkeet jäisivät helposti käyttämättä. Tällöin suunniteltu äänimaisema ei tavoittaisi kävijöitä, ja näyttelykokemus jäisi vaillinaiseksi. Ainoa ratkaisuna ”helppoon ja vaivattomaan” näyttelykierrokseen tuntui olevan kaiuttimet. Pohdittuani ääniasiaa näyttelyvieraan näkökulmasta päädyin toteuttamaan näyttelyn kaiutinkuuntelulla. Haasteeksi tuli löytää tarpeeksi suuntaavat kaiuttimet, jotta useamman kaiuttimen äänet eivät sekoittuisi keskenään.

Kävellessäni useamman kerran Helsingissä Sanomatalon läpi huomioni kiinnittyi välillä pään yläpuolelta kuuluvaan radio-ohjelmaan. Hetkellinen äänilähde tuli esille yhtä nopeasti kuin meni pois. Jos halusi kuulla tarkemmin, oli pysähdyttävä suoraan kaiuttimen alle. Kaiuttimen suuntaavuus oli hämmästyttävän tarkka ja toimiva. Lisää kokemusta suuntaavista kaiuttimista sain Oslossa Riksscenenillä, jossa olin konserttimatkalla toisen jatko-konserttini materiaalilla. Samaan aikaan talossa oli musiikkinäyttely, jossa ihastelin ja ihmettelin todella hyvin suuntaavia kaiuttimia, jotka toimivat niin, että musiikki kuului vain tietyn valokuvan tai videon kohdalla. Samana syksynä luin suomalaisesta Panphonics-yrityksestä, joka on kehittänyt tiukasti suuntaavia elektrostaattisia kaiuttimia; juuri tätä kaiutinta on mahdollisuus kuulla muun muassa Sanomatalossa. Muutamien yhteydenottojen jälkeen *Lakkautettu kylä* -näyttelyn tuottaja Inka Ylihärtilä sai sovittua Panphonicsin kanssa sponsorisopimuksen, ja saimme käyttööme neljä suuntaavaa kaiutinta. Kaiuttimet ovat vain muutaman sentin paksuiset ja soveltuvat asennettavaksi sekä seinälle että kattoon. Tämä ominaisuus antoi mahdollisuuden erilaisiin äänikokeiluihin ja palveli myöhemmin äänisuunnittelua eri galleriatiloissa näyttelyn kiertäessä Suomessa ja Venäjällä. Paneelikaiuttimet eivät häirinneet näyttelyn visuaalista puolta, koska kaiuttimen muoto antoi mahdollisuuden huomaamattomalle ripustukselle.

Äänimaiseman äänitys ja valinta

Valitsin konserttiin mukaan sekä tuttuja muusikoita vuosien varrelta että minulle uusia muusikoita. Muodostin konserttia varten kymmenhenkisestä muusikkoryhmästä kolme erilaista kokoonpanoa: duon, trion ja orkesterin. Olin vuoden 2014 aikana harjoitellut, sovittanut ja tehnyt demoäänitteitä *Lakkautettu kylä* -konsertin musiikista yhdessä eri kokoonpanojen kanssa. Valitsin harjoitusnauhojen perusteella näyttelyyn tulevaa äänimaisemaa varten muutaman kappaleen, jotka äänitimme tammikuun puolivälissä 2015 Rengasmuottitehdasteatterissa Nokialla. Rengasmuottitehdasteatteri on ollut vuodesta 2013 Puhtin käytössä ja toimi myös jatkotutkintokonserttieni harjoitus- ja äänitystilana. Äänityksen ja miksaus-

sen jälkeen valitsin musiikit ja editoin äänittäjä Samuli Volannon kanssa ne kappaleet ja arkistonauhakatkelmät, jotka soisivat eri puolilla näyttelytilaa. Käytössäni olevien paneelikaiuttimien asennus tapahtui vasta kuvapustuksen jälkeen, joten minulla oli vielä ripustuksen loppuvaiheessa mahdollisuus liittää tietty musiikki tiettyyn kuvaan, kuvapariin tai kuvakoelmaan. Pääsin musiikillani ja äänimaisemavalinnoillani vaikuttamaan näyttelyn kokonaisuuteen, joten analysoidessa soivan valokuvanäyttelyn työjärjestystä voidaan todeta, että musiikki viimeisteli näyttelyn.

Valokuvanäyttelyn ripustuksen lopputuloksena syntyi uusi maailma, joka heijasteli musiikin ja kuvien kautta sekä menneeseen että uuteen aikaan. Vaikka suuntaavat kaiuttimet toimivat läheltä kuunneltuna yksittäisinä äänilähteinä, yhdessä ne muodostivat galleriatilaan yhteisen, hiljaisen äänimaiseman. Näyttelytilaan muodostunut äänimaisema toistui tuttuna näyttelyn kiertueella. Äänimaisema tervehti näyttelytilaan tulijaa ja loi näyttelylle tietynlaisen, kotoisan ilmapiirin, jossa sekoittuivat Iljan puhe, minun *Notka*-haitarini ja *Äänisen aaltojen* nostalginen soundi. Tilassa soi tauotta neljä ääniraitaa:

1. kaiutin: sävellykseni *Surua*, jonka kanssani tulkitsevat T. Väänänen ja R. Nieminen.
2. kaiutin: *Äänisen aallot*, jossa soitan yhdessä Piia Kleemolan, Ville Leinosen, Matti Laitisen, Silja Palomäen, Meri Tiitolan, Pekko Käpin ja Ville Rauhalan kanssa.
3. kaiutin: Ilja Kotikallion kertomus praasniekan ruuista.
4. kaiutin: Suistamon äänimaisema 2014.

Muisto ja nostalgia

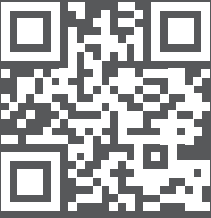
Kenttämatkoillani olen saanut seurata aitiopaikalta tämän päivän Karjala-matkailua. Evakoiden ja heidän jälkeläistensä keskuudessa matkailu painottuu muistoon, menetykseen ja kaipuuseen. Karjalaa on muisteltu ja kaivattu noin 70 vuotta. Nostalgian ajasta, pitkistä Karjalan jäähyväisistä ja muistosta kirjoittavat myös tutkija Hannes Sihvo (1994, 578–579) ja tietokirjailija Rainer Knapas (2015, 145–146). Molemmat mainitsevat tärkeänä lähteenä Olavi Paavolaisen laatiman, vuonna 1940 ensimmäisen kerran ilmestyneen Karjalan Liiton julkaiseman muistoteoksen *Karjala muistojen maa*, joka on antanut mallin Karjalan muistelulle. Myöhemmin Karjala on taltioitu viimeistä piirtoa myöten kirjallisuuteen. Knapas tuo esiin, kuinka Karjalan muistelijat ja kirjoittajat ovat omaksuneet Olavi Paavolaisen katkeransuloinen tyylin, joka on ohjannut kirjoittajia heidän omissa teoksissaan.

Kuitenkin Lakkautettu kylä -projektin haastattelujen edetessä huomasimme Hanna Koikkalaisen kanssa, että Suistamolta lähteminen ja paikkakunnan menettäminen ei ollut kaikille haastateltaville pelkästään surullinen asia. Haastateltavat kertoivat, että nuorille ihmisille lähteminen oli myös jännittävä seikkailu, kun ensimmäisen kerran pääsi junan kyytiin ja matkustamaan. Asemasodan aikana oli Suistamollakin aikaa myös seurustelulle ja

tavallisemmalle elämälle – tai niin tavalliselle ja normaalille kuin elämä sotatilanteessa voi olla. Olemme kuulleet rakkauskertomuksia Suistamon sota-ajoilta, ja kertomuksia siitä, kuinka lotat pitivät Suistamolla kauppaa. Eryteisesti evakoiden haastattelut avasivat meille uuden näkökulman näyttelynsisällön tuottamiseen. Olin alun perin ajatellut, että valokuvanäyttely ja konsertti olisivat kuvaus kaipuusta ja menetyksestä, ja säveltäisin surumarssin, joka kulkisi yhdessä valokuvien kanssa kertoen ihmiskohtaloista. Projektin edetessä, Suistamon historian avautuessa henkilötarinoiden kautta, Lakkautetusta kylästä oli kuitenkin tulossa pirstaleisempi, elämänmakuisempi näyttely, jossa surumarssin rinnalla myös lempi roihuaa.

Lakkautettu kylä -konsertin traileri.
Tehnyt Kim Saarinen.

<https://vimeo.com/141251821>

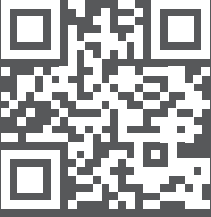
Lakkautetun kylän konsertin musiikit

Ensimmäiseksi lähdin hahmottamaan konserttiin sopivaa ohjelmistoa. Oli selvää, että ohjelma koostuu osittain omista sävellyksistäni niin kuin aikaisemmat konserttini, olinhan asettanut yhdeksi haasteekseni säveltämisen valokuvataiteen pohjalta.

Säveltämäni kappale *Surua* oli ollut mukana sekä ensimmäisessä *Aikapöytä ja pirunpeli* konsertissa että toisessa *Pahan laulu* -teoksessa. *Surua*-kappaleesta oli muodostumassa punainen lanka, ja sen eri versiot ja variaatiot tuntuivat luontevilta myös tässä konserteissa. Lopputuloksessa sävellys soi konsertissa sekä laulukorosovituksena että instrumentaaliversiona.

*Surua. Anne-Mari Kivimäki,
Timo Väänänen ja
Rauno Nieminen.*
Tehnyt Kim Saarinen.

<https://vimeo.com/141307006>

Ilja Kotikallion elämään vaikutti sota, jonka seurauksena hän joutui luopumaan kodistaan ja aloittamaan elämän uudestaan Lapualla. Iljan kohdalo johdatti minut tutkimaan sota-ajan musiikkia, ja päädyin valitsemaan konserttiin muutaman sota-aikana soitetun kappaleen. Selvitin konserttiin oman isoisäni sodanaikaista tarinaa, koska hän oli ollut haitarin kanssa rintamalla; minulla oli mahdollisuus käyttää samaa instrumenttia, joka oli kulkenut isoisäni mukana rintamalla. Työn edetessä luin ja otin selvää sota-aikana soitetusta ja syntyneestä musiikista. Kävin läpi sota-ajan suosituimpia säveliä ja etsin laulujen taustalta löytyneitä tarinoita. Tämän jälkeen otin konserttikokonaisuuteen mukaan kolme sota-aikana hyvin suosittua laulua ja sävelmää: *Äänisen aallot*, *Säkkijärven polkka* ja *Elämää juoksuhaudoissa*.

Äänisen aallot

Suomi kävi toisen maailmansodan aikana taistelua Neuvostoliittoa vastaan, ja suomalaisten sotilaiden keskuudessa suosittuja sävelmiä olivat erityisesti venäläiset valssit kuten *Elämää juoksuhaudoissa* tai *Mantsurian kukkuloilla*. Rintamalinjan kummallakin puolen soitettiin ja laulettiin samoja kaihoisia mollisävelmiä. Jatkosodan aikana haluttiin, että sotilaat laulaisivat suomalaisia lauluja, joten Suomen armeijan kenraaliluutnantti A. F. Airo päätti tilata sellaisen. George de Godzinsky sävelsi tilauksesta suosituksi nousseen valssin jatkosodan aikana Äänisen rannalla. Sanoituksen teki Kerttu Mustonen. (Lindfors 2007.)

Alun perin päädyin valitsemaan *Äänisen aallot* konserttiini kappaleen kauniin ja koskettavan välisoiton takia. Myöhemmin minulle selvisi, että isoisäni Eelis Anttila oli sota-aikana nuotintanut sävelmän radiosta ja soittanut rintamalla Sam Elomaa merkkisellä haitarilla muun muassa tätä sävelmää. Isoisäni kuoli keuhkokuumeeseen 1946 Laukaassa, minkä jälkeen soitin siirtyä perheeni omistukseen. Halusin tietää enemmän haitarin ja isoisäni vaiheista sota-aikana, joten etsin isoisäni soittokavereita ja löysin Laukaasta viulunsoittaja Kalle Hartikan, jota kävin tapaamassa syksyllä 2014. Hartikka oli soittanut isoisäni kanssa viihdyttäen rintamalla olevaa väkeä. Tositoimien koittaessa he joutuivat ”Tali-lhantalan helvettiin”, ja käytössäni oleva vanha Sam Elomaa -haitari ja Hartikan viulu lähetettiin haavoittuneita kuljettavalla junalla kohti Keski-Suomen sairaalaa. Myöhemmin soittimet olivat päätyneet Laukaaseen soittajien kotitiloille. Meillä oli hyvin lämmin tapaaminen Kalle Hartikan kanssa. Soitin hänelle isoisäni haitarilla *Äänisen aallot*, ja Kalle otti viulun kotelosta esiin. Hän ei enää soittanut, mutta vielä kerran isoisäni haitari ja Hartikan viulu tapasivat. Kalle Hartikka kuoli syksyllä 2016.

Otin Sam Elomaa -haitarin, sotaveteraanin, käyttöön *Lakkautettu kylä* -konserttiin. Haitarilla oli oma tarinansa, ja se että se linkittyi minuun henkilökohtaisesti toi esitykseeni tunnearvoa. Haitarissa on nostalginen ”vanhan ajan” sointi, joten on tuntunut oikealta valinnalta soittaa sillä hienoja

*Eelis Anttila (oik.) ja Kalle Hartikka rintamalla.
Kuva Kivimäen perhealbumi.*

Sota-ajan viihdytysorkesteri. Mukana Eelis Anttila ja Sam Elomaan 5-rivinen haitari.
Kuva: Kivimäen perhealbumi.

sota-ajan iskelmiä. Instrumentin ainutlaatuisen soinnin innoittamana halusin, että kappale esitetään 1940-luvun orkesterityyliin. Kappaleisiin on saatu ajan hengen mukaista tunnelmaa sekä instrumentin soinnin, sen teknisen soitettavuuden että ulkonäön myötä.

Säkkijärven polkka

Säkkijärven polkka on laajasti tunnettu ja hyvin suosittu kappale etenkin haitarisoittajien keskuudessa. Löysin mielenkiintoisen tarinan kappaleen isosta ja merkittävästä roolista sodankäynnissä, ja sen myötä päädyin valitsemaan polkan osaksi konserttia. Viljo Vesterisen ja Dallapé-orkesterin 1939 levyttämä haitariklassikko pääsi jatkosodan aikana kaikkien aikojen voimasoittoon, josta tutkija Marko Tikka (2007, 184–186) kertoo *Harmonikan kuningas* -kirjassaan. Syyskuun alkupäivinä 1941 löydettiin Viipurista venäläisten asentamia miinoja, joihin oli liitetty radiosytytykseen viittaava räjäyttämistekniikka. Radioinsinööri Jouko J. Pohjanpalo ja Yleisradion teknikot Sainio ja Sarkki saivat tehtäväkseen selvittää, miten miinan laukaisulaite toimii. Venäläiset lähettivät voimakasta signaalia, joka muodostui kolmesta sävelestä.

Pohjanpalo ja hänen miehensä saivat nyt erikoisen tehtävän: taajuus oli löydetty ja ja estettävä vihollista käyttämästä sitä, kunnes miinoinhin liitettyjen radiomiinojen akut tyhjenisivät. [...] Yleisradion liikkuva lähetinauto ajettiin Viipuriin ja häirintälähetystä ryhdyttiin ajamaan puretusta miinasta löydettyle taajuudelle; se oli itse asiassa eräs Yleisradion käyttämä taajuus. Insinööri Pohjanpalo arveli lähetinautosta vastaavalle teknikko Vilho Sännälälle, että riittävän kovalla teholla soitettu äänilevy täyttäisi taajuuden niin, että miinojen kaukolaukaisu todennäköisesti epäonnistuisi [...] Sännälä otti esiin pu-naetikettisen, tuliterän Odeon-levyn, jonka etiketissä luki Säkkijärven polkka. Soittanut: Viljo Vesterinen. [...] Koesoitettuaan levyä Sännälä ja Pohjanpalo totesivat välittömästi, että levy oli tarkoitukseen erinomainen: "siinä ei ollut yhtäkään hetkeä, jolloin musiikki olisi vaimentunut". Säkkijärven polkalla täytetty taajuus osoittautui oikeaksi, sillä vihollinen yritti välittömästi nostaa samalla taajuudella lähettämänsä lähetyksen tehoa. (Tikka 2007, 185.)

Viipuriin ajettiin myös toinen lähetinauto, ja polkkaa soitettiin taukoamatta viisi vuorokautta. Radiota kuunnelleet ihmiset ihmettelivät taukoamatonta *Säkkijärven polkkaa*. "Säkkijärven polkka saavutti noina päivinä legendaarisen maineen. Harva maa lienee käynyt sotaa harmonikkamestarin soittamalla polkalla!" (Tikka 2007, 186.)

Polkalla siis pelastettiin Viipuri ja torjuttiin miinojen räjähdykset. Tarina *Säkkijärven polkasta* Viipurin pelastajana ja sen valikoituminen kappaleeksi, jota soitettiin jatkosodan aikana taukoamatta viisi vuorokautta, houkuttivat minua valitsemaan sen mukaan konserttiin. Samalla halusin tuoda tämän mielenkiintoisen tarinan esille. Kappaleen kuvaprojisointiin etsittiin sota-arkiston kuva-arkistosta viihdytyskiertueiden kuvia rintamalta, ja kuvien lisäksi projisointiin liitettiin kappaleen tarina sodankäynnin välineenä.

Kaivos – kappale joka alkoi hyräilystä

Olin Muusikkojen liiton residenssissä Villa Vikanissa Raaseporissa elokuussa 2014. Vietin siellä aikaa viikon verran perheeni kanssa. Osan päivästä soitin ja sävelsin Notkalla päämääränäni Lakkautetun kylän ensimmäinen näyttely ja konsertti tammikuun lopussa 2015. Samalla matkalla kävin lähistöllä asuvan ohjaaja-koreografi Marjo Kuuselan luona keskustelemassa vielä silloin kaukana hämmöttävästä viidennestä jatkokonsertistani. Sävellyskeinona minulla on usean vuoden ajan ollut joko hyräily tai soittaminen haitarilla, pianolla tai harmoonilla. Äänitän sitten sävellysaihion puhelimella tai tietokoneella. Jossain vaiheessa palaan äänityksiin, kuuntelen ne läpi ja saatan jatkaa kappaleen tekemistä tai hylätä aihion varastoitavaksi tulevaisuutta varten. Vikanissa hyräilin alkuvuodesta *Kaivos*-nimisen demon. Äänityksestä päätellen melodia on tullut mieleen kävelylenkillä, ja olen sen kävelyn ohessa nopeasti äänittänyt talteen. Loppuviikosta

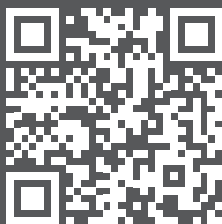
otin melodian käsittelyyn Notka-haitarilla. Silloin syntyi *Kaivos*-kappaleen A-osa. Myöhemmin, kun palasin kotiin, jatkoin kappaleen tekemistä, ja siihen syntyi soittamalla B-osa.

Tein kappaleen B-osaan myöhemmin laulumelodian, joka esiintyy sovituksen loppupuolella. Kappaleen edetessä laulumelodiasta tulee sävellyksen johtava melodia. Lähetin demon Matti Laitiselle, joka teki sovitusta eteenpäin. Myöhemmin soitimme ja hioimme sovitusta yhdessä yhtyeen kanssa.

Sain kappaleesta usein esityksen jälkeen rohkaisevia kommentteja, ja sävellykseni koettiin yhtä sopivaksi konserttiin kuin sota-ajan iskelmät. Pohtiessani kappaleen esiin nousua päädyin siihen, että musiikin vaikuttavuus konsertissa tulee osittain kappalejärjestyksestä. *Kaivos* esitetään *Äänisen aallot* -valssin jälkeen, joka on vienyt kuulijat nostalgiseen äänimaiseen ja nostalgisiin valokuvii Petroskoihin Äänisen aalloille. *Äänisen aallot* aiheutti yleisön hermistymisen. *Kaivoksen* kuvastona on sota-arkiston kuvia evakkotaipaleelta, ja monissa konsertin kuvissa oli matkaa tekeviä ihmisiä, joko jalan tai hevosen kyydissä. *Kaivos*-kappaleen poljento tuki kuvissa nähtävää evakkomatkaa ja loi mielikuvan matkanteosta. Kappaleen sovitusta on kasvava, kun pikku hiljaa sävellyksen edetessä tulee mukaan lisää soittimia ja sovituselementtejä. *Kaivos* on instrumentaalisävellys. Loppupuolella esiin nouseva laulumelodia ja kuoro-osuus tuovat mukaan inhimillisen elementin, joka assosioituu evakkomatkan ihmiskohtaloihin. Musiikki ja kuvat yhdessä saivat aikaan voimakkaan tunne-elämyksen.

Kaivos-musiikkivideo.

<https://youtu.be/7Qwdcv-Q3jmY>

Lakkautetun kylän ajankohtaisuus

Lakkautettu kylä -näyttely ja -konsertti kiersi Suomessa vuoden 2015 aikana. Se ajoittui samaan aikaan, kun uutisissa alkoi näkyä pakolaiskeskustelu ja pakolaisten saapuminen Suomeen. Olin valinnut evakkoteeman vuonna 2012 Iljan elämäntarinan ja Suistamon kohtalon vuoksi ja tehnyt siitä työryhmän kanssa taideteoksen. Yhtäkkiä maailma taiteen ympärillä muuttui, ja taideteoksestamme tuli hyvin ajankohtainen. Konsertin musiikki ja valokuvat, joissa evakot kulkevat pois kotoa, saivat uuden merkityksen ja koettiin samanlaisena kuin meneillään oleva maailmantilanne, jossa ihmiset joutuvat jättämään kotinsa ja koettavat päästä Eurooppaan ja aina Suomeen asti turvapaikanhakijoiksi.

Silja Palmujoki tarkastelee tutkielmassaan evakkokarjalaisten yhteisöllistä muistelua ja ottaa esiin evakkojen ja pakolaisten samankaltaisen tilanteen.

Vuosina 2015 ja 2016 on käyty jatkuvaa ja tiukkaa keskustelua toisaalta suomalaisesta monikulttuurisuudesta, toisaalta Euroopan maiden vastuusta ja valmiuksista ottaa vastaan pakolaismassoja köyhistä ja sotaikäyvistä maista. Evakkokarjalaisuuden voi nähdä esimerkkinä tilanteesta, jossa ihmisjoukko on vasten tahtoaan joutunut jättämään kotinsa ja siitä aiheutunut oman kotipaikan, historian ja kulttuurin reflektointi jatkuu vielä usean vuosikymmenenkin jälkeen. (Palmujoki 2016, 1–2.)

Palmujoki valottaa tutkielmassaan, että hänen tavoitteenaan on tarkastella juurilta siirtymisen vaikutuksia siirretyn ryhmän omasta näkökulmasta, ja hän haluaa osallistua keskusteluun pakolaisista osana muuttoliikettä kansallisvaltioiden maailmassa. Palmujoki käy myös läpi mediassa käytyä tiukkaa keskustelua siitä, voiko evakkoja sanoja pakolaisiksi. Osa mieltää evakot pakolaisiksi, osalle näissä on jotain samankaltaista mutta kuitenkin eroavaisuuksia. Jotkut nimittävät evakkoja pakkosiirretyiksi tai sisäisiksi pakolaisiksi erotellakseen evakot tämän päivän pakolaisista. Palmujoki toteaa: ”Toisaalta vastustetaan kärkkäästi karjalaisten vertaamista pakolaisiin, joiden motiiveista ja rehellisyydestä ei voida olla varmoja. Toisaalta taas evakkokarjalaisten tapausta käytetään mieluusti historiallisesti esimerkkinä, jolla perustellaan vastapuolelle humanitäärisen toiminnan ja suvaitsevaisuuden perinteikkyyttä Suomessa”. (Palmujoki 2016, 106.) *Lakkautetun kylän* konserttitelevisio löysi yhtäläisyyksiä evakkojen ja pakolaisten tilanteesta. Konsertin jälkeen yleisön edustajat kävivät usein keskustelemassa kanssani tämän päivän tilanteesta, pakolaispolitiikasta ja evakoista. Aiheen ajankohtaisuus vaikutti siihen, että *Lakkautetusta kylästä* tuli voimakkaampi kokemus, ja se herätti laajemmaltikin kiinnostusta muun muassa mediassa.

Lakkautettu kylä -orkesteri kesällä 2017. Vasemmalta Ville Leinonen, Pekko Käppi, Piia Kleemola, Silja Palomäki, Petri Seppälä, Ville Rauhala, Anne-Mari Kivimäki, Timo Väänänen, Meri Tiitola, Rauno Nieminen. Kuva Hanna Koikkalainen.

Kun alkuvuodesta 2012 kirjoitin jatkotutkintosuunnitelmaani, en vielä ymmärtänyt, että keksimäni nimi "Lakkautettu kylä" tulisi vaikuttamaan niin moniin ihmisiin. Vaikutus näkyi näyttelyn avajaisvieraisissa ja konserttiyleisössä mutta myös taidegallerioiden vakiokävijöissä, joille näyttelymme näyttäytyikin hyvin erilaisena kuin mitä taidegallerioissa yleensä nähdään ja koetaan. Näyttelyiden avajaiset ovat olleet tunnelmaltaan lämminhenkisiä, ja palautteen mukaan Helsingissä gallerioiden vakiovieraat ihmettelivät näyttelyssämme käyviä "feresit päällä olevia mummoja". Olemme hämmästyttäneet avajaisilla ja konserteilla galleriaväkeä, koska yleisömmme on ollut tavanomaisesta poikkeavaa. Helsingin näyttelyn avajaisissa jossain vaiheessa näyttelyn nurkasta kuului, kun suistamolaiset lauloivat *Matalan torpan balladia* yhteislauluna, jamihenkisesti. Siinä kuului ja näkyi näyttelyn tunnelma ja yhteishenki.

Avajaisten lisäksi järjestimme näyttelyiden aikana erilaisia tilaisuuksia konserteista kahvitilaisuuksiin. Näissä tilaisuuksissa on ollut hienoa vaihtaa kävijöiden kanssa omia Suistamon matkakokemuksia ja kuulla ta-

rinoita Suistamosta ja Karjalasta. Kahvitustilaisuuksiin olemme pyytäneet mukaan erityisesti Suistamon evakoita ja heidän jälkeläisiään. Ne hetket, kun 80–90-vuotiaat naiset ja miehet kertovat omia lapsuusajan muistojaan Suistamolta ja varsinkin lähdon hetkestä, koskettivat. Liikuttavin hetki oli Helsingin kutsuvieraskonsertissa, jossa jouduin piiloutumaan ennen konserttia, koska niin monet entiset suistamolaiset halusivat tulla kiittämään aiheen valinnasta ja vaivannäöstä. Itkuhan siinä meinasi tulla. Järjestettyjen tilaisuuksien lisäksi olen aika ajoin saanut myös puheluita suistamolaisilta tai Ilja Kotikallion jollain tavalla tuntevilta ihmisiltä. Eräässä puhelussa Suistamon Roikonkoskelta kymmenvuotiaana lähtenyt mies kertoi minulle pitkät pätkät Suistamosta ja itsestään, eikä oikein lopuksi itsekään tiennyt, miksi minulle soitti – joku tuttu suistamolainen oli pyytänyt, että soita Kivimäelle.

Monitaiteisen työryhmän vuoropuhelu – uusia näkökulmia tutkimukseen

Näen että Lakkautettu kylä -projektissa toteutui yksi Heikki Laitisen (2003, 334) väitöskirjassaan esittämä musisoivan tutkijan ja tutkivan muusikon tiedonhankintameteodeista: ”Sekä musisoivan tutkijan että tutkivan muusikon on joka tapauksessa tietoisesti kehitettävä itsessään uudenlaisia taitoja laboratoriokokeiden tapaan. Hienointa on tietysti tehdä kokeita yhdessä muiden kanssa”. Kokosin Lakkautettu kylä -kokonaisuuteen ison työryhmän. Perinnelaboratorio oli täynnä väkeä, ja siellä laulettiin ilmoille surua ja kehitettiin Suistamon maisemakuvia näyttelykehyksiin sopiviksi. Näin läheltä, miten säveltämäni musiikki ja valokuvat yhdistyivät ja muodostivat uuden ennennäkemättömän kokonaisuuden.

Perinnelaboratoriossani kohtasivat vuoden 2013–2015 aikana musiikki ja valokuvat. Se antoi pohjan yhteistyölle eri taiteenalojen välillä. Löysin uuden työtavan ja kohtasin uusia muusikoita. Musiikki, valokuvat, Suistamon maat, kenttätyö ja muistot loivat yhdessä uutta taidetta ja tunnepitoisen kokonaisuuden. *Lakkautettu kylä* antoi uusia näkökulmia omaan työtapaani ja omaan aiheeseeni. Työni aikana on ollut hyvin tärkeää, että olen voinut keskustella omasta taiteestani muiden taiteilijoiden kanssa ja nähdä, kuinka omat sävellykseni vaikuttavat sekä kanssataiteilijoihin että yleisöön. On ollut erityisen inspiroivaa tehdä työryhmän kanssa yhdessä monitaiteista Suistamo-tutkimusta. Työ on tuntunut tärkeältä, ja tällä työllä onnistuttiin tavoittamaan monia ihmisiä ympäri Suomen. Palautteen perusteella he saivat *Lakkautetun kylän* taiteesta ajatuksen pohtia omia juuriaan. Tämä tapahtui myös niiden ihmisten kohdalla, joilla juuret eivät löydy Karjalasta.

*Suistamo.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Lakkautettu kylä -konsertin kohdalla pohdin paljon muusikon roolia. Oma roolini oli toimia "vain" muusikkona, ja se poikkesi muusta aiemmin esitetystä materiaalista ja konserteista siinä, että vahvana visuaalisena elementtinä olivat valokuvat. Olin tähän mennessä Suistamo-sarjan konserteissani tehnyt näyttämötaidetta teatterin, tanssin, elokuvan ja musiikin keinoin. Tässä kohtaa keskittyminen vain musiikkiin alkoi tuntua hyvältä vaihtelulta. Musiikin ja valokuvien yhdistäminen tuntui sopivalta idealta, koska ajattelin, että tässä konsertissa minun ei tarvitse miettiä niin tarkasti omaa olemistani lavalla. Ajatukseni, että valokuvat vangitsevat yleisön katseen ja muusikot jäävät taka-alalle, väistyi taka-alalle. Kiertävän näytelyn ja konserttikiertueen aikana havaitsin, kuinka valokuvat oikeastaan tukevat muusikoiden esiintymistä lavalla, ja rinnakkain nämä kaksi muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Loppumietintänä voi yksinkertaisesti todeta, että esiintyvällä taiteilijalla on lavalla aina tietty roolinsa.

Lakkautettu kylä onnistui valokuvan ja musiikin keinoin tuomaan historiaa nykypäivään mutta samalla myös sekoitti aikatasoja ja loi uusia merkityksiä. Näyttely ja konsertti eli tässä päivässä ja toi minun ja Hanna Koikkalaisen taiteellisen työn kautta esille historiallisen Suistamon, nykyajan Suistamon ja mielikuvien Suistamon.

Pidin edelleen kiinni tavoitteestani julkaista jokaisesta konsertista erillinen äänite. *Lakkautettu kylä* -konsertin levy äänitettiin kahdessa osassa. Valokuvanäyttelyn kaiutinkuuntelua varten äänitettiin muutama musiikkikappale tammikuussa 2015. Loput albumin kappaleet äänitettiin kesällä 2015, ja levy julkaistiin Helsingin-konsertin yhteydessä syyskuussa 2015. Levy otettiin hyvin vastaan, ja se sai paljon mediahuomiota niin Suomessa kuin ulkomaillakin. Äänilevy oli Emma-ehdokkaana ja sai Preis Der Schallplatsen -palkinnon Saksassa vuonna 2016. Se ylsi vuonna 2015 World Music Charts Europe top 10 -listalle ja valittiin vuoden 2015 kansanmusiikkilevyksi. Levyn esilläolo loi lisää kiinnostusta tutkimustani kohtaan, ja koin, että julkaisut ovat yhtä tärkeitä kuin konsertit. Ne toimivat yhtenä tutkimusvälineenä etsiessäni lisää tiedonpalasia Suistamo-kuvaani.

Lakkautettu kylä -näyttelyitä pidettiin vuoden 2015 aikana useammalla paikkakunnalla: Tampere, Kuopio, Jyväskylä, Veskelys (Venäjä), Helsinki, Seinäjoki. Kiinnostus tutkimustani kohtaa kasvoi, ja *Lakkautettu kylä* -konserttia toivottiin esitettäväksi. Olen vastannut kysyntään, ja konsertti on kiertänyt vuosien 2016–17 aikana useilla paikkakunnilla. Tampere-talon konsertti 27.4.2016. sai *Aamulehdessä* viisi tähteä, ja kriitikko Jussi Niemi kirjoitti:

Tampere-talon pikku sali oli aivan täynnä kiinnostunutta yleisöä. Huomattu on, että Anne-Mari Kivimäen Lakkautettu kylä oli viime vuoden hienoimpia etno/kansanmusiikkilevyjä, siis ihan missä vain. [...] Yleisö mykistyi täysin tähän saumattomasti moderneja oivalluksia ikivanhoihin sointeihin yhdistäneeseen juurihoitoon vaipueessaan. (Niemi 2016.)

Arviossa puhutaan juurihoidosta. Olen kuullut myös yleisöltä samaa: musiikkini toimii hoitomuotona. Tapanani on keskustella yleisön kanssa *Lakkautettu kylä* -konsertin jälkeen. Syksyn 2017 konserttikiertueella eräs vanha rouva tuli luokseni ja kertoi olleensa kovin vaikuttunut konsertista. Hän kertoi omia muistojaan ja lopuksi lähtiessään halasi ja sanoi: "En tiedä miten selviän tästä kotiin, toit sodan niin lähelle". *Lakkautettu kylä* konsertin jälkeen sota-ajan suosittujen iskelmien rinnalle on tullut myös nykykarjalainen haitari-trance. Haitaristin työ musiikillisena terapeuttina jatkuu edelleen.

5 KENTTÄMATKAT TAITEELLISEN TYÖN VÄLINEENÄ

Käyn tässä luvussa läpi sitä, kuinka kenttämatkat Suistamoon ovat osoittautuneet tärkeäksi osaksi taiteellista työtäni ja kuinka ne ovat auttaneet taiteellisen inspiraation ja uuden kuvaston hakemisessa. Kerron kahdesta Suistamo-sarjan konsertista: *Suistamon Sähkö* ja *Sijaton sielu*, jotka ovat ammentaneet ideoita kenttämatkoistani.

Kenttämatka Suistamolle saattaa kuulostaa ajanhaaskaukselta. Usein minulta on tiedusteltu, mitä siellä enää on. Kotikallion perinnettä on Suistamolta turha hakea. Se lähti evakkomatkan mukana Lapualle, ja häipyi ajan saatossa ja tallentui joiltain osin kelanauhoille. En odottanut kenttämatkoiltani perinnelaulua tai perinnesoittoa. En tiennyt mitä odottaa. Seurasin vain omaa intuitiotani ja lähdin matkaan tallennuslaitteet ladattuina, mutta kaikki se, mitä matkan varrella tarttui mukaan, oli enemmän kuin olin edes uskaltanut toivoa. Saatoin käydä Suistamolla muutaman kerran tajuamatta ensin mitään, mitä sieltä olin mukaani saanut. Vasta useampien rajan yli suuntautuneiden matkojen kautta ymmärsin, että nämä ovat sitenkin oikeita kenttämatkoja, ja se, mitä sieltä saan kerättyä, näkyy ja kuuluu taiteessani. Minun piti ymmärtää, että pääasia oli ladata oma akku ja kokea, nähdä ja kuulla se, mitä rajan takana oli. Äänityksien ja valokuvien lisäksi olen siirtänyt konsertteihini kenttämatkakokemukseni, jotka jäivät kytymään omaan mieleeni. Kenttämatkoista tuli prosessin aikana tärkein Perinnelaboratorion työväline. Matkojen toimintaperiaate piti vain ensin keksiä, koska perinteinen käsitys kenttämatkasta, jolla kerätään yksittäisiä lauluja tai musiikkikappaleita, ei minun työhöni sopinut.

Kenttämatkoilla olen myös etsinyt johtolankoja fiktiiviseen Suistamoon. Opintojeni edetessä olen mennyt yhä syvemmälle omaan Suistamooni ja sen kautta mielikuvien maailmaan.

Kuvitteellisuus näkyy voimakkaasti Suistamo-sarjan neljännessä konsertissa *Suistamon Sähkö*, joka on mielikuvituksen luoma suistamolainen yhte. Minkälaista musiikkia tänä päivänä syntyisi, jos Suistamolla vaikuttava yhte yhdistäisi vanhan ripatskamusiikin ja sähkön? Halusin fiktiivisyyden avulla luoda kuvitteellista uutta Suistamon musiikkia ja keksiä oman Suistamo-maailman, jolla on myös kuvitteelliset omat historian tapahtumat. *Suistamon Sähkön* kohdalla annoin itselleni luvan omavaltaisesti leikitellä aineistollani ja sen kautta toteuttaa uusia syntyneitä ideoita. Fiktiivisessä Suistamossani sekoittuvat kenttämatojen vaikutukset, Karjalan-nostalgia, Suistamon historia, nykyaika ja oma mielikuvitukseni sekä työryhmäni ideat.

Perinteentutkimuksen emeritusprofessori Seppo Knuuttila toteaa Oudot tunteet -radio-ohjelmassa fiktiivisestä menneisyydestä: "On sanottu, että historian kulkua ei voi muuttaa, mutta menneisyydestä voidaan aina neuvotella ja sopia" (Löyttyneimi 2012). Knuuttila toteaa sen, minkä olen havainnut kenttämatoillani. Haastatellessani suistamolaisia huomasin, että muisti valikoi tietyt menneisyyden asiat, ja sitä kautta nostalgia nousi vahvasti tutkimusaiheeni rinnalle. Kolmas konserttini *Lakkautettu kylä* nojautui vahvasti historian tapahtumiin. Neljäs konsertti *Suistamon Sähkö* veti minua vahvasti mielikuvituksen kehittämään tulevaisuuden Suistamoon. Johtolankojen avulla halusin säilyttää vahvan yhteyden Ilja Kotikallioon, karmuuniin, tanssiin ja Suistamolla elettyyn elämään mutta etsiä myös sitä, mikä voisi olla fiktio. Lähdin innolla kohti nyky-Suistamoa, ja kenttämatoilun tuntui hyvältä valinnalta työtavaksi todellisen Suistamon, eletyn Suistamon ja kuvitteellisen Suistamon yhdistämiseen.

*Suistamo-kyltti.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Ensimmäisen Suistamon-matkani tein kesäkuun alussa 2013. Minulla oli silloin vahva tunne, että on tärkeää käydä myös fyysisesti Ilja Kotikallion entisellä asuinpaikalla ja tutustua hänen tarinoidensa maisemiin. Se oli päätös, jonka tein minut tohtoriopintoihin johdattanutta paikkakuntaa kohtaan; uteliaisuus vei mennessään. Venäjä maana ja etenkin Karjalan alue on ollut minulle mystinen, tuntematon paikka, jossa olin vierailut aikaisemmin vain muutaman kerran. Halusin itse käydä Suistamolla ja etsiä Iljan tarinoissa vilahtelevia paikkoja. Näin myös tärkeäksi ottaa mukaani matkoille rajan taa Perinnelaboratorion työryhmän jäseniä.

Olen käynyt työryhmieni kanssa Suistamon alueella noin 3–4 kertaa vuodessa. Myöhemmin on käynyt selväksi, että työryhmän vieminen yhteisille matkoille osoittautui loistavaksi tavaksi luoda ryhmähenkeä ja samalla sitouttaa taiteilijat mukaan projektiin. Etenkin Suistamo-sarjan konserttini *Sijaton Sielu* (mykkäelokuva), *Lakkautettu kylä* (soiva valokuvanäyttely), *Suistamon Sähkö* (kansanelektroyhtye) ja *Ma'ilmanlopun maanitus* (teltaesitys) saivat ideoita ja äänimaisemia Suistamon-matkoista. Matkat ovat toimineet myös taiteen tekemisessä suurena inspiraationlähteenä minulle ja kanssataiteilijoille.

Kivijalkamatkailu ja hautausmaavierailut

Suomalaiset tekevät Karjalaan ”kivijalkamatkoja”. Kivijalkamatkailijoiden pääkohteena Karjalassa ovat vanhat suomalaistalot, joihin liittyvät omat sukujuuret ja synnyinsijat. ”Suurimmasta osasta suomalaisia puurakennuksia on jäljellä vain surullisen kuuluisat kivijalat”, kirjoittaa Timo Forss (2010, 14) *Karjala edestakaisin* -kirjassa. Kivijalkamatkailu on siis konkreettisesti matkantekoa luovutetun Karjalan alueen kivijaloille. Kirjan tekijät kulkivat vuoden 2009 aikana luovutetun Karjalan alueella ja dokumentoivat nykykarjalaisten elämää valokuvaamalla ja haastatteleamalla. Kirjan esitelytekstissä tulee ilmi kirjan monipuolinen ote nykypäivästä menneisyyden tunnelmiin: ”suomalaisten nostalginen kivijalkamatkailu sekoittuu venäläisen rockklubin humuun” (Forss, 2010). Koin saman ilmiön ensimmäisellä kenttämatkallani elokuussa 2013. Aloitin päivätken Suistamolta, jossa suomalaiset lähtivät aamutuimaan kivijaloille. Jatkoin Suistamolta matkaa ajaen Laatokan pohjoispuolta ja pysähdyin ystäväni kanssa Aunuksen hotellin ravintolaan syömään. Keskellä päivää ravintolassa oli menossa harvalukuiset mutta äänekkäät juhlat. Stereot pauhasivat täysillä, ja pöydässä istui hilpeä, Suomeakin hieman puhuva venäläinen mies, joka juhli tyttöystävänsä kanssa. Mies kertoi olleensa töissä Suomessa ja sanoi kaikkien suomalaisten olevan hänen ystäviään. Niinpä hän auttoi meitä ruokalistan kääntämisen kanssa ja jatkoi sen jälkeen juhlintaa laulamalla ja tanssimalla. Syötyämme kiitimme avuliasta miestä, jätimme juhliwan pariskunnan taaksemme ja jatkoimme rauhallisemmissa tunnelmissa kohti Nurmoilaa. Olin kerran aikaisemmin käynyt kääntymässä Nurmoilan kylän raitilla Suistamon Perinneseuran bussimatalla. Linja-auto seisoj vain noin 15 minuuttia Nurmoilan kylässä ja jatkoi matkaa. Valokuvaaja Hanna Koikkalainen oli nopea ja ehti tehdä pienen kävelylenkin Nurmoilassa. Hän saapui bussille kädessään pullollinen vuohenmaitoa, joka hänelle oli aidan yli ojennettu. Vaikka katselin kylää vain lyhyen ajan ja suurimman osan ajasta istuen bussissa, teki paikka minuun vaikutuksen kauneudellaan ja ihmisten ystävällisyydellä.

Nurmoilla jäi mieleeni idyllisenä karjalaiskylänä, ja toisella matkallani päätin käyttää hieman enemmän aikaa kylään tutustumiseen. Nurmoilan matka toimi lähtösäyksenä laululle *Pojat lähti Läskelästä länteen*, jonka sanat löytyvät luvusta Suistamo-työn yhteenveto.

Kivijalkamatkailu on sekoitus mielikuvia ja todellisuutta. Matkalla etsitään omia juuria ja esi-isien kotiseutuja. Suistamolla kulkiessa näkee suomalaisia autoja pysähtyneenä tien vieressä, tai sitten on otettu paikallinen kuski ja lähdetty etsimään suvun kivijalkoja. Ne sijaitsevat usein huonojen tieyhteyksien päässä, kuten myös ”oma kivijalkani”, Ilja Kotikallion kotipaikka Ihatsun kylässä, jossa kävin ensimmäisellä Suistamon-matkallani kesäkuussa 2013.

Hankin ennen Ihatsun kylään menoa Suistamon Perinneseuralta Joensuun seudun suistamolaiset ry:n tekemän Suistamon kyläkartat -vihkon. Kartasta löysin Ihatsun kylän, johon oli merkitty Ilja Kotikallion (ent. Sindan) talo. Ihatsun kylässä ei ole enää asutusta, joten sinne menee vain huono, kuoppainen metsäautotie. Matkalla Suistamon kirkolta Ihatsuun tuli koettua monta epätoivon hetkeä tien muuttuessa yhä huonommaksi. Kotikallion talon kivijalka löytyi lopulta Ihatsusta. Kylä on autio, ja nykyään siellä kulkevat satunnaisten turistien lisäksi vain puita hakevat metsäautot.

Olen Suistamon-matkoillani tavannut kivijalkamatkalaisia, joille kotiseutumatkailusta on tullut traditio, jota toteutetaan säännöllisesti. Heille on muodostunut omat tavat ja omat rituaalit, kuinka toimia suvun entisillä mailla. Kivijaloilla saatetaan juoda kahvit, syödä hyvin ja poksauttaa ”shampanskojepullo” auki. Innokkaimmat kivijalkamatkaajat ottavat jo Suomes-
ta mukaan eväskorit ja pöytäliinat, viettävät aikaa pihalla ja saattavat jopa siistiä pihamaata. Kivijaloilla koetaan aika ajoin myös pettymyksiä: maise-
ma on muuttunut puiden kaatamisen takia, tai jotain itselle tärkeää on kadonnut tai lahonnut. Jotkut matkaajat onnistuvat tutustumaan paikallisiin ja saavat luvan viettää aikaa vanhoilla suvun mailla. Joskus käy niinkin hyvä tuuri, että vanha talo on vielä pystyssä, ja uudet asukkaat tarjoavat kahvit tai jopa yösijan.

Kaleva-lehti uutisoi toukokuussa 2009, kuinka suomalaiset ovat siistineet 20 vuotta Sortavalan hautausmaata Karjalan Liiton organisoimilla talkooretkillä. Kahdenkymmenen vuoden säännöllinen työ on tuottanut tulosta, ja hautausmaa-alueesta on tullut siistimpi. Ongelmana on esimerkiksi se, etteivät venäläiset tunne suomalaisia siviilihautausmaita nimenomaan hautausmaina. Valtioiden välille ei ole saatu sopimusta siitä, että suomalaiset hautausmaat rekisteröitäisiin muinaismuistoalueiksi. (Koponen 2009.) Olen nähnyt Suistamolla, kuinka tärkeätä vanhoille suistamolaisille on hautausmaiden rauha ja siisti kunto. Kivijalkojen lisäksi suistamolaiset käyvät hautausmailla, etsivät haudattujen sukulaisten ja tuttavien hautakiviä sekä kunnostavat hautausmaita.

*Bukulein hautausmaa, Suistamo 2014.
Kuva: Hanna Koikkalainen.*

Pääsin kalmistonetsintämatkalle yhdessä valokuvaaja Hanna Koikkalaisen ja ääniteknikko Samuli Volannon kanssa syyskuussa 2014. Evakkohaastattelujen aikana Koikkalainen oli luvannut eräälle entiselle jalovaaralaiselle etsiä Jalovaaran hautausmaan ja ottaa sieltä kuvia. Löysimme hiekkatien vierestä, pusikoituneen niityn kulmalta polun, ja siinä seisoivat suomalaisten pystyttämä viitta johdattamassa turistit Jalovaaran kalmistolle. Toki meillä oli käytössä ihan hyväkuntoinen tie, jota pitkin pääsimme ajamaan autolla, mutta silti tuntui, että olimme muutaman vuosikymmenen takaisella aikamatkalla kiertäessämme Suistamon pusikoissa. Jos haluaa matkustaa ajassa vielä enemmän taaksepäin, voi lukea I. K. Inhan (1909, 157–159) *Suomen maisemia* -kirjasta hänen matkantekoaan Jalovaaraan ja siitä eteenpäin syvemmälle Suistamoon. Inha teki matkansa 1800-luvun lopussa Sortavalasta Jalovaaraan aluksi tietä pitkin, mutta Jalovaaran jälkeen loppui tie ja uusi aika. Inha totesi, että Jalovaaraan jäi myös suomalainen puheenparsi, vaatetus ja rakennusmalli, ja siitä eteenpäin pääsi aikamatkalle menneisyyteen. Lähdetessä kohti Teronvaaraa ja syvempää Suistamoa oli Inhan jatkettava matkaa jalan kivipolkuja myöten tai onnistumalla saamaan matkan aikana hevoskyyti. Talviaikaan oli Inhalakin käytössä koko matkan ajan hevosreki, jolla hän matkusti Sortavalasta ensin Jalovaaraan ja lopulta Suistamon perukoille, Muuuntoon asti. (Inha 1909, 157–159.)

Karjala-matkailussa on edelleen jotain viehättävää ja jotain, joka saa etenkin taiteilijat kulkemaan kuoppaisilla teillä ja etsimään milloin mitään kiinnostuksenkohdetta. Tällä kertaa kohteenamme oli Jalovaaran hautausmaa, josta jatkoimme matkaa kohti Suojärveä ja sieltä Vesikelykseen.

*Suistamon puskat 2014.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Nyky-Suistamon elämää tallentamassa ja tutkimassa

Suistamolle matkustettaessa kuljetaan rajan yli Värtsilästä. Sitten valitaan reitti joko Jänisjärven etelä- tai pohjoispuolta. Kalevalaseuran toiminnanjohtaja Ulla Piela (2008) kertoo seuran internetsivulla, kuinka tutkimusmatkailua Karjalaan jatkettiin karelianismin hengessä aina siihen asti, kunnes raja suljettiin. Neuvostoliiton hajottua 1990-luvun alussa avautui uusia rajanylityspaikkoja, ja matkailu Karjalan kyliin oli suosittua. Kuhmossa toimiva Juminkeko-säätiö aloitti Vienan runokyliä elvytyshankkeen 1990-luvun taitteessa. Säätiön internetsivuilla kerrotaan, että Juminkeon yhtenä tavoitteena on kulttuurin vaihto Karjalan Tasavallan ja Suomen välillä. Lisäksi Juminkeko järjestää vuosittain matkoja runokyläihin ja vaalii Kalevalaan liittyvää kulttuuriperinnettä. (Juminkeko-säätiö 2017.)

Runokylävierailujen lisäksi rajan yli kulkee paljon suomalaisia bensanhakijoita, jotka käyvät Venäjän puolella tankkaamassa auton ja kanisterit. Turisteja kulkee linja-autoilla ja jonkin verran omilla autoilla. Toiminnassa on välillä myös julkinen linja-autoliikenne, joka lähtee Joensuusta, pysähtyy Sortavalassa ja jatkaa Petroskoihin.

Rajanylityksen jälkeen huomio kiinnittyy ensimmäisenä erilaiseen liikennekulttuuriin ja autokantaan. Tarkemmin ympäristöä tutkiessa huomaa vähitellen matkustaneensa ajassa taaksepäin. Elokuussa tienvarsilla, metsien vieressä näkee parkkeerattuja autoja. Venäläiset marjastavat ja sienestävät innokkaasti.

Jos Suomen sienisadosta yhdeksänkymmentä prosenttia mätänee keräämättömänä metsiin, on Venäjällä tilanne toinen. [...] Turistien autot kulkevat pysähtyvät ostoksille. Metsien aarteet vaihtuvat rupliksi ja euroiksi. (Forss 2010, 101.)

Kulttuuriero näkyy välittömästi rajanylityksen jälkeen. Isommilla teillä ja lähempänä raja-asemia näkee marja- ja sienikauppiaita. Suomeen päin matkustaessa voi ostaa tuliaisiksi muun muassa keltavahveroita, karpaloita, lakkahilloa ja käsitöitä.

Jänisjärven eteläpuolta Suistamolle kuljettaessa on matkan varrella bensa-asemia ja muutama kahvipaikka. Reitin varrella ovat vaikuttavat ja jylhät Laatokan maisemat. Laatokan rantaa pitkin kulkee hyväkuntoinen pikitie, joka vie Harlun ohi Läskelän kylään. Sieltä voidaan jatkaa hiekkatietä Suistamon eteläisimmän kylän Alatun kautta kirkonkylälle. Saavuttaessa perille matkailija näkee hienon puukirkon ja ränsistyneen seurakuntatalon, joka toimi 1990-luvulla hotellina. Näiden lisäksi kylässä on muutama talo, yksi kauppa, runolaulajien muistomerkit ja Suistamojärven uimaranta, joka on laaja alue hienoa hiekkaa ja matalaa rantaa. Suistamon kirkonkylällä majoituspalveluja tarjoavat Marina Ulina ja Sergei Jerevanko. Suistamon kirkkoa on remontoanut lisalmen Suistamo-seura sekä Suistamon

Perinneseura ry, ja kirkon talonmiehenä toimii Vieremältä kotoisin oleva Reijo Leinonen, joka pyydettyäessä avaa kirkon ovet ja esittelee kirkkoa turisteille (Leinonen 2017). Ajettaessa kesäaikana Suistamolta Suojärvelle päin on matkan teko hitaampaa, koska tie on huonokuntoista, kuoppaista, pölyävää ja sadekelillä kuraista hiekkatietä. Suistamo–Suojärvi-radan varrella on vielä vireitä kyliä kuten Leppäsyvä, Roikonkoski ja Loimola, joista löytyy kauppiaita ja kouluja.

Karjalassa käymisessä on monta puolta. Siellä näkee menneen Suomen maisemaa ja uutta rakennuskulttuuria. Tienvarret rehottavat ja maisema puskittuu. Suistamon alueella kulkiessa näkee sekä vanhoja ja ränsistyneitä että hyvin hoidettuja taloja ja piha-alueita. Tutustuessani paikallisiin ihmisiin olen saanut syödä maittavia itse kasvatettuja tomaatteja ja kurkkuja, ja karjalainen ruokapöytä on aina runsas piirakoineen ja muine perinneruokineen. Keskustellessa paikallisten kanssa nousevat myös epäkohdat esiin. Iäkkäämpien ihmisten talojen katot vuotavat, ja rahoitusta kunnostamiseen on vaikea saada. Ajatellaan, että perhe ja suku hoitavat vanhukset, mutta kaikilla ei aina ole niin hyvää onnea. Talvella on kylmä, ja lämmitys saattaa karjalaiskyliin tulla vasta talven tulon jälkeen.

Sijaton sielu – kuvausmatka Suistamolle

Olen matkannut mielikuvissa Suistamoon monet kerrat Ilja Kotikallion arkistotarinoitten siivittämänä. 1900-luvun alun Suistamon elämään on ollut mielenkiintoista tutustua arkistojen kautta, ja olen saanut sieltä monta inspiraation hetkeä. Kenttätö Suistamolla toi työhöni uuden näkökulman, ja lähdin tekemään taidetta kuvitteellisista kenttäreteistä todellisille kivijaloille.

Kenttämatkat saivat syvemmän puolen kesällä 2014, kun lähdimme toisen jatkotutkintokonserttini *Pahan laulu* työryhmän kanssa kuvausmatkalle Suistamoon. Kuvasimme *Pahan laululle* jatko-osan, mykkäelokuvan *Sijaton sielu*. Alkuperäinen idea, että teen Reetta-Kaisa Ilesin kanssa kaikki elokuvan roolit, muuttui hieman kuvausmatkan alkaessa. Houkuttelimme matkalle mukaan tanssija Timo Saaren, ja jo ennen Venäjän rajaa hän sai roolin elokuvasta. Elokuvan ohjaajana toimi Tommi Kainulainen ja kuvaajana Aarne Tapola. Varasin majoituksen ja ruuat Suistamon kirkonkylällä kesämökkimajoitusta pitävältä Marina Ulinalta, johon olen tutustunut Suistamon-matkoillani. Marina piti elokuvaryhmästä huolta, ja paikka inspiroi työryhmäämme niin paljon, että elokuva kuvattiinkin osittain Marinan pihamaalla, saunamökissä ja läheisellä entisellä seurakuntatalolla.

Sijaton sielu -elokuvaa tekemässä Suistamolla 2014. Vasemmalta: Aarne Tapola, Reetta-Kaisa Iles, Tommi Kainulainen, Jaana Kurttila ja Anne-Mari Kivimäki. Kuva: Samuli Volanto.

Mykkäelokuvan tarina ja puitteet

Sijaton sielu -elokuvassa piru ilmestyy karjalaiseen kylään ja houkuttelee kylän asukkaan Boriksen mukaan juhlimaan illatsuihin. Juhlissa piru varoittaa Borista tanssimasta parrakkaan naisen kanssa. Parrakas nainen kuitenkin houkuttelee Boriksen mukaansa. Koska elokuvalla ei ollut virallista lukkoon lyötyä käsikirjoitusta ja kuvausryhmämme teki elokuvaa koskevia ratkaisuja paikan päällä, vaikutti koko matka ja ympäröivä todellisuus myös elokuvan sisältöön. Kuvauspaikan valinnan myötä elokuvan tarinaan tuli uusia näkökulmia ja henkilöiden luomiseen uusia ideoita. Parrakkaan naisen hahmon luomiseen vaikutti samana vuonna Venäjällä uutisoitu maan sensuuriviraston määrittelemä ”homopropaganda”:

Tiedotusvälineiden on vaikeaa käsitellä homoseksuaalisuutta neutraalin asiallisesti rikkomatta lakia, kun taas kielteisen kuvan antaminen on sallittua. [...] Pjotr Tšaikovski, Sergei Eisenstein, Oscar Wilde, Tove Jansson, Elton John, Martina Navrátilová, Ernst Röhm – tämä luettelo on homopropagandaa, jos kerrotaan siinä mainittujen henkilöiden homoseksuaalisuudesta. (Hentilä 2014.)

Ohjaaja Tommi Kainulaisen mukaan kuvauspaikasta tuli tarve kommentoida uutisia. Yhteyttä ei haettu tietoisesti, vaan uutinen sattui sopimaan *Sijaton sielu* -elokuvan tarinakehykseen, päähenkilö Boriksen matkaan omaan alitajuntaansa, ja voimisti elokuvan teemaa, ihmisen identiteettiä. Uutinen vaikutti myös meidän todellisuuteemme Suistamolla. Piilottelimme meikattua Timo Saarta eli parrakasta naista elokuvan kuvauksissa, koska emme tiedäneet, miten asiaan uutisointien ja asetettujen lakien vuoksi olisi suhtauduttu. Näin elokuvan tekoprosessi sukelsi suoraan Venäjällä vallitsevaan todellisuuteen.

Suistamo antoi elokuvalle valmiit lavasteet. Elokuvan kuvasto ja puitteet ovat herättäneet paljon kysymyksiä, ja olen usein saanut vastata lavastusta koskeviin kysymyksiin. Kaikki elokuvassa esiintyvät paikat kuten repottavat aidat, pusikot, kuollut koivikko, palaneen talon piippu ja Leninin kuva ovat todellista Suistamoa. Työryhmä ei nikkaroinut aitoja eikä ripustanut seinille kuvia tai istuttanut kukkia. Suistamon maisemat veivät intuition voimalla elokuvaa eteenpäin. Elokuvan tekotapa oli hetkessä elävää.

Elokuvanteon joutuisaa etenemistä auttoivat aikaisemmat Suistamo-matkani, joita olin tehnyt muun muassa pukusuunnittelija Jaana Kurttilan kanssa. Kiersin pienen ryhmän kanssa autolla elokuussa 2013 Suistamoa ja sen ympäristöä, ja samalla laitoimme mieleen elokuvaa varten tiettyjä paikkoja, jotka sitten näytimme ohjaajalle ennen kuvausten alkamista kesällä 2014. Tässä vaiheessa työtäni Suistamon-matkani ja työryhmän vieminen Suistamolle kiertämään kylä ja nauttimaan elämämenosta Karjalassa osoittautuivat kullanarvoisiksi. Pitkäjänteisellä matkustamisella ja useilla matkakerroilla alkoi olla iso vaikutus työni sisältöön ja sen tekemiseen, ja inspiroiduimme Karjalasta.

Livesäestys ja musiikin sävellys

Aloitin elokuvan sävellysprosessin kuvausmatkan jälkeen syksyllä 2014. Elokuvan säveltäminen ja mykkäelokuvan livesäestäminen olivat minulle uusia asioita, joten päätin tehdä opintoretken mykkäelokuvamaailmaan ennen sävellystyöhön ryhtymistä. Kävin elokuussa 2014 Forssan Mykkäelokuvafestivaaleilla katsomassa livesäestettyjä mykkäelokuvia. Katsoin

Sijaton sielu -promokuva. Vasemmalta: Reetta-Kaisa Iles ja Anne-Mari Kivimäki. Kuva Arne Tapola.

myös muutamia mykkäelokuvia Yle Areenasta ja tutustuin niiden kautta mykkäelokuvamusiikkiin. Oma mielikuvani perinteisestä mykkäelokuväsäestyksestä oli yksinäinen kapakkapiano. Halusin kokeilla elokuvan säestämistä yksin, ja pohdin keinoja saada soolosoitosta irti mahdollisimman isoa soundimaailmaa, jotta se erottuisi perinteisestä pianosäestyksestä. Tutustumalla olemassa olevaan materiaaliin minulle selvisi, että vanhoihin elokuvaan tehdään tänä päivänä hyvin erilaisia säestyksiä pienistä kokoonpanoista aina sinfoniaorkestereihin asti, ja käytössä on mitä erilaisimpia soittimia.

Ensimmäiseksi leikin ajatuksella valita säestysvälineiksi paljon erilaisia soittimia ja äänilähteitä, joita voisin lennokkaasti vaihdella. Hain tietynlaisia kuvia, jossa minulla olisi kädet täynnä työtä ja säestys olisi paikoittain hyvin fyysistä ja hektistä. Hetken tämä ajatus tuntui sopivalta, kunnes palasin Notkan luo, minulle jo tutuksi tulleeseen ympäristöön. Tehtävänäni oli säveltää uuteen mykkäelokuvaan uutta musiikkia, ja lopulta tajusin, että jos haluan tehdä jotain uutta ja erottua joukosta, se onnistuu parhaiten Notka-haitarin avulla. Tajuttuani voivani säveltää elokuvan pääasiassa Notka-haitarilla heräsi mielenkiintoni efektointiin, joten otin syksyn aikana konsultointitunteja musiikin sävellykseen ja Notkan efektointiin.

Vaikka päädyin säestyksessä Notka-haitariin ja sen efektointiin, aloitin säveltämisen kuitenkin akustisesti, harjoittelin koko joulukuun ilman efektilaitteita ja hioin samalla elokuvan sävellyksiä ja sovituksia. Tein esitarkastuksen ilman äänentoistoa soittaen elokuvan mukana muutamia säveltämiäni teemoja. Akustinen esitarkastus johtui siitä, etten ollut ehtinyt käydä ohjaajan kanssa läpi musiikkiani suhteessa elokuvaan enkä myöskään ollut ehtinyt harjoitella musiikkia efektilaitteiden kanssa. Tapasin esitarkastuksen jälkeen ohjaaja Tommi Kainulaisen, jonka kanssa kävimme vielä kerran perusteellisesti läpi elokuvan musiikit. Musiikin sävellys ja sovitus olivat tähän mennessä menneet elokuvan ehdoilla, ja musiikkini reagoi voimakkaasti elokuvaan. Tässä vaiheessa prosessi kääntyi niin päin, että elokuva viimeisteltiin ja lopullinen leikkaus tehtiin osittain musiikin ohjaamana. Vähensin musiikin teemoja, siihen tuli isompia ja laajempia kokonaisuuksia, ja muutin musiikin niin, että se reagoi elokuvaan vain käännekohdissa.

Efektilaitteet tulivat mukaan harjoitteluprosessiin elokuvan lopullisen version jälkeen. Lisäsin livesäestykseen mukaan oman äänen ja stomp boxin, jalla soitettavan puisen lyömäsoittimen, joka tuottaa bassorummun kaltaista ääntä. Laululla ja stomp boxin matalalla, kumahduksenomaisella äänellä sain täydennettyä sävellyksiäni. Musiikista tuli efektoidun Notkan, laulun ja stomp boxin avulla monipuolista. Keskittyminen Notkaan haastoi minut jälleen kerran miettimään Notkan soittomahdollisuuksia ja jatkaamaan *Aikapyörä ja pirunpeli* -esityksen kaltaista soolosoittoa. Notkan, lau-

lun ja stomp boxin avulla tehty äänimaisema toimi myös jatkumona muille Suistamo-töilleni.

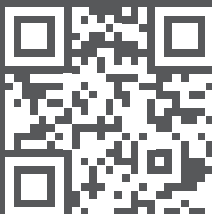
Olen *Sijaton sielu* -elokuvasprosessin aikana pohtinut paljon uuden mykkäelokuvan säveltämistä. Minkälaista musiikkia uuteen mykkäelokuvaan sävelletään? Kuinka paljon sitä tällä hetkellä tehdään? Onneksi minulla oli aikaa miettiä musiikin säveltämistä ja esittämistä. Prosessissa osa-alueet, kuva ja musiikki, vaikuttavat toisiinsa. Kun elokuvaa ja musiikkia tehdään yhtä aikaa, on musiikki vahvempaa mukana, eikä pelkästään vain säestäjän roolissa. Sävellykseni vaikutti myös omalta osaltaan elokuvan rytmitykseen, ja uskon, että näin konsertista muodostui kokonaisempi taideteos. Äänentoisto ja efektointi tekivät musiikista ison, soivan äänimassan; näiden tekijöiden avulla voin määritellä olleeni elokuvamusikko enkä elokuvamusikiin säestäjä. Ajattelin, että musiikki kulkee tasa-arvoisesti kuvan kanssa ja tekee elokuvan katsomiskokemuksesta syvemmän. Musiikki oli isossa roolissa, ja uskon, että osa musiikista toimii myös itsenäisesti ilman kuvaa.

Musiikin roolia ja vahvaa asemaa elokuvan rinnalla pohdittiin myös konserttia arvioivassa lautakunnassa. Keskustelua herätti se, olisiko musiikki voinut olla hienovaraisempaa. Lautakunnan jäsen Heikki Laitinen oli pohdintojeni kanssa samoilla linjoilla ja totesi, ettei tämä ei ollut perinteinen säestettävä mykkäfilmi, vaan uusi konsepti, jossa mykkäfilmi ja musiikki tehdään samaan aikaan. Tässä elokuvassa musiikki ja elokuva olivat yhtä, ja musiikki sopivan täyteläistä. (Lautakunta 2015.)

Olin uppoutunut Perinnelaboratorio-työhön ja tehnyt kaikki aiemmat konsertit avoimella uutta tyyliä hakevalla otteella. Niinpä oli perusteltua tehdä uutta mykkäelokuvamusiikkia omalla tyylillä ja säilyttää mykkäelokuvatraditiosta se, mikä istui minun tapaani tehdä musiikkia. *Sijaton sielu* -elokuvaan säveltämäni musiikki tuki kuvaa, mutta myös kuva tuki musiikkia. Mykkäelokuvan teko oli minulle täysin uusi aluevalta, ja se onnistui kenttämatkojen, työryhmän ja avarakatseisen työtavan yhdistelmällä.

Sijaton sielu -elokuva.
Kihlinjärvi Records 2015.

<https://vimeo.com/143600158>

Kohti kuvitteellista yhtyettä – Suistamon Sähkö

Kenttämätkat johdattivat minut neljanteen tohtorikonserttiin *Suistamon Sähkö*, jonka tarkastus pidettiin Kulttuuriareena Gloriassa marraskuussa 2015. Halusin kokeilla *Suistamon Sähkön* kohdalla pop-musiikin puolella enemmän käytettyä järjestystä, jossa ensin tehdään levy ja sen jälkeen esiinnyttään yleisölle. Minua kiinnosti tämä työjärjestys jo senkin takia, että olin tehnyt aikaisemmat kolme Suistamo-sarjan konserttia eri tavalla: levy äänitettiin vasta konsertin ensi-illan jälkeen. Aloitin neljännen konsertin musiikin säveltämisen joulukuussa 2014. Konserttimateriaali äänitettiin syksyllä 2015, ja levyn masteri oli valmis lokakuun alkupuolella. Yhtyeen harjoitusperiodi käsitti harjoitusten lisäksi keikkakiertueen Seinäjoella ja Pirkanmaan alueella. Tämä osoittautui hyväksi tavaksi saada tekniset asiat toimimaan ennen varsinaista tutkintokonserttia. Erilaiset keikka-paikat ja niiden myötä erilaiset äänentoistolaitteet, lyhyet soundcheckit ja lavakuuntelun tuomat haasteet laittoivat yhtyeen jäsenet tiukkoihin suori-tuksiin. Keikka keikalta tekninen puoli, musiikki ja lavatoiminta kehittyivät ja lopulta löysivät oman suuntansa, jota kohti on jatkettu tutkintokonsertin jälkeenkin.

Suistamon Sähkön musiikki on jatkoa ensimmäiselle tohtorikonserttileni *Aikapyörä ja pirunpeli*. Sen vuoksi palaan hetkeksi ajassa taaksepäin kuvaamaan, kuinka prosessilla on ollut merkitystä siihen, mihin suuntaan musiikkini on Perinnelaboratoriossa kehittynyt. Käyn läpi *Aikapyörä ja pirunpeli* -konsertin musiikin tekemistä, joka myöhemmin johdatti minut *Suistamon Sähkön* maailmaan.

Jatko-opintojeni alussa minulla oli musiikin tekemisen lähtöideana oman karjalaisen musiikkityylin kehittäminen. Valitsin soittimekseni Notka-haitarin, joka oli minulle uusi ja kiehtova soitin. Notkan haikea, länsimaisen virejärjestelmään suhteutettuna hieman epävireinen ääni vetosi minuun, ja sain soittimella aikaiseksi jotain sellaista, mitä en ennen ollut luonut. Olin myös tullut muusikontaipaleellani pisteeseen, jossa halusin testata sävellyksen välineenä uutta instrumenttia, ja Notka omalla erilaisuudellaan ja poikkeavuudellaan haastoi minut karjalaisen haitarimusiikin kehittämiseen. Aloitin sävellysprosessin Notkalla syksyllä 2012, ja pyysin Eero Grundströmiä tekemään kanssani musiikkia. Minulla oli vahva näkemys siitä, että musiikissa tulevat yhdistymään haitari ja koneet, ja tarvitsin työpariksi kokeilunhaluisen konemuusikon, jolla on tietoa perinnemuusiikista ja erityisesti mielenkiintoa lähteä toteuttamaan visiotani uudesta karjalaisesta tanssimusiikista. Musiikkini oli toisteista, rytmisiin kuvioihin, riffeihin pohjautuvaa musiikkia, joka rakenteeltaan ja muodoltaan on lähellä myös tänä päivänä tehtyä konemuusiikkia. Halusin yhdistää omat toisteiset Notka-sävellykseni Ilja Kotikallion arkistomaailman ja lisätä mukaan

konemusiikin biitit. Oli kiinnostavaa kokeilla, minkälaista musiikkia syntyy näiden elementtien yhdistämisestä.

Aloitimme Grundströmin kanssa musiikin tekemisen joulukuussa 2012, jolloin pidimme parin päivän jamit Sibelius-Akatemian kurssikeskuksessa Kallio-Kuninkalassa. Olin säveltänyt Notkalla melodia-aihoita, ja niitä jalostettiin tässä ensimmäisessä soittosessiossa. Minä soitin haitaria ja Grundström koneita. Sessiot nauhoitettiin, ja niistä poimittiin parhaimmat ideat, joita sen jälkeen työstettiin harjoituksissa eteenpäin. Omien sävellysten lisäksi tutustutin Grundströmin Ilja Kotikallion arkistomateriaaliin, josta ammennettiin prosessin aikana puhetta, soittoa ja soundeja tulevaan esitykseen. Näin syntyi ensimmäisen tohtorikonserttini kappaleet, jotka ensi-illan jälkeen äänitin levymuotoon. *Aikapyörä*-levy ilmestyi heinäkuussa 2013. Se valittiin RootsWorld Radion vuoden 2014 huomionarvoisimpien levyjen joukkoon:

Of course, no year goes by without something coming out of Finland to amaze your editor. This year it was composer, singer and accordionist Anne-Mari Kivimäki's Aikapyörä (The Wheel of Time). Her ambitious use of archival recordings and new work has a powerful impact as she weaves her stories of life and death with youthful energy (Furnald 2014)

Tämä oli ensimmäisiä kansainvälisiä arvioita, joita sain säveltämästäni musiikista, ja palautteen perusteella Notka-haitari, koneet ja Ilja Kotikallion arkistonauhat olivat osoittautuneet lyömättömäksi yhdistelmäksi. *Aikapyörän* musiikki houkutti minua viemään Notkan ja konemusiikin yhdistelmää pidemmälle ja päätin perustaa neljättä konserttia varten uuden yhtyeen, Suistamon Sähkön.

Suistamon Sähkön musiikin ideana oli jatkaa Grundströmin kanssa *Aikapyörä*-konsertista tuttua Notkan ja koneiden yhdistelmää, mutta halusin siihen jotain uutta näkökulmaa. Niinpä otin kuunteluun monia eri konemusiikin tyyllilajeja ja artisteja. Pikku hiljaa aloin olla sitä mieltä, että nyt ei mennä *Aikapyörän* tapaan sävellyksien rakenne edellä, vaan kappaleet rakennetaan koneiden ja laulujen kautta, haitari vahvasti mukana kulkien. Ensimmäisessä ja toisessa tohtorikonserttissani *Aikapyörässä* ja *Pahan laulussa* oli enemmän instrumentaalimusiikkia kuin laulumusiikkia. Laulun lisääminen tuntui sopivalta vaihtelulta ja toi mukanaan lisähaastetta biisintekoon.

Reetta-Kaisa Ilesin kanssa olin joskus visioinut bändiä, jossa olisi mukana esitanssijat, jotka villitsevät yleisön joraamaan pää märkänä musiikin tahdissa. Näillä visuaalisilla ideoilla ja mielikuvilla kokosin bändin, jossa Eero Grundström hoitaisi konepuolen ja minä haitarin, ja esitanssijoiksi ja lauluvoimaa lisäämään kutsuin Reetta-Kaisa Ilesin ja Tuomas Juntusen.

Nimikkokappaleen synty – kenttämatkan äänitykset ja inspiraatio

Vuosi 2015 oli jatko-opintojeni kohdalla melko kiireinen. Alkuvuodesta valmistin sekä *Lakkautettu kylä* -näyttelyn ja konsertin että *Sijaton sielu* -elokuvan musiikin ja livesäestyksen. Silti kalenteriin piti saada mahtumaan merkintä ajasta, jolloin matkustan Suistamolle Eero Grundströmin kanssa. Tavoitteena oli äänimaisemien tallentaminen ja hyödyntäminen Suistamon Sähkön konemusiikissa. Matkalle lähdettiin heinäkuussa 2015. Yksi konkreettinen äänitys tehtiin *Suistamon Sähkö* -nimiseen kappaleeseen. Siinä on mukana kenttämatkan äänityksiä Ignoilan vesivoimalaitokselta, jossa edelleen jylläävät Tampellan vanhat koneet. Suomen ajan itäisin alue Karjalassa ennen sotia oli Hysylän mutka, ja siihen kuului kylä nimeltä Ignoila. Olin kuullut petroskoilaiselta muusikolta Arto Rinteeltä, että Ignoilan vesivoimalaitokseen voi päästä vierailulle. Varmaa tietoa sisäänpääsystä ei ollut, mutta saimme vinkin, että hymyily saattaa auttaa asiaa. Niinpä otimme haasteeksi päästä sisälle vesivoimalaitokseen, puhuimme ystävällisesti vesivoimalaitoksen työntekijälle lähinnä suomea ja muutaman sanan venäjää ja pääsimme sisään. Vesivoimalaitoksen äänet pääsivät mukaan Grundströmin tekemiin konetaustoihin:

*Suistamon Sähkö promokuva 2015.
Vasemmalta: Tuomas Juntunen,
Reetta-Kaisa Iles, Anne-Mari Kivimäki,
Eero Grundström.
Kuva Inka Ylihärsilä.*

Alussa, välisoitossa ja lopussa kuullaan aitoa Ignoilan vesivoimalaa. Konevälkkeessä kuuluu Suistamon matkalta äänitetty Karjalan radio. (Grundström 2015.)

Kappaleen sanoitusidea syntyi päässäni vesivoimalaitosvierailun ja vuonna 1956 kirjoitetun Suistamo-kirjan yhteisenä inspiraationa. Sanoituksessa kiinnitetään huomiota elämän pieniin yksityiskohtiin ja rakennetaan kuva Suistamon yhdestä isosta elinkeinosta, myllyistä, jotka tuottivat sähköä. Suistamo-kirjan mukaan Suistamolle saatiin sähköä ensimmäisten myllyjen pyörittäessä vesivoimaa 1930-luvun tietämillä. Vesivoimalla toimivat myllyjen lisäksi pärehöylät ja sirkkelitkin. Tein kappaleeseen sanat Suistamon myllyistä, ja laulun innoittamana syntyi yhtyeen lopullinen tarina, jossa sähkön tulo mullisti koko Suistamon pitäjän ja myöhemmässä vaiheessa myös musiikkielämän, ja syntyi kuvitteellinen kansanelektrobändi Suistamon Sähkö.

*Ignoilan vesivoimalaitos 2015.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

Suistamon Sähkö

säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki

Suistamon pitäjän myllyt jauhoi Suistamon sähkön...

Ai jai

Blinnikan mylly ja pärehöylä Karjalan puun mylly Loimolassa

Vanhempia myllyjä oli Palomyllyn kylässä Bukuleilla

Tubin mylly Pyörittäjässä ja Härkinmylly Kontrossa

Kontron mylly Koitossa ja Kirjavaisen saha Leppäsyyrjässä

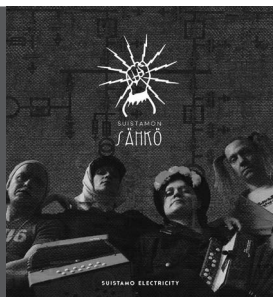
Kairikon kotitarvemylly ja Seppäsen saha Uuksujärvellä

Ignoilan vesivoimalaitos se tuottaa Suistamon Sähköä

Suistamon pitäjän myllyt jauhoi Suistamon sähkön...

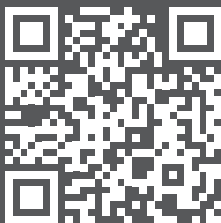
Suistamon Sähkö.
Suistamon Sähkö.
Kihtinäjärvi Records 2015.

[https://open.spotify.com/
track/630uhdPdKJJwaYJe-
K6uovb](https://open.spotify.com/track/630uhdPdKJJwaYJe-K6uovb)

Suistamon Sähkö.
Tehnyt Kim Saarinen.

[https://vimeo.
com/143520392](https://vimeo.com/143520392)

Suistamo-julkaisut käyttöön – erikoista laululyyriikkaa

Olen kerännyt kirjahyllyyni tutkimukseni varrella erilaisia Suistamoon liittyviä julkaisuja. Otin *Suistamon Sähkö* -konserttia tehdessäni käsittelyyn hankkimani kirjallisuuden. Samainen kyläkartat-vihko, joka johdatti minut kesäkuussa 2013 Ilja Kotikallion kivijaloille, synnytti *Suistamon soitto* -kappaleen. Näin mikrohistoria tuli osaksi musiikintekoa ja erityisesti sanoitusprosessia. Tutustumalla Kotikallion ajan Suistamoon ja etenkin paikalliseen yhteisöön pystyin muodostamaan oman historiallisen kulkureitin kylästä toiseen. Suistamon kyläkarttojen avulla ryhdyin sanoitustyöhön ja ajattelin, että Perinnelaboratoriossa voin testata, onnistuuko laulunteko kyläkarttojen antaman tiedon poh-

jalta. Vihko kokonaisuudessaan vaikutti mielenkiintoiselta tietopaketilta, joka täydentyi mielessäni omakohtaisilla Suistamo-matkoillani.

Kyläkarttojen käyttäminen säveltämisessä ja sanoittamisessa osoittautui melko haastavaksi lauluntekemisen tavaksi, mutta sinnikkäästi jatkoin sanojen ja nimien poimintaa ja kuljin mielikuvissani kylästä toiseen ja talosta taloon. Lopulta syntyi *Suistamon soitto* -laulu, jossa tekemieni kenttämatkojen ja karttavihkon avulla pääsin sujuvasti liikkumaan mielikuvissa paikasta toiseen. Eero Grundström lisäsi *Suistamon soittoon* myös Ilja Kotikallion arkistosoittoa, ja näin kaksi haitaristia kohtaavat Suistamon teillä:

Alussa kuuluu hyvin konkreettista sähköä: Tesla-häkki pauhaa ulkoilmassa. Ilja Kotikallio soittaa Ripaskaa ja hanuristit pelaavat ihanasti yhteen! (Grundström 2015.)

Lopulta kyläkartta-kappale sai muotonsa, ja siitä on muodostunut Suistamon Sähkö yhtyeelle hengästyttävä setin loppupuolen kappale.

Suistamon soitto

säv. & san. Eero Grundström, Anne-Mari Kivimäki

*Ahvenlampi, Pollampi, Leppäsyvä, Tervakylä, Muunto,
Koitto, Palomylly, Shemeikka, Suistamon soitto*

*Roikonkoski, Uuksjärvi, Malassu, Äimäjärvi, Riitselkä, Loimola,
Jalovaara,
Koitto, Pyörittäjä, Shemeikka, Suistamon soitto
Hutjakka, Teronvaara, Piensarka, Suursarka, Laitioinen, Haapaselkä
Karthojoki, Ihatsu, Kontuvaara, Koitto, Hovi-
naho, Shemeikka, Suistamon soitto*

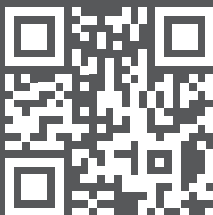
*Uiton rakennus rannassa pumppuasema ja sauna
sahan vesitorni, sahan asuintalo,
sahan asuintalo, sahan asuintalo, asema
yläkerrassa asemapäällikkö Nuutinen,
ehkä Hurmerinta, Uittopomo Uimonen
uittomiesten kämppä, miilut ja hiilivarastot,
saha, höyläämö, Laskela Oy:n varikko,
majoitus miehet ja hevoset, kämppäemäntä Hotarin vaimo*

Ahvenlampi, Pollampi, Leppäsyvä...

*Ihatsu, Jolkin, Votkin, Sinda,
Bunda, Bunda, Primetta, Patriikka, Dantsu
Sotikov, Bukulov, Tattari, Kivimäki,
Sannikka, Kyttälä, Ryymin, Repo, Buljugin
Säästöpankki, osuuskauppa, Missosen kauppa,
kulkutautisairaala, tsasouna ja hautoja
Maskonen, Patrikainen, Praatskonen,
Haimakainen, Vottonen, Tuupainen, Truhponen*

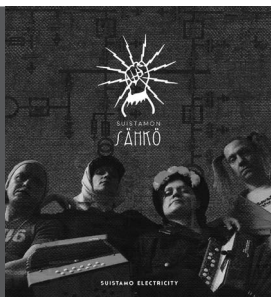
Suistamon Sähkö.
Tehnyt Kim Saarinen.

<https://vimeo.com/143518870>

Suistamon Sähkö;
Suistamon soitto.
Kihtinäjärvi Records 2015.

<https://open.spotify.com/track/1BceBWM7hAqjilAL-3gSUPP>

Visuaalisuus ja video

Pysyin konsertin alkuideassa, että visuaalisuus on yhtyeessä yhtä tärkeässä osassa kuin musiikki. Visuaalisuudesta vastasi Jaana Kurttila, joka teki yhtyeelle pukusuunnittelun ja loi Suistamon Sähkölle oman tyylin, joka inspiroi videoiden tekoa ja promokuvauksia. Suistamo-sarjassa oli julkaistu pari musiikkivideota, ja halusin tähänkin konserttiin oman musiikkivideon, jonka tekijäksi pyysin Pahan laulun ohjaajan Tommi Kainulaisen. Lähetin Kainulaiselle kappaleiden demoja, ja hän valitsi niistä toteutettavaksi laulun *Kotiin*.

Kotiin-sävellyksen ensimmäinen versio syntyi Vienen Karjalassa, Haikolan kylässä. Olin Puhtin kanssa konserttimatkalla Sommelo-festivaalilla, ja iltakonsertissa soitin Notkalla riffiä, joka päättyi kappaleen pohjaksi. Alkuideana riffille oli traditionaalinen *Seelinnikoi*-laulu. Suistamon Sähkön harjoitusperiodeilla kehitin riffin päälle uuden melodian ja etsin sanat *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kokoelmasta. Otin vapauden muunnella perinteisiä sanoja ja yhdistää eri runotyypppejä ja aihioita oman mieleni mukaisesti. Erityisen mieleenpainuva oli hetki, jolloin löytämäni suistamolaiset verenseisautussanat alkoivat kuulua päässäni rukouksenomaisena, rytmisenä lauluna, ja yhdessä Eero Grundströmin kanssa sovitimme rytmisesti ne *Kotiin*-kappaleen yhdeksi osaksi.

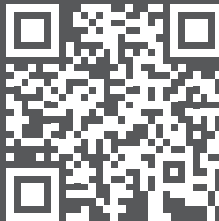
*Veri turha tuloo,
hullu juoksee jokena.
Ei tämä joki juoksekaan
ei tämä vesi vierikään.
Asuu kuin aita asuu,
seisatu kuin seinä seisoo,
kuin kivi meressä seisoo,
miekka mustassa kivessä,
parempi on veri ihmisen sisässä,
kuin on maahan vuotamaan.
parempi on veri ihmisen sisässä,
kuin on maahan vuotamaan.*

Nämä samat verenseisautussanat johdattivat Tommi Kainulaisen valitsemaan *Kotiin*-kappaleen musiikkivideon pohjaksi. Kainulainen kertoi, että hänen kuullessaan laulun ensimmäisen kerran hänelle syntyi sen lyriikasta voimakkaita mielikuvia. Keskeisenä lauseena idean syntymiselle toimivat sanat miekka ja vesi sekä verenseisautusosion loppupuoli ”parempi on veri ihmisen sisässä kuin on maahan vuotamaan”. Näin syntyi idea videosta, jossa sankari kantaa miekkaa, joka täytyy upottaa, ettei miekka vuodata enää verta. ”Ken huutaa kotiin, en tule kotiin”-kertosäe vei puolestaan ajatukset pakolaisuusteemaan, ja laulu kokonaisuudessaan synnytti ajatuksia: ”...maailmankansalaisuusfiilis ja ekologinen ajatus, että kohta ei ole kotia mihin palata, vesi on pilaantunut”. (Kainulainen 2017.)

Videon dystooppinen maailma syntyi musiikin ja tekstin yhdistelmästä. Lopputuloksena on nähtävillä vaikuttava tarinallinen *Kotiin*-musiikkivideo, jossa yhdistyy kaksi maailmaa: Jaana Kurttilan Suistamon Sähkölle luoma visuaalinen maailma ja laulun synnyttämä toinen maailma, jossa kulkee sankarin tarina.

*Kotiin-musiikkivideo.
Ohjaus Tommi Kainulainen,
kuvaus Aarne Tapola.
Kihlinjärvi Records 2015.*

<https://youtu.be/RVb6T6i-SSAQ>

Suistamon Sähkö tohtorikonsertti Gloriassa 2015. Vasemmalta. Reetta-Kaisa Iles, Anne-Mari Kivimäki ja Tuomas Juntunen. Kuva Hanna Koikkalainen.

Kenttämатkojen vaikutus uuden taiteen syntymiseen

Kenttämатkat osoittautuivat tärkeäksi osaksi Suistamon Sähkön ja Sijattoman sielun syntyä ja sisältöä. Lähdin arkistoista ja historian siiviltä nykypäivän Suistamoon ja laajensin omaa Suistamo-kuvaani ja Perinnelaboratoriossa suoritettavaa työntekotapaa. Suistamon Sähkö ja Sijaton sielu ovat kaksi erillistä projektia, mutta ne nivoutuvat yhteen kenttämатkailun ja fiktiivisyyden kautta. Niissä hyödynnetään nyky-Suistamon elämää, kuvia ja äänimaisemaa. Molempia yhdistää myös Notka-haitari, joka on kulkenut läpi koko tutkintokokonaisuuden ja joka pakottaa omalla olemassalolallaan miettimään taiteellisia ratkaisuja. Erikoisen sävellaji ja epätavallinen vire muodostavat tietyn soinnin, jolla Suistamo-työni nivoutuvat yhteen.

Elokuva tai yhtyettä ei olisi syntynyt, jos olisin vain jäänyt kuuntelemaan Iljan tarinoita ja toteuttanut Suistamo-sarjaani pelkästään arkistoäänitteiden pohjalta.

Oli siis oikea valinta lähteä paikan päälle Suistamolle. Karjalan nykytilanne, maisemat, entiset suistamolaiset, nykyiset suistamolaiset, Ilja Kotikallio ja Venäjän kanta ”homopropagandaan” ovat kaikki vaikuttaneet taiteen tekemiseen. Olen esittänyt *Sijaton sielu* -elokuva kymmeniä kertoja tutkintokonsertin jälkeen, ja elokuva on saanut huomiota myös kansainvälisesti. Suistamon maisemat ovat päässeet maailmalle, elokuva valittiin muun muassa Womex-maailmanmusiikkitapahtuman Film Showcase ohjemaan, vuonna 2015, ja samana vuonna *Sijaton sielu* sai innovaatiopalkinnon Filmzeitkaufbeuren-festivaaleilla Saksassa. On ollut hienoa havaita, että monitaiteisuudella ja uusien taiteenlajien avulla olen saanut vietyä myös maailmalle vanhoja ja uusia Suistamon maisemia, Suomen historiaa, karjalaista musiikkia ja nyky-karjalaista haitaritrancea. Koen näiden huomioiden kautta kansanmusiikkiperinteen olevan arvokasta ja kiinnostavaa, jos sitä osataan tarjota oikealla tavalla. Tutkimukseni ensimmäisiä ideoita oli Ilja Kotikallion arkistotarinoitten ja musiikin vieminen ihmisten tietoisuuteen. Olen saamani huomion avulla saanut tilaisuuden kertoa tekemästäni tutkimuksesta, ja tietoisuus Kotikalliosta, Suistamosta ja Perinnelaboratoriasta on kasvanut.

Sijaton sielu hyödynsi kuvissa nykyajan Suistamoa ja sekoitti siihen mukaan vanhoja tarinoita, uusia tarinoita ja vahvoja unenomaisia mielikuvia. Kuvausmatka jäi minulle hyvin mieleen onnistuneena heittäytymisenä elokuvateon maailmaan. Kuvallinen kerronta ja säveltämäni musiikki synnyttivät uuden mykkäelokuvan, jossa näkyy ja kuuluu Suistamon monet puolet sekä Notkan haikea valitus, joka yltyy välillä raivokkaaseen Suistamo-diskoklusterimyllerrykseen. Pääsin muutaman askeleen eteenpäin uuden mykkäelokuvan sävellyksen pohdinnassa, ja se jätti minulle mielenkiinnon jatkaa työtä uuden mykkäelokuvan teon parissa. *Sijaton sielu* ei jää kokeiluksi, vaan haluan tulevaisuudessa tehdä taiteellista työtä ja pohtia ja kehittää itseäni liikkuvan kuvan säveltämisessä.

Suistamon Sähkö -nimi on herättänyt mielenkiintoa niin suistamolaisten kuin muidenkin kuuntelijoiden joukossa. Siinä nähdään vahvasti kaksi puolta, uusi ja vanha. Suistamo tuo monelle mieleen vanhan alueen, paikkakunnan, karjalaiset maalaismaisemat. Sähkö vie ajatukset nykyajan suuntaan. Nimen ja yhtyeen tarinan synty on tulosta siitä, miten tutkimtoprosessin edetessä ja erityisesti kenttämатkojen vaikutuksesta olen uppoutunut syvemmälle materiaaliin ja heittäytynyt Iljan maailmaan. Olen koettanut kaivaa ja löytää vanhaa materiaalia, sellaista joka minua kiehtoo, ja olen tuonut sen esille uudessa asussa Suistamon Sähkön tuottamana. Mielikuva perinteestä ja sen takaisin saamisesta on sysännyt liikkeelle Suistamon Sähkön musiikin teon. Suistamon Sähkön musiikki jatkoi siitä, mihin Ilja Kotikallion musiikki jäi. Yhtyeen musiikki elää voimakkaasti nykyaikaa, jossa on hyödynnetty tämän ajan äänimaisemia ja tekniikkaa. Musiikki on

tulosta prosessista, joka johdatti minut Iljan arkistoista Suistamon kenttämatojen kautta tulevaisuuden kuviteltuihin illatsuihin.

Tässä kohtaa Perinnelaboratorio-työtäni analysoitaessa tuntui, että olin onnistunut luomaan Ilja Kotikallion hengessä useita taidekokemuksia, ja monitaiteinen Suistamo-sarjani oli tavoittanut niin suistamolaisia kuin muitakin ihmisiä. Saadun palautteen perusteella olin onnistunut koskettamaan katsojia ja kertomaan heille työni kautta uutta Suistamon tarinaa. Prosessin aikana Suistamo-työni kääntyi eteenpäin fiktiiviseen tulevaisuuteen ja avasi uuden oven rinnakkaiseen todellisuuteen.

Suistamon Sähkön konsertti, äänite ja musiikkivideo olivat sysäyksenä uuden yhtyeen syntymiselle. Tutkintokonsertin jälkeiset keikat ovat rohkaisseet minua suunnittelemaan uutta levykokonaisuutta, ja olen vuoden 2017 aikana säveltänyt ja sanoittanut uutta Suistamon Sähkön materiaalia yhdessä yhtyeen jäsenen kanssa. Suistamon Sähkön osuus tutkintoni aikana tuntui kokonaisuuteen sopivalta, mutta siitä jäi olo, että kaikkia kiviä ei ole vielä käännetty, ja yhtyeen musiikkityyliin ja laulujen tarinat ovat vielä suurimmaksi osaksi löytämättä. Suunnitelmani on jatkaa ja laventaa kenttämatkailua ja etsiä uusia näkökulmia visuaalisen yhtyeen viemiseen eteenpäin.

Näkymä Ignoilan vesivoimalaitoksen rakennuksesta 2015.
Kuva Hanna Koikkalainen.

6 SUISTAMO-TYÖN YHTEENVETO

Viides opinnäytekonsertti *Ma'ilmanlopun maanitus – perinnelaboratoriotelta Musiikkitalossa* toimi työni yhteenvetona ja soivana loppulukuna. Perinnelaboratoriotelta oli avoinna yleisölle viikon ajan elokuussa 2016 Musiikkitalon alalämpiossä. Tässä yhteenvetoluvussa kerron *Ma'ilmanlopun maanitus* -esityksestä, joka peilautuu koko Suistamo-työni prosessiin. Kokosin yhdessä ohjaajani, koreografi Marjo Kuuselan kanssa aikaisemmista Suistamo-sarjan konserteista musiikit, jotka vielä kerran sovitettiin ja editoitiin mukaan tähän viimeiseen konserttiin. Valitsimme kumpikin tahoillamme meitä koskettaneet kappaleet ja mieleen jääneet kohtaukset. Vanhan materiaalin lisäksi konsertissa oli mukana myös uutta musiikkia ja tanssia, uusia lauluja sekä muutama uusi esitykseen tehty kohtaus. Ensimmäinen puoliaika kertoi Ilja Kotikallion tarinaa ja peilasi historian kautta tapahtumia näyttämölle evakkomatkasta perinnepiirakan leivontaan. Toinen puoliaika toi esityspaikkaan värikkäät illatsut, joka valotti rajantakaisen Suistamon elämää ja loi ilmoille tulevaisuuden karjalaiset karkelot. Iltamajuonnot ja erilliset esitysnumerot veivät ohjelmaa eteenpäin, ja joka ilta teltassa kävi uusi vierailija: Juha Hurme, Anastasia Trizna (Venäjä), Pauli Hanhiniemi, Arto Rinne (Venäjä), Kimmo Pohjonen ja Reijo Kela sekä Johanna Keinänen. Konsertin nimeä pohdittaessa päädyin Kuuselan kanssa ratkaisuun *Ma'ilmanlopun maanitus*, jossa esityksen nimessä esiintyvä heittomerkki on tarkoitettu havainnollistamaan sanan rakennetta. Kahdella a-kirjaimella kirjoitettuna maailmanloppu-sana kuulostaa liian painokkaalta. Heittomerkillä kirjoitettuna nimen on tarkoitus kuulostaa enemmänkin ankaralta meiningiltä, eikä maailmankaikkeuden tuholta. Heittomerkillä saa myös aikaan vanhan ajan tunnelman, ja näin kirjoitettuna nimi näyttää silmään mielenkiintoisemmalta.

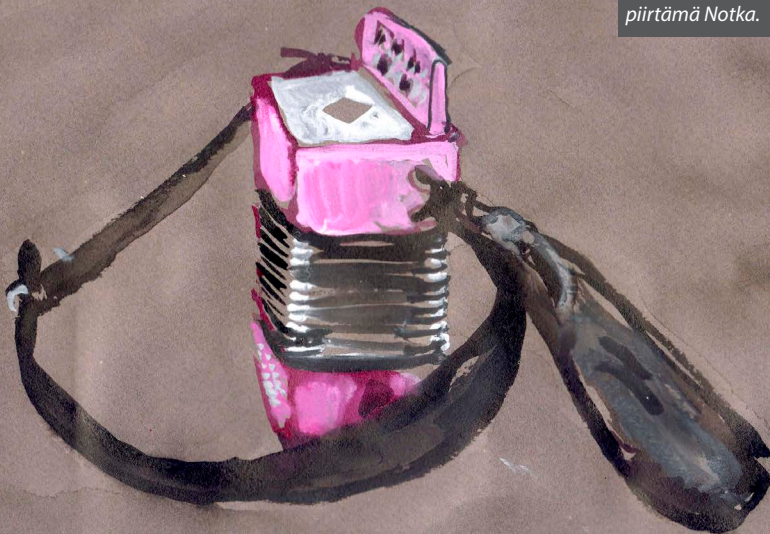
Työni on vahvasti suuntautunut kenttämatojen kautta Venäjälle, ja ajattelin, että *Ma'ilmanlopun maanitus* jää vaisuksi, jos en saa tuotettua mukaan venäläisiä taiteilijoita. Marjo Kuuselan kautta sain yhteyden Pietarissa syntyneeseen laulaja-näyttelijä Anastasia Triznaan, joka vieraili tellassa kaksi kertaa. Karjalan-matkoilla minua on auttanut petroskoilainen muusikko Arto Rinne. Halusin Arto Rinteen mukaan yhdeksi vierailijaksi, ja samalla järjestin teltaan hänen yhtyeensä Sattuman oman konsertin. Triznan ja Rinteen vierailut sopivat telttakokonaisuuteen hyvin, oli ilo tehdä heidän kanssaan yhdessä musiikkia, ja sain laajennettua omaa repertoaariani ja kokea uusia taiteilijakohtaamisia.

Teltan vierailijat edustivat taiteen kentän eri puolia, ja oli mielenkiintoista nähdä, minkälaista taidetta he teltaan toivat. Eri taiteenalojen edustajat antoivat tutkimukselleni lisäarvoa sillä, että sain heidät kiinnostumaan työstäni ja tuomaan mukanaan oman taiteellisen panoksensa, johon pääsin myös itse osallistumaan.

Perinnelaboratorion työvälineet – Suistamo-sarjan taide

Perinnelaboratorion sisällä ja ympäristössä on syntynyt taidetta, joka on lähtöisin Notka-haitarista. Muiden instrumenttien kanssa Notka luo uudenlaisen sointiväriä, jossa koen rosoisuuden ja kaihoisuuden olevan pääosassa. Löysin jatko-opintojeni aikana Notka-haitarista itselleni niin loistavan musiikintekokumppanin, että tohtorikonserttisarjani viimeisessä jaksossa se sai päätähden roolin. Ohjaajani Marjo Kuusela kirjoitti *Ma'ilmanlopun maanitus* -konsertin käsiohjelmaan:

Hanneriina Moisseisen
piirtämä Notka.

Ma'ilmanlopun maanitus 2016. Kuva Hanna Koikkalainen.

Haitari pääosassa – ei varsin helppo tehtävä koreografille. Miten suunnitella esitys haitarin ja sen soittajan ympärille? (Kuusela 2016.)

Haaste oli kova. Yksi instrumentti ei itsessään kannan läpi koko esitystä, vaan se tarvitsee tuekseen kiehtovan teeman ja mielenkiintoisia kohtaamisia ja vuoropuheluja. Tässä vaiheessa oli eduksi, että olin käynyt läpi monitaiteisen Suistamo-sarjan oppimäärän ja olin esiintyjänä kehittyneempi ja ennen kaikkea tietoisempi omasta tekemisestäni kuin aloittaessani opintoja vuonna 2012.

Vaikka olen tehnyt yli kymmenen vuotta monitaiteista työtä, koen olevani ennen kaikkea muusikko, koska liikun monitaiteisessa ympäristössäkin korvat edellä. Reagoin helpommin kuulemani perusteella ja vasta sen jälkeen siihen mitä näen. Olen huomannut, että esimerkiksi esiintyjäparini tanssija Reetta-Kaisa Iles toimii ja suunnistaa esityksissä pääasiassa katseen avulla. Tämä huomio eri esiintyjien tavasta ja kyvystä havainnoida esityksen sisällä on yksi

toisen konserttini *Pahan laulun* ja viidennen konserttini *Maailmanlopun maanituksen* onnistumisen edellytyksiä. Täydennämme omilla vahvoilla aisteilla toisiamme, ja esitys kulkee luontevasti taitojemme avulla eteenpäin.

Harjoitustunnit monitaiteen eri osa-alueilla ja työskenteleminen monien taiteilijoiden kanssa auttoivat rakentamaan haitarin ympärille monisäikeisen kudoksen, jossa haitari kuljetti tarinaa ja muut taiteenlajit kuljivat rinnalla tukien ja välillä vahvasti esiin nousten. Suistamo-konserttini olivat varsin erilaisia, ja niiden yhteensovittaminen vaati näkemyksen ja tiukan ohjauksen.

Kaikki Suistamo-konsertit mahtuvat neljän vuoden aikajanelle, joten aikataulu on ollut tiivis. Konsertit lyhyellä aikavälillä vaikuttivat toisiinsa ja ovat toimineet Ilja Kotikallio aineiston jatkumona. Konsertit saivat toisistaan impulsseja, ja niissä on nähtävissä prosessin eteneminen ja kehittelyn vaiheet. Impulsseina toimivat muun muassa Notkan eri soittoasennot, joiden kehityskaari ulottuu ensimmäisistä Maria Kalaniemen ohjauskerroista viimeisen konsertin Notka-haitaripartion tulkintaan sävellyksestä *Surua*. *Surua*-sävellys toimi konserttieni punaisena lankana ja esiintyi eri muodoissa, eri kokoonpanoilla soitettuna Suistamo-sarjan konserteissa. Sävellys kuljetti Ilja Kotikallion kohtaloa ja karjalaista nostalgiaa koko työni läpi.

Raja

Suistamo-sarjan neljä aikaisempaa konserttia ja työni arkistojen parissa nostivat viimeisen konserttini vahvaksi teemaksi rajan. Raja on ollut vahvasti mukana Suistamo-työssäni. Haitari on soitin, joka kulkee rajamaastossa. Sotavuosina 1939–44 haitarilla soitettiin rintamalla rajan molemmin puolin. Tänä päivänä haitarilla soitetaan puskasoitoissa, mutta se on myös päässyt salonkikelpoiseksi soittimeksi, ja nykyään haitari on tuttu näky myös kirkkokonserteissa. Haitari on soitin, jolle on ilkuttu ja jonka on edelleen vaikea saavuttaa arvokkaan soittimen maine, mutta se soi silti edelleen vankasti kansan keskuudessa. Se soittaa yhä uudestaan sotahistoriaa ja henkilökohtaisia sielunmaita, mutta myös tämän päivän sävelmiä ja tulevaisuuden näkymiä.

Rajan taa jäi Iljan soittama musiikki. Ilja Kotikallio soitti Lapualla ollessaan hyvin harvoin. Joskus hän soitti huuliharppua ja haitaria, ei kuitenkaan enää tanssisäestäjänä ja kyläpelimannina, vaan muutamissa yksittäisissä tapahtumissa, kuten tyttärensä kihlajaisissa tai Aarne Tolkin tuvassa haastattelutilanteessa. Iljan taitama vanha musiikki, maanitukset ja ristikondrat pääsivät kuitenkin kerran 1950-luvulla näytösluontoisesti Ruhan kylän iltamiin ja tallentuivat onneksi Tolkin ansiosta SKS:n arkistoihin vuosina 1957–61. Olen löytänyt tutkimukseni kautta lehtileikkeitä, nuottikirjan (Härkönen 1979) ja vain muutaman ihmisen, jotka ovat osanneet tai halunneet kertoa Iljasta, ja kirjoittanut näin saadun tiedon tähän tutkielmaan. Mistään muualta en ole löytänyt Iljan musiikkia tai tietoa hänen elämästään tai tarinoistaan.

Raja – kohtaamisia ja ylityksiä artikkelikokoelmassa kerrotaan, kuinka raja aiheena on kiinnostanut laajasti tutkijoita humanistisesta ja luonnontieteellisestä taiteen ja teknologian tutkimukseen. Kodin ympäristö ei ole pelkästään kartalla sijaitseva paikka, vaan osa persoonaamme, ja omien muistojen ja todellisuuden välinen rajankäynti konkretisoituu muun muassa evakoiden kotiseutumatkailussa Karjalassa. (Saarikoski, Turtiainen ja Granö 2006, 11.) Olen kohdannut kenttämатkoillani suistamolaisia, jotka hakeutuvat vuodesta toiseen kotiseuduilleen Karjalaan. Suistamolaisten synnyinsijojen maisemat peilautuvat taiteelliseen työhöni ja tuovat esiin nostalgian ja rajan Suistamon evakkojen ja heidän muistelujensa kautta. Tapasin erään miehen Kuopiossa *Lakkautettu kylä* -valokuvanäyttelyn taiteilijatapaamisen yhteydessä. Kahvittelun lomassa hän otti laukustaan vanhoja valokuvia Suistamolta ja halusi kertoa oman tarinansa talvisodan ajalta. Mies oli ennen talvisodan syttymistä seitsenvuotiaana saanut lahjaksi uudet sukset, joista hän oli ollut kovin ylpeä. Pian koitti aika, kun hänenkin perheensä joutui lähtemään Suistamon Loimolan kylästä evakkomatkalle. Ennen evakkomatkaa hän ehti piilottaa sukset hankeen, kotinsa pihapiiriin. Pienen pojan ajatuksissa oli, että hän löytäisi sukset samasta paikasta palatessaan. Evakkomatkastakin tulikin pidempi, ja sukset jäivät kotipihaan rajan taa, mutta yksittäinen muisto kulki edelleen hänen mukanaan.

Myös Ilja Kotikallion arkistoaineisto tuo vahvasti esiin luovutetun alueen ja evakot, eli maantieteellisen rajan ja ihmisryhmiä erottavan henkisen rajan. Suistamo on nykyään valtakunnanrajan takana. Kotikallion toinen evakkotaival vei hänet Etelä-Pohjanmaalle Lapualla Ruhan kylään. Joillekin eteläpohjalaisille karjalaisten kohtaaminen ja henkisen rajan ylittäminen oli haastavaa. Ilja ja muut siirtokarjalaiset nähtiin usein omana ryhmänään, ja ihmisten välin vedettiin raja. Isona erona oli puhuttu kieli ja uskonto. Karjalaisten kieltä eivät aina lapualaiset ymmärtäneet. Tein työni alkuvaiheessa syksyllä 2012 haastattelumatkan Seinäjoelle ja Lapualle. Ilja Kotikallion saapumisesta Lapualle ja elämän aloittamisesta Ruhan kylässä

minulle kertoi Sauli Kuusisaari, jonka kotiin Ilja perheineen aluksi määrättiin asumaan. Kuusisaari mainitsi, että hänen perheellään ja Kotikallioilla oli aina lämmin suhde. Jotkut karjalaisperheet joutuivat hädetyiksi, koska yhteistä säveltä ei isäntäperheen kanssa syntynyt. Sauli Kuusisaari oli kuusivuotias, kun Kotikalliot saapuivat hevosella pihaan. Yhtenä mieleenpainuvana hämmästyksen kohteena Lapualla oli ruumiinvalvoijat. Iljan äiti kuoli pian evakkomatkan jälkeen, ja hänelle pidettiin Ruhan kylässä ruumiinvalvoijat. Iljan perhe ja muut sukulaiset valvoivat ruumista yöllä peräkammarissa, jonka seinällä oli ikoni. Tätä tapaa olivat Kuusisaaren perheen jäsenet ihmetelleet, ja muisto oli jäänyt hyvin pienen pojan mieleen. (Kuusisaari 2012.)

Karjalaisille raja on aina ollut läsnä, se on ollut määrittävä asia, ja lopulta Suomen itsenäistymisen ja etenkin jatkosodan jälkeen se on jakanut karjalaiset kahteen osaan, rajan kummallekin puolelle. Iljan elämässä käänteentekevä on ollut maantieteellinen valtioiden raja, ja hän joutui rajan siirron takia kahdesti jättämään Suistamon. Toisella kertaa lähtö oli lopullinen.

Loimola, Suistamo 2014. Kuva Hanna Koikkalainen.

Esityspaikan pohdintaa – teltta Musiikkitalon sisälle

Vuonna 2015 *Lakkautettu kylä* -konsertin aikana pakolaisvirrat nousivat uutisiin, ja keskusteluja rajoista ja omista maista ja omista oikeuksista käytiin välillä kiivaastikin eri medioissa ja foorumeissa. Pakolaisteeman rinnastaminen evakkoihin koettiin toisaalta aiheellisena ja toisaalta eri asiana. Matkanteko ja pakoon lähtö yhdistävät karjalaiset tämän päivän pakolaiskeskusteluun. Uutiskuvissa oli esillä pakolaisten telttamajoitukset, ja ne päättyivät myös minun ja viidennen konsertin ohjaajan Marjo Kuuselan keskusteluihin. Evakkomatka, pakolaiskeskustelu ja telttamajoitukset yhdessä synnyttivät ratkaisun, jossa esitystilana toimi teltta. Ajattelin, että teltta esityspaikkana loisi esitykselle tunnelmallisen, ainutlaatuisen ja intiimin tilan.

Kaavailimme aluksi teltan paikkaa Musiikkitalon pihamaalle, mutta Reetta-Kaisa Iles kysyi, eikö teltta kannattaisi laittaa Musiikkitalon sisälle. Se oli idea, jota en voinut ohittaa. Teltta asetettuna Musiikkitalon sisälle tuntui heti tavoittelemisen arvoiselta asialta, koska en ollut aikaisemmin nähnyt siellä mitään vastaavaa. Taloa käytettiin niin kuin sen tilat oli nimetty: konsertti konserttisalissa ja opetus opetustiloissa. Joitain yksittäisiä konsertteja oli järjestetty kahvilassa ja aulatiloissa, mutta teltta Musiikkitalon sisällä oli hieno ja erilainen suunnitelma, jota kohti halusin kulkea. Halusin intiimin, hieman resuisen tunnelman Musiikkitalon steriilien salien sijaan. Näen Suistamon värikkäänä, kauniina ja osittain repsottavana asiana, jonka esittämiseen tarvitsin erityislaatuisen tilan.

Teltta puhutti ja herätti mielenkiintoa Musiikkitalon toimijoiden keskuudessa. Se koettiin sekä rumaksi ja liiallista meteliä aiheuttavaksi ympäristöä pilaavaksi objektiksi mutta myös kiinnostavaksi ja hienoksi ideaksi. Arvostettuun ja steriiliin Musiikkitaloon oli tuotu jotain, mitä siellä ei aiemmin oltu nähty. Teltta, josta kantautuu outoa suistamolaista kansanmusiikkia pirunkeuhkolla ryyditettynä ja paljon ihmisiä, jotka tuppautuvat ahtaaseen telttaan ilta toisensa jälkeen. Teltan sijoittaminen Musiikkitaloon toi esitykselle lisäarvoa. Media kiinnostui teltasta, ja minua haastateltiin Ylen Kultakuume-ohjelmaan ja *Helsingin Sanomien* kulttuurisivuille jossa kirjoitettiin:

MITÄ ihmettä tuolla tapahtuu, kummastelee pari amerikkalaisturistia ja kuikuilee kaiteen yli kohti Musiikkitalon alalämpiössä nököttävää telttaa. Mitään ei näy, mutta kankaan läpi kyllä kuuluu. Kuinka tämän nyt sanoisi... Teltassa on menossa sellainen maailmanlopun meininki. Armottomat ilmat. (Koppinen 2016.)

*Maailmanlopun maanitus -promokuva. Vasemmalta:
Petri Seppälä, Anne-Mari Kivimäki ja Liisa Ruuskanen.
Kuva Marko Mäkinen.*

Teltoa toi poikkeavuuden Musiikkitaloon ja herätti mielenkiinnon. Työni edetessä prosessin aikana poikkeavuus on noussut välillä hyvinkin vahvasti esiin. Ilja Kotikallion soitin Karjalassa oli poikkeava, ja *Pahan laulun* esiintymistyyli ja piru teemana nostattivat karvat pystyyn, ja lisäksi Notka nähdään omalaatuisena, erikoisena soittimena, joka vie kuuloaistit uusille taajuuksille. Musiikkitalossa vallitsi erikoinen ja jopa ristiriitainen tunnelma elokuussa 2016. Talon kävijöiden oli pakko kurkistaa telttaan, ja työryhmälle esitettiin paljon kysymyksiä. Haluttiin tietää, mitä on tapahtumassa. Mikään aikaisempi Suistamo-konserttini ei ollut saanut harjoitusvaiheessa näin paljoa julkisuutta, mutta Perinnelaboratoriotelta houkutti erikoisuudellaan puoleensa, ja päivittäiset avoimet harjoitukset ja teltan olemassaolo yöt päivät muistutti koko ajan, että jotain on tapahtumassa.

Kaiken kaikkiaan *Ma'ilmanlopun maanitus* kaikui teltassa yhteensä seitsemän kertaa. Teltta itsessään asetettuna Musiikkitalon sisälle oli jo osa esitystä. Telttaa, sen sijaintia ja sisältöä analysoi lautakunnan jäsen Petri Kauppinen tutkintokonsertin jälkeisessä palautetilaisuudessa 17.8.2016:

Hellyttävää että ollaan valtavan suuren kivimöhkäleen sisällä, äärettömän pienessä teltassa ja esitys on silti aivan valtavan suuri. Teltta on metafora runsaudensarvelle, joka on hieno asia että tajuntaa revitään joka suuntaan. (Lautakunta 2016.)

Olin tehnyt esitystä niin hektisellä tahdilla, että en ollut itse tullut ajatelleeksi tätä tilallista maatuska-efektiä, jossa ison tilan sisällä on pieni tila, jonka sisällä on vielä pienempi tila. Teltan sisus oli maatuskan ydin, johon oli säilötty Perinnelaboratorio-työ kaikkine väreineen, kuvineen, videoineen, lauluineen, arkistotarinoineen, ja ennen kaikkea sen sisällä olivat taiteilijat, jotka halusivat olla mukana haitariporukoissa. Lisää työni analysointia sain toimittaja Tove Djupsjöbackalta, joka vieraili teltassa katso-massa *Ma'ilmanlopun maanituksen* viimeisen esityksen 21.8.2016 ja kirjoitti Pinnan alla blogiinsa esityksestä arvion:

Hyvän rajauksen tärkeyttä hyvässä tutkimustyössä yleensä painotetaan. Kivimäki ei pelkästään ole keskittynyt yhteen henkilöön ja hänen kotikyläänsä, hän on myös valinnut soittimekseen venäläisen Notka-haitarin, jonka mahdollisuudet ovat rajalliset – ja silti rajattomat. Hyvin rajallinen äänivalikoima antaa raamit, mutta Kivimäki on onnistuneesti laajentanut horisonttejaan monien eri suuntaan. (Djupsjöbacka 2016.)

Oli ilahduttavaa havaita, että taiteellinen yhteenvetokonsertti ja aikaisempi työni on piirtynyt sivustaseuraajalle näin tarkasti. Tässä kohtaa työtäni tavoitin mielestäni yhden taiteellisen tutkimuksen tärkeimmistä asioista:

*Ma'ilmanlopun maanitus. Vasemmalta edessä Timo Saari,
Anne-Mari Kivimäki ja Reetta-Kaisa Iles.
Kuva Hanna Koikkalainen.*

*Soivat muovinuket Viipurin kaupassa 2016.
Kuva Anne-Mari Kivimäki.*

Taiteen tekemisellä ja etenkin sen esittämisellä saan kerrottua tutkimuksestani ja sen keskeisistä asioista. Djupsjöbacka on arvioissaan tavoittanut työni kannalta tärkeät asiat: Notka-haitari, Ilja Kotikallio, Suistamo ja arvokas työryhmä. Tiivistetysti sanottuna Perinnelaboratorio-työni on rakentunut näistä peruspilareista.

Teltan lavastus, videot, puvustus, esiintyjät, koreografia ja musiikki toivat vahvasti esille sen Suistamon, jonka olen työni aikana mie-

likuvaani rakentanut. Työryhmän vierailut rajan toisella puolella Karjalassa toivat satojen muovikukkien ja videokuvien lisäksi Suistamon hengen telttaan. Kenttämатkat ja niiden vaikutukset toivat taiteeseeni myös toden tunteen. Taiteeni ei ole pelkkää mielikuvitusta, vaan Suistamo on edelleen olemassa ja Ilja Kotikallionkin Suistamo on joskus ollut olemassa. Aloitin toisella Suistamon-matkallani vuonna 2013 hahmottelemaan ajankohtaista laulua, joka kulki työnimellä *Pojat lähti Läskelästä länteen*. Kansanlaulut ovat aikoinaan olleet myös uutislauluja, joissa on kerrottu jokin merkittävä tarina, tai pieniä kylän elämän yksityiskohtia. Työstin uutislaulua Suistamo-työni aikana, ja kenttämатkojeni ansiosta laulu alkoi valmistua. Siinä on ripaus haitariporukoiden matkantekoa, nyky-Suistamoa sekä historiaa. Lauluun on kirjoitettu Suistamolla kuultuja tarinoita ja omia matkakokemuksiani. En odottanut saavani kenttämатkoilta lauluja, mutta toisin kävi. Kun lopulta ymmärsin, että minun pitää itse säveltää ja sanoittaa kenttämатkojen lauluni, syntyi tämä ajankohtainen ralli, johon Marjo Kuusela teki koreografian. Olin itse siinä porukassa, joka lähti Läskelästä Nurmoilaan.

Pojat lähti Läskelästä länteen

Säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki

Pojat lähti Läskelästä länteen

Tytöt lähti Läskelästä Nurmoilaan

Tai mihin vaan, matkustaa turisti Karjalaan

Pojat lähti Läskelästä länteen

Mummon katto notkahtaa

Romahtaa, ei kukaan korjaa, ei oo rahaa, romahtaa

*Käydään kylissä ja maisemapaikoilla, nähdään Laatokan laineita,
etsitään murheen risti, Kollaa, Shemeikka ja Bukulein hautausmaa
sovhoosinavettoja, kivijalkoja, kaupasta kaalipiirakkaa
Koetaan, yhdessä mystinen maa, Karjala*

*Pojat lähti Läskelästä länteen
Pitkärannan tehtaas saastuttaa
Laatokkaa, tehtaas piiput savuttaa ja saastuttaa*

*Pojat lähti Läskelästä länteen
Suistamon Valerie se varastelee vaan
Antenneja, tai mitä vaan mikä naapurilta irtoaa*

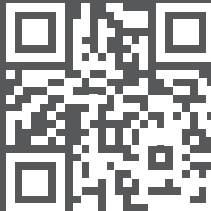
*Hankitaan torilta muovikukkia, marjoja lisää seljankaa.
löydetään Ignoilan vanha voimala ja mummon pihamaa
Tankataan rajalla halpaa bensaa, on monta maatuskaa
Lyö aallot Äänisen aavan, koukuttaa Karjala*

*Pojat lähti Läskelästä länteen
Tytöt lähti Läskelästä Nurmoilaan
Matkustaa, ruplia, tuo turisti, Karjalaan*

Tässä laulussa on kuultavissa tunnelma, jonka olen saavuttanut kenttämatkoillani. Karjala houkuttaa ja koukuttaa yhä uudestaan matkoille rajan taa. Kenttämatkailusta jäi minulle tunne, joka edelleen yhä uudestaan ja uudestaan johdattaa minut Venäjälle kokemaan uusia elämyksiä ja tekemään lisää yhteistyötä paikallisten kanssa. Niin kuin kautta aikojen ovat taiteilijat hakeneet inspiraationsa Karjalasta, niin haen minäkin ja ymmärrän nyt oman kokemukseni kautta, miksi Karjala on koettu taidepiireissä tärkeänä alueena. Oman kokemukseni avulla saan tehtyä laulun. Aloitin laululyyriikan tekemisen vasta Suistamo-työni aikana. Aikaisemmin olin säveltänyt ja sovittanut, en juurikaan tehnyt omia sanoituksia. Neljännessä konsertissa esitin ensimmäisiä kertoja omia laulutekstejäni. Karjalan-matkat saivat minussa aikaan sen, että ryhdyin sanoittajaksi. *Pojat lähti Läskelästä länteen* -laulussa kuuluu myös nyky-Venäjän epäkohtia, jotka ilman kenttätöitä olisivat jääneet minulta havaitsematta.

*Maanitus Live 18.8.2016.
Kuvannut Martti Kupari.*

<https://vimeo.com/233270266>

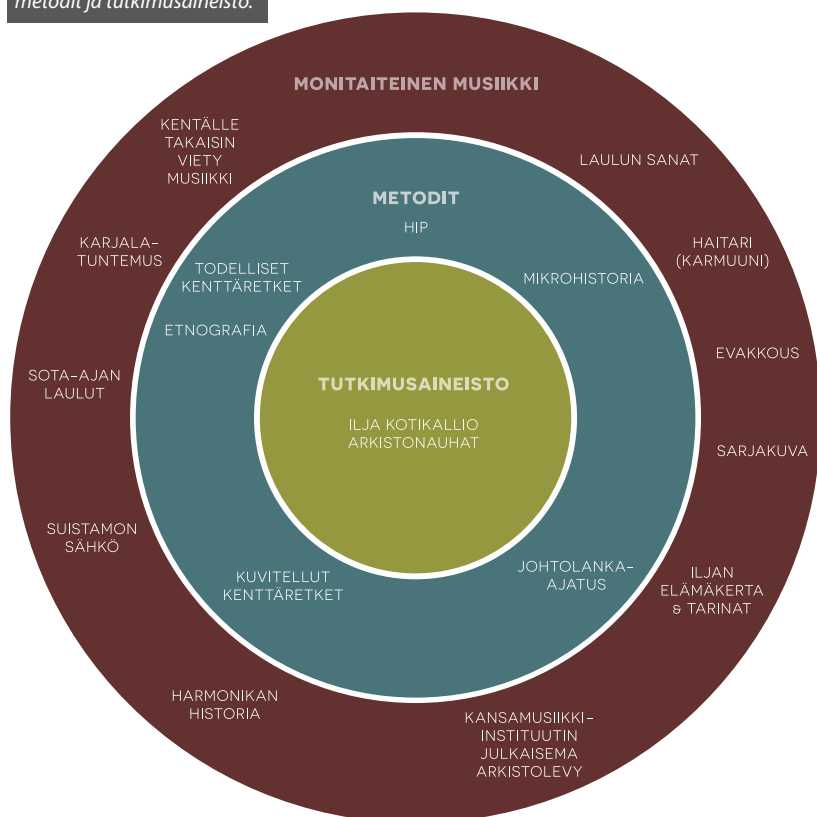

Loppupäätelmät

Taiteellinen prosessi ja siitä kirjoittaminen on avannut väylää Suistamon ymmärtämiselle, ja olen musiikin kautta tutustunut ja saanut inspiraation selvittää karjalaista haitariperinnettä, karmuunin salaisuutta ja Ilja Kotikallion elämänvaiheita. Hermeneuttisen kehän tavoin kaikki osa-alueet ovat lisänneet ymmärtämystä ja vieneet sitä eteenpäin. Mikrohistoriallinen näkemys yhdestä ihmisestä avaa laajasti aikaa ja kontekstia. Iljan tarinan kirjoittaminen avaa Suistamoa, evakkoutta ja haitarin historiaa laajemminkin.

Kehitin vuosien 2012–2016 aikana Ilja Kotikallion arkistoaineiston ympärille oman Suistamo-taiteeni. Tärkeimpinä työvälineinä minulla olivat arkistoäänitteet, Notka-haitari ja monitaiteisuus. Iljan tarinat tulivat osaksi taiteellista työtäni ja löysivät uuden muodon Suistamo-konserteissa. Tarinat antoivat teemoja konserteille, niitä editoitiin osaksi musiikkia, niiden avulla kerrottiin tarinaa näyttämöllä. Esimerkiksi Kotikallion tarina Suista-

*Monitaiteinen musiikki,
metodit ja tutkimusaineisto.*

mon ensimmäisestä polkupyörästä pääsi osaksi sekä *Sijaton sielu* -elokuvaan että *Lakkautettu kylä* -konserttia. Tarinan mukaan suistamolaiset luulivat pirun saapuvan, kun he ensimmäisen kerran näkivät jonkun ajavan polkupyörällä (äänite n). Tästä tarinan kohdasta inspiroituneena *Sijaton sielu* -mykkäelokuvan lopussa nähdään kohtaus, jossa piru lähtee karjalaisesta kylästä, ottaa polkupyörän ja poistuu paikalta. *Lakkautettu kylä* konsertissa sama tarina toimi sekä äänimaisemallisena siirtymänä että karjalankielisenä näytteenä ja toi hieman kevyempää tunnelmaa synkkään aiheeseen.

Kehitin Perinnelaboratoriossa oman työmenetelmän, jossa käytetään pohjamateriaalina ja inspiraationa arkistotarinoita ja hyödynnetään niiden avulla avautuvaa historiaa. Tarinoiden inspiroimana syntyneitä mielikuvia ja tulevaisuudennäkymiä sekoitetaan monitaiteisuuteen ja synnytetään kokonainen taideteos. Perinnelaboratorion avulla loin monitaiteisen Suistamo-konserttisarjan. Monitaiteisuuden avulla saavutin Suistamo-työssäni enemmän kuin mitä olisin saavuttanut pelkällä musiikilla. Yhdistämällä musiikkini ja Kotikallion tarinat valokuviin, elokuvaan, sarjakuvaan, tanssiin ja teatteriin onnistuin luomaan uusia työryhmiä ja niiden avulla kokonaisia taide-elämyksiä. Pystyin monitaiteen avulla luomaan uusia kuvia Karjalasta. Mielikuvieni näyteikkunoina toimivat Suistamo-sarjan konsertit, niiden visuaalisuus ja musiikki. Konserttien ja julkaisujen avulla onnistuin herättämään keskustelua kentällä ja nostin Ilja Kotikallion esille arkistoista. Vein arkistoaänitteet ja musiikkini eri taiteenlajien äärelle ja laajensin näin omaa näkemystäni taiteen tekemisestä. Musiikkini pääsi esille taidegallerioihin valokuvan ja sarjakuvan avulla, näyttämölle koreografian ja teatterin avulla ja valkokankaalle elokuvataiteen keinoin, ja näin onnistuin laajentamaan musiikkini yleisöpohjaa. Samalla tietoisuus tekemästäni tutkimuksesta kasvoi. Tietoisuuden kasvamisen avulla sain lisää vihjeitä tutkimuskohteistani ja löysin uusia tutkimusväyliä ja uutta tietoa tutkittavan aiheen tiimoilta.

Suistamo-sarjan konsertit ovat teos teokselta raottaneet ovea uuteen maailmaan. Evakkojen myötä Suistamolta viety musiikki ja tanssi muokattiin Perinnelaboratoriossa ja vietiin sinne takaisin. Ilja Kotikallion arkistojen myötä olen saanut tilaisuuden uppoutua sellaiseen Suistamoon, joka on odottanut löytäjänsä. Mielenkiintoisella tutkimusretkelläni, seikkaillessani Perinnelaboratoriossani, olen kohdannut monitaiteisen Suistamon ja vienyt sen kentälle. Olen käynyt esittelemässä tutkimukseni vaiheita sekä musiikintutkijoiden että karjalan kielen tutkijoiden parissa. Työni näyttää jatkuvan ja muotoutuvan yhä uusien projektien myötä.

Itselleni tärkeäksi asiaksi on muodostunut se, kuinka suistamolaiset ja karjalaiset ovat ottaneet työni vastaan, sillä olen ollut työni alkaessa melko tietämätön tutkittavasta aiheesta. Viimeiset viisi vuotta olen ollut karjalaisuuden ja suistamolaisuuden oppityttärenä. Hämäläisenä haitarinsoittaja-

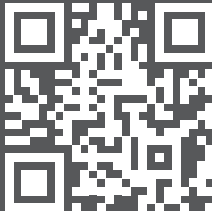
na olen onnistunut herättämään luottamusta ja saanut hyväksynnän karjalaisten ja etenkin suistamolaisien parissa. Minulle myönnettiin *Lakkautettu kylä* -näyttelyn myötä Suistamon Perinneseuran pöytästandaari, ja vuonna 2017 sain Karjalan Liiton pronssisen ansiomerkin. Suistamolaiset ovat huomioineet ja hyväksyneet Suistamo-sarjani, ja olen ottanut kaiken huomion kiitollisena vastaan.

Miten työni voisi jatkua? Mahdollinen suunnitelma voisi olla tutkia Suistamon karmuuninsoittajia ja selvittää, löytyisikö joukosta myös haitaria soittavia naisia. Ja mitä soittajien kautta tulisi esille? Jatkotyönä voisi myös ajatella, voisiko Ilja Kotikalliosta tulla ”arkistojulkkis”, jonka tarinoita ja musiikkia hyödynnetään myös tulevaisuudessa ja muissa musiikkiprojekteissa ja tutkimushankkeissa. Työni edetessä olen huomannut, että Kotikallion arkisto on täynnä kiinnostavia yksityiskohtia, joiden analysoimiseen voisin kuluttaa toiset viisi vuotta. Kiinnostusta hänen perintöönsä on minulla sekä enenevässä määrin myös muilla perinteentutkijoilla. Toivon, että Kotikallion aineisto pääsisi tarkan analyysin kohteeksi ja sitä kautta tulisi selville vielä enemmän tarinoita hänen elämästään ja 1900-luvun alun Suistamon elämästä.

Työni ideana oli taiteilijan keskustelu arkistojen ja historian kanssa. Työni vei minut arkistojen avulla mielikuvien Suistamoon ja jonnekin, mistä kumpuaa muinainen sointi ja kansannaisen ja -miehen elämänmeno. Koe-tin etsiä vihjeitä suistamolaisen karmuunin ja sillä soitetun ristakondran selvittämiseksi. Iljan soittopeli karmuuni jäi edelleen mysteeriksi. Sain selville joitain hajanaisia yksityiskohtia karmuunista, mutta en pysty kokoamaan palasia yhteen, enkä näin ollen voi kertoa, millainen karmuuni oli. Ehkäpä vielä jonain päivänä löydän lisää vihjeitä ja pystyn analysoimaan ja jopa rakennuttamaan Iljan karmuunin.

*Maanitus-traileri 2 kuvattu
Suistamolla 2016.
Tehnyt Janne Vasama.*

<https://vimeo.com/177673837>

Haitari instrumenttina sekä keskustelu haitarista, erityisesti haitarin vastustus, ohjasivat minut pahuuden teemaan. Haitari kietoutuu koko työni ympärille tuoden lähelle Ilja Kotikallion karmuunin ja sillä soitetun musiikin. Iljan evakkomatkat ja Suistamon menettäminen vuonna 1944 Neuvostoliitolle muiden luovutettujen alueiden yhteydessä veivät työni kohti *Lakkautettua kylää*. Siinä yhdistyivät luontevasti pakolaiskeskustelut ja evakkous. Sota-aika ei kuitenkaan ollut pelkkää surua, vaan mukaan mahtui myös ilonhetkiä. Haitarilla oli sota-aikana suuri merkitys viihdytyssoittimena, ja raskaiden aikojen keskellä löytyi iloa haitarimusiikin ja tanssin myötä.

Kenttämатkat veivät työtäni kohti todellista Suistamoa, ja siitä jatkoin eteenpäin monitaiteisuuden avulla kohti kuviteltua Suistamoa. Rakensin oman Suistamoni historian, nykypäivän ja mielikuvan avulla. Valokuva-näyttely, mykkäelokuva, sarjakuva ja tanssi piirsivät kuvan Suistamosta, jossa yhdistyivät nyky-Suistamo, arkistoäänitteet, Iljan elämä ja kuviteltu Suistamo. Kenttämатkojen vaikutus näkyy työssäni vahvana, ja konkreettinen tutustuminen Suistamoon auttoi minua analysoimaan ja tutkimaan työssäni käytettyjä arkistoaineistoja ja lähteitä.

Perinnelaboratoriossa tutustuin rohkeasti uusiin taiteilijoihin ja taidemuotoihin ja saavutin sitä kautta jotain, johon en olisi yksin pystynyt. Olen pohtinut työni aikana muusikon roolia, joka muuttui, muokkaantui ja muovaantui eri konserttien tekemisprosessissa ja eri taiteenlajien yhteen liittämässä. Aluksi minulla oli soolomuusikon rooli, johon liitettiin mukaan teatterillisia elementtejä, kuten puhetta ja tanssia. Sen jälkeen toimin muusikkona duossa ja isommissa yhtyeissä. Muusikkona pääsin suunnittelemaan konserttikokonaisuuksien lisäksi laajempia taidekokonaisuuksia, kuten esimerkiksi soivaa valokuvanäyttelyä, ja kuvaprojisoitua konserttia, jossa jouduin pohtimaan muusikon roolia suhteessa toiseen taiteenlajiin. Viimeisessä konsertissa muusikonroolini sovitetttiin osaksi telttatapahtumaa. Telttat oli täynnä liikettä, kuvaa, musiikkia ja toimintaa. Siellä häärivät niin perinnekokit sulstinoineen kuin tanssijat moderneine liikkeineen, ja osaksi lavastusta oli liitetty videoprojisoinnin keinoin nykyhetken kuvia pakolaisista ja Karjalan puskista sekä Suistamon yksityiskohdista, kuten pienen, vaatimattoman mökin keittiöstä tai entisen seurakuntatalon ränsistyneestä juhlasalista. Perinnelaboratoriossa kehitin konsertti konserttilta ristakondraani ja loin itselleni uuden musiikkityylin haitaritrancen, joka soi Notka-haitarin avustuksella niin että korpi kaikui.

Jatkotutkintosuunnitelmassani vuonna 2012 peräänkuulutin suistumista Suistamon viemänä. *Ma'ilmanlopun maanitus* -esityksen palautekeskustelussa 17.8.2016 lautakunnan jäsen Hannu Saha kommentoi: "Suistuminen on onnistunut" (Lautakunta 2016).

Haitariporukat tanssivat Kokkomäellä Suistamolla 2016. Vasemmalta Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström ja Timo Väänänen. Kuva Rauno Nieminen.

Ilja Kotikallion tarinoihin ja elämään tutustuminen aiheutti minussa taiteen tekemisen vimman. Iljan lempeän arkistokerronnan myötä minulla oli koko ajan tunne, että kompassi osoittaa oikeaan suuntaan ja että on vain mentävä virran mukana ja työstettävä Suistamo-sarjan konsertteja. Ilja ei asuessaan Lapualla siirtokarjalaisena ollut enää sama henkilö kuin Suistamolla. Ei haitari juurikaan soinut eikä laulu raikunut. Oma Suistamo-matka- ni Iljan kanssa on ollut merkityksellinen ja paikoin hyvin tunteikas. Omalla karmuunillani olen soittanut Iljan tarinaa ja keksinyt lisää uusia Suistamon tarinoita. En ole sama ihminen enää minäkään,

Suistamo on minulle mielentila, joka koostuu arkistonauhoista, Karja- lan matkoista, rosoisesta soundista, historiasta, mielikuvista, kaipauksesta ja ihmisistä, joiden kanssa olen työskennellyt Perinnelaboratoriossani. Haitariporukoissa on ollut hyvä olla.

LÄHDELUETTELO

Kirjalliset lähteet:

- Andersson, Otto 1907. Bränn dragharmonikorna! *Finsk musikrevy* 3 (1–2), 20–21.
- Asplund, Anneli 1981. Pelimannimusiikki ja uudet soittimet. Teoksessa Anneli Asplund ja Matti Hako (toim.) *Kansanmusiikki*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 366. Helsinki: SKS, 125–163.
- Branders, A. A. 1892. *Tietoa Suojärven pitäjästä*. Sortavala: Sortavalan kirjapaino.
- Djupsjöbacka, Tove 2016. *Tarinoita menneestä ja nykyajasta*. Viitattu 17.10.2017, <http://www.pinnanalla.fi/tag/anne-mari-kivimaki/>
- Eilola, Jari 2006. Etsitty historian ihminen. Teoksessa Bo Lönnqvist (toim.) *Autenttinen ihminen – tulkintoja irtautumisen etnografiasta*. Jyväskylä: Gummerus, 18–27.
- Forss, Timo Kalevi ja Lintunen, Martti 2010. *Karjala edestakaisin*. Helsinki: Like.
- Furnald, Cliff 2014. *RootsWorld Radio presents some of the editor's noteworthy recordings of 2014*. Viitattu 10.10.2017. <http://www.weltmusik.com/radio/archive.shtml>
- Haapoja, Heidi 2017. *Ennen saatuja sanoja*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin Yliopisto, Suomen Etnomusikologinen Seura.
- Hannula, Mika, Suoranta, Juha ja Vadén, Tero 2003. *Otsikko uusiksi – taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat*. Tampere: 23°45.
- Hentilä, Jorma 2014. Venäjän sensuurivirasto määritteli, mitä homopropaganda on. *Kansan Uutiset* 17.1.2014.
- Hoppu, Petri 2006. Tanssi. Teoksessa Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha ja Simo Westerholm (toim.) *Suomen musiikin historia, Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 348–357.
- Hoppu, Petri 2006. Johdanto. Teoksessa Petri Hoppu (toim.) *Suomen kansan oudot tanssit*. Helsinki: Kansanmusiikin ja tanssin edistämiskeskus, 7–10.
- Hoppu, Petri 2014. *Etnografia, historia ja tanssi*. Teoksessa Järvinen Hanna, Rouhiainen Leena (toim.) *Tanssiva tutkimus: tanssintutkimuksen menetelmiä ja lähestymistapoja*. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, Nivel 3. <http://nivel.teak.fi/tanssiva-tutkimus/19/>
- Hämynen, Tapio, 1998. Rajako railona aukeaa? Raja-Karjala ja sen väestön yhteydet yli itärajan 1880-luvulta toiseen maailmansotaan. *Genos: Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja* 69 (1), 2–12.
- Hämeenaho, Pilvi ja Koskinen-Koivisto, Eerika 2014. Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa Hämeenaho, Pilvi ja Eerika Koskinen-Koivisto (toim.) *Moniulotteinen etnografia*. Helsinki: Ethnos, 7–31.
- Härkönen, Simo 1979. *Karjalaisia kansanlauluja Suistamolta*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö
- Ilkka 1959. "Irinja itki - Ilja soitti. Kalevalaisia taitajia kuulemassa." *Ilkka* 19.4.1959.

- Inha, I. K. 1896. *Suomi kuvissa – Finland i bilder – La Finlande pittoresque*. Helsinki: Hagelstam & Wasastjerna.
- Inha, I. K., 1909. *Suomen maisemia*. Porvoo: WSOY.
- Juminkeko-säätiö 2017. Viitattu 31.7.2017, <http://www.juminkeko.fi>
- Karhinen-Ilo, Maija 2016. *Balladilaulaja, leikaritanssija. Monitaiteinen näkökulma balladien esittämiseen*. Taiteellisen tohtorintutkimuksen kirjallinen työ. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.
- Kastinen, Arja, Nieminen, Rauno ja Tenhunen, Anna-Liisa 2013. *Kizavirzi – karjalaisesta kanteleperinteestä 1900-luvun alussa*. Kyrö: Temps.
- Kauppinen, Petri 2006. Improvisaatiota sisältävät paritanssit. Teoksessa Petri Hoppu (toim.) *Suomen kansan oudot tanssit*. Helsinki: Kansanmusiikin ja -tanssin edistämiskeskus, 15–23.
- Knapas, Rainer, 2015. *Karjalan kunnailla. Matkoja kulttuuriin ja historiaan*. Helsinki Schildts & Söderströms.
- Knuuttila, Seppo 1994. *Tyhmän kansan teoria – näkökulmia menneestä tulevaan*. Tietolipas 129. Helsinki: SKS
- Konttinen, Jussi 2015. Haitari-trancea ja valokuvataidetta. *Helsingin Sanomat* 13.9.2015.
- Koppinen, Mari 2016. *Musiikkitalon teltasta kuuluu suistamolainen rumpsutus*. Helsingin Sanomat 13.8.2016.
- Koponen, Tuula 2009. *Karjalan hautausmaat yhä ongelma naapurimaiden välillä*. *Kaleva* 28.5.2009.
- Kurkela, Vesa 1989. *Musiikkifolklorismi & järjestökulttuuri. Kansanmusiikin ideologi-
nen ja taiteellinen hyödyntäminen suomalaisissa musiikki- ja nuorisojärjestöissä*. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura.
- Kurkela, Vesa 2014. Paljepelin pitkä läpilyönti. Harmonikan varhaisvaiheet Euroopassa. Teoksessa Vesa Kurkela ja Marko Tikka (toim.) *Suomalaisen harmonikan historia*. Ikaalinen: Suomen Harmonikkaliitto, 20–39.
- Kurkela Vesa ja Tikka, Marko 2014. Viisirivinen ristiriita: harmonikan paikka Suomessa 1860–2000. Teoksessa Vesa Kurkela ja Marko Tikka (toim.) *Suomalaisen harmonikan historia*. Ikaalinen: Suomen Harmonikkaliitto, 6–20.
- Laitinen, Heikki 2003. *Matkoja musiikkiin 1800-luvun Suomessa*. Acta Universitatis Tamperensis 943. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- ”Karjalainen kansankulttuuri häviämässä.” *Lapuan sanomat* 13.6.1957.
- Lepistö, Markku 2016. *Markkinarenkuttimesta Martin Pauliin*. Taiteellisen tohtorintutkimuksen kirjallinen työ. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.
- Lindfors, Jukka 2007. *Iskelmät sodassa*. YLE 1.2.2017. Viitattu 2.2.2017, <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2007/02/01/iskelmat-sodassa>
- Lintunen, Petri, Hytönen, Mervi, Ikonen, Kirsi ja Kivimäki, Sari. 1998. [Nevalainen 1995]). *Laatokan pohjoisrannikon kulttuuriympäristö*. Helsinki: Suomen Ympäristökeskus.

López-Íñiguez, Guadalupe 2016. Kuuluuko tietoisuus historiallisista esityskäytännöistä (historically-informed performance practice, HIP) vain vanhaan musiikkiin? *Ostinato*-lehden artikkeli. Helsinki: Ostinato.

Luhtakallio, Eeva 2016. *Visuaalinen julkisuus ja sukupuolten representaatio* http://www.academia.edu/23839173/Visuaalinen_julkisuus_ja_sukupuolten_representaatio. Viitattu 12.10.2017

Lähdesmäki, T., Hurme, P., Koskimaa, R., Mikkola, L., Himberg, T., Menetelmäpolkuja humanisteille. Jyväskylän yliopisto, humanistinen tiedekunta. <<http://www.jyu.fi/mehu>>. Viitattu 8.6.2017.

Löyttyniemi, Raili 2012. Oudot tunteet: nostalgia. *YLE* 13.2.2013. Viitattu 4.7.2017, <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2013/02/13/oudot-tunteet-nostalgia>

Mannerjoki, Viljo 2014. Soitintupa ja Elomaan harmonikka. Teoksessa Vesa Kurkela ja Marko Tikka (toim.) *Suomalaisen harmonikan historia*. Ikaalinen: Suomen Harmonikkaliitto, 132–142.

Niemi, Jussi 2016. *Transsimatka Karjalaan*. Aamulehti 30.4.2016

Nieminen, Rauno 2014. Germanovien harmonikanrakentajasuku. Teoksessa Vesa Kurkela ja Marko Tikka (toim.) *Suomalaisen harmonikan historia*. Ikaalinen: Suomen Harmonikkaliitto, 81–86.

Niiranen, Pekka 2015. Voiko evakoita ja turvapaikanhakijoita rinnastaa toisiinsa? Tutkijan mukaan voi. *YLE* 21.11.2015. <https://yle.fi/uutiset/3-8467529> Viitattu 6.11.2017

Paalanen, Antti, 2015. *Palkeen kieli*. Taiteelliseen tohtorintutkintoon liittyvä kirjallinen työ. Helsinki: Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

Palmujoki, Silja 2016. *Muisteltu, menetetty kotiseutu. Etnografinen tutkimus evakkokarjalaisten yhteisöllisestä muistelusta*. Helsinki: Helsingin yliopisto Valtiotieteellinen tiedekunta Sosiaali- ja kulttuuriantropologia Pro gradu -tutkielma.

Peltola, Sakari 1996. Tanssikiellosta lavatansseihin. Teoksessa *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. SKS: Helsinki, 107–108.

Peltonen, Matti 1999. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus Oy.

Peräsalo, Erkki 2014. Suistamon suuri sanaseppo ja soittoniekka. Teoksessa Juhani Heinola ja Seppo J. Ojala (toim.) *Viiden väylän varrella. Ruhan ja Alanurmon kyläkirja*. Lapua: Ruhan ja Alanurmon kyläkirjatoimikunta, 293–296.

Piela, Ulla 2008. Karelianismi. *Kalevalan kulttuurihistoria*. Kalevalaseura. Viitattu 8.6.2017, <http://www.kalevalaseura.fi/kaku/sivu.php?n=p2a1&s=p2a1s6&h=h-p2a1&f=fp2s>

Praasniekat (eli Pruasniekat) 2017. *Salmi-Säätiö*. Salmin pitäjän kotisivut. Viitattu 8.6.2017, <https://www.salmi-saatio.fi/14>.

Pulkkinen, Asko 1947. *Suomalaisia kansantansseja*. Porvoo: WSOY.

Purola, Mari 2011. *Suomalainen piru – paholainen kansanperinteessä*. Helsinki: SKS. N.E.W.: Mitä meillä lauletaan? *Pyrkijä*, 1890. Viitattu 12.4.2017. <https://sananvapauksen.fi/artikkeli/2083>

Viita: Kansanlauluista. *Pyrkijä*, 1893. Viitattu 12.4.2017. <https://sananvapauteen.fi/artikkeli/2083>

Rantanen, Saijaleena 2013. *Laulun mahti ja sivistynyt kansalainen – musiikki ja kansanvalistus Etelä-Pohjanmaalla 1860-luvulta suurlakkoon*. Väitöskirja. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Relander, O. 1893. *Karjalan kuvia*. Helsinki: Weilin & Göös.

Riikonen, Taina 2005. *Jälkiä itsessä: narratiivisia huilisti-identiteettejä Kaija Saariahon säveltämässä musiikissa*. Väitöskirja. Turun Yliopisto.

Rouhiainen, Leena, Anttila, Eeva ja Järvinen, Hanna 2014. Taiteellinen tutkimus yhtenä tanssintutkimuksen juonteena. Teoksessa H. Järvinen ja L. Rouhiainen (toim.). *Tanssiva tutkimus: Tanssintutkimuksen menetelmiä ja lähestymistapoja*. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu, Nivel 3. <http://nivel.teak.fi/tanssiva-tutkimus/taiteellinen-tutkimus-yhtena-tanssintutkimuksen-juonteena/>

Saarikoski, Petri, Turtiainen, Riikka ja Granö, Päivi 2006. *Raja. Kohtaamisia ja ylityksiä*. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja 8. Pori: Turun yliopiston Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos.

Saha, Hannu 2006. Kantele. Teoksessa Anneli Asplund, Petri Hoppu, Heikki Laitinen, Timo Leisiö, Hannu Saha ja Simo Westerholm (toim.) *Suomen musiikin historia, Kansanmusiikki*. Helsinki: WSOY, 399–418.

Salmi-Niklander, Kirsti 2008. Mikrohistoria – yksilö haastaa vallanpitäjät. *Kasvatuksen historian tutkimus*. Viitattu 20.2.2017. <http://www.enorssi.fi/enorssi-verkosto/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/mikrohistoria-yksilo-haastaa-vallanpitajat>

Sarjala, Jukka 2002. *Miten tutkia musiikin historiaa. Johdatus näkökulmiin ja menetelmiin*. Tietolipas 188. Helsinki: SKS.

Sihvo, Hannes 1994. Karjalaisten luonnehdintaa muiden silmin ja karjalaisesta identiteetistä. Teoksessa Heikki Kirkinen, Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo (toim.) *Karjalan kansan historia*. Porvoo: WSOY, 553–583.

Sihvo, Hannes 2003. *Karjalan kuva: Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana*. 2. tark. ja täyd. painos (1. painos 1973). Väitöskirja, SKS:n Toimituksia 314. Helsinki. SKS. Joensuun Korkeakoulun Julkaisuja. Sarja A:4.

Sihvo, Hannes 2004. *Rajaton, ajaton Karjala*. Lappeenranta: Karjalan kirjapaino.

Siippainen, Aapo 2013. *Vuoden levyvalinnat 2013*. Keski-suomalainen 26.7.2013.

Simonsuuri, Lauri 1961. Ilja Kotikallion muistolle. *Karjalan heimo*. N:o 7–8. 12.7.1961.

Tikka, Marko 2007. *Harmonikan kuningas Vili Vesterinen*. Helsinki: Ajatus Kirjat.

Valtiokonttori 2014. Ilja Kotikallion kirjattu omaisuus. 5.11.1940 Rautalampi. Helsinki: Valtiokonttori.

Väisänen, Armas Otto 1990. *Hiljainen haltioituminen. A. O. Väisäsen tutkielmia kansanmusiikista*. Toim. Erkki Pekkilä. SKS:n Toimituksia 527. Helsinki. SKS.

Väisänen, Armas Otto 2002. *Kantele- ja jouhikkosävelmiä*. [1. Painos 1928.] Helsinki: SKS.

Arkistoäänitteet:

äänite a. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Lauri Simonsuuri. Haastattelu Helsingissä SKS:n kansanrunousarkistossa. Äänittäjä Leena Pälikkö SKSÄ A 377/ 1–6. 1958.

äänite b. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Lauri Simonsuuri. Haastattelu Helsingissä SKS:n kansanrunousarkistossa. Äänittäjä Leena Pälikkö SKSÄ A 377/ 7–12. 1958.

äänite c. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. SKSÄ A 382/ 1–6. 1958.

äänite d. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. SKSÄ A 383/ 6. 1958.

äänite e. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. SKSÄ A 386/ 1–5. 1957.

äänite f. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. SKSÄ A 802/ B. 1961.

äänite g. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Iivo Pehkoranta. Haastattelu Karstulassa 1957. SKSÄ 68/ A. 2012.

äänite h. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. SKSÄ A 384/ 1–3. 1958.

äänite i. Suistamo. Ilja Kotikallio. Haastattelija Iivo Pehkoranta. Haastattelu Karstulassa 1957. SKSÄ 68/ B. 2012.

äänite j. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. A 387/ 7-13. 1958.

äänite k. Ilja Kotikallio. Haastattelija Aarne Tolkki. Haastattelu Lapualla. Äänittäjä Aarne Tolkki. A 803/ A. 1961

äänite l. Shemeikka, Jegor. Haastattelijana Erkki Ala-Könni 1969. Tampere: Tampereen yliopisto kansanperinteen laitos. Kopio Ikaalinen: Suomen harmonikkainstituutti.

äänite m. Kivimäki, Anne-Mari 2015. Lakkautettu kylä -levylle editoitu Ilja Kotikallion haastattelu 1957–1961. Raita 4. Tampere: Kihtinäjärvi Records: <https://open.spotify.com/track/6ZYjaeQKNcSZDcTPPoqLip>

äänite n. Kivimäki, Anne-Mari 2015. Lakkautettu kylä -levylle editoitu Ilja Kotikallion haastattelu 1957–1961. Raita 8. Tampere: Kihtinäjärvi Records: <https://open.spotify.com/track/7x2oX5KKDxil8EjKqn8LyB>

Kirjeet:

Tolkki, Aarne 1961. Alkuperäiset kirjeet SKS:ssä Helsingissä.

Sähköposti:

Tolkki, Jouko 2014. Otsikko: *Iljasta ja perinteenkerääjästä*. 17.10 2014. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Peräsalo, Erkki 2013. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Haastattelut:

Ala-Koskela, Esko 2015. Haastattelu 11.11.2015. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Hoppu, Petri, 2017. Suullinen tiedoksianto.

Kainulainen, Tommi, 2017. Keskustelu 14.5.2017. Suullinen tiedoksianto.

Kanninen Veijo, 2013. Keskustelu puhelimessa. Suullinen tiedoksianto.

Kuusisaari, Sauli, 2012. Haastattelu 20.8.2012. Aineisto kirjoittajan hallussa

Lautakunta 2015. Laitinen Heikki. Palautekeskustelu 3a. konsertti 16.1.2015. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Lautakunta 2016. Kauppinen Petri, Saha Hannu. Palautekeskustelu 5. konsertti 17.8.2016. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Leinonen, Reijo 2017. Haastattelu puhelimessa 21.9.2017. Suullinen tiedoksianto.

Pälikkö, Leena, 2012. Haastattelu 25.8.2012. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Muut kirjalliset lähteet, kirjoittajan hallussa:

Grundström, Eero 2015. Lautakuntateksti, 4. konsertti. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Kainulainen, Tommi 2013. Lautakuntateksti 2. konsertti. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Kuusela, Marjo 2016. Käsiohjelmateksti, 5. konsertti. Aineisto kirjoittajan hallussa.

LIITE: SUISTAMO-SARJAN KONSERTTIOHJELMAT JA TYÖRYHMÄT

Suistamo-sarjan ensimmäinen konsertti

AIKAPYÖRÄ JA PIRUNPELI – TARINAA SUISTAMOLTA

Teatteri Avoimet Ovet, Erottajankatu 7, Helsinki 18.4.2013 klo 19

Anne-Mari Kivimäki:	soitto, laulu, puhe, tanssi
Ohjaus:	Marjo Kuusela
Musiikin ohjaus:	Maria Kalaniemi
Äänisuunnittelu:	Eero Grundström
Pukusuunnittelu:	Jaana Kurttila ja Marjo Kuusela
Ääniteknikka konsertissa:	Samuli Volanto
Piirroksot ja käsiohjelma:	Hanneriina Moisainen
Esityksen suunnittelu:	Kivimäki, Kuusela
Sävellys:	Anne-Mari Kivimäki
Nauhoilla	trad. -sävelmiä Kotikallion soittamina
Sanoitus:	Marjo Kuusela, Anne-Mari Kivimäki, trad.
Sovitus:	Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström

1. kohtaus - AIKA JA PYÖRÄ

Kolmen ja kuuen parin ralli

Nauhalta: Ilja Kotikallio rallatus ja haitari

Sovitus: Eero Grundström

Pyörittäjä

Sävellys: Anne-Mari Kivimäki

2.kohtaus - MUUTOKSIA

Ristakontraa

Nauhalta: Ilja Kotikallio

Sovitus: Eero

Hutjakka

Sävellys: Anne-Mari

Sovitus: Eero ja Anne-Mari

Karibian humppaa

Sävellys: Anne-Mari

Sovitus: Eero ja Anne-Mari

Kankkuspäivästä Karjala

Sävellys: Anne-Mari

Sanat: Marjo Kuusela

Sovitus: Eero ja Anne-Mari

Palje

Sävellys: Anne-Mari

3. kohta - MATKUSTUSTA**Lipitsä**

Sävellys: Anne-Mari

Mirokille

Sävellys: Anne-Mari

4. kohta - SURU**Surua**

Sävellys: Anne-Mari

Sovitus: Eero ja Anne-Mari

Versot

Sävellys: Anne-Mari

5. kohta - KUOLEMA**Ruumiin pesu**

Sävellys ja sovitus: Eero ja Anne-Mari

Laulu se vaatii rallatusta

Sävellys: Anne-Mari

Sanat: trad.

Sovitus: Eero ja Anne-Mari

Rauha ja hiljaisuus

Sävellys: Anne-Mari

Sanat: trad. ja Anne-Mari

Polkkaa

Nauhalta: Ilja Kotikallio huuliharppu

Sovitus: Eero

Suistamo-sarjan toinen konsertti

PAHAN LAULU – BALLADI PASKASTA KARMASTA

Musiikkitalo, Sonore, Helsinki 30.11.2013 klo 19

Esiintyjät:

Anne-Mari Kivimäki, sävellys, haitari, laulu

Reetta-Kaisa Iles, koreografia, tanssi, laulu

Samuli Volanto, ääniteknikka konserteissa, äänisuunnittelu

Muu taiteellinen työryhmä:

Tommi Kainulainen, ohjaus

Kimmo Pohjonen, musiikin ohjaus, äänisuunnittelu

Jaana Kurttila, pukusuunnittelu

William Iles, lavastuskonsultti

Roikonkoski

säv. Reetta-Kaisa Iles, Anne-Mari Kivimäki

Manaus

säv. Anne-Mari Kivimäki san. Tommi Kainulainen

Pahan laulu

säv. Anne-Mari Kivimäki san. Tommi Kainulainen

Helevetin saaria

säv. Anne-Mari Kivimäki san. trad

Kostaja

säv. Anne-Mari Kivimäki

Babooshka

säv. Catherine Bush, käänös Tommi Kainulainen sov. Anne-Mari Kivimäki

Hutjakka & Daddy Cool

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Eero Grundström, Kivimäki

Mirokille

säv. Anne-Mari Kivimäki

Paha Pruasniekka

Tarina Ilja Kotikallion mukaan, SKS:n nauhalta.

sov. Kainulainen, Kivimäki, Iles, Volanto

Juoksu

säv. Anne-Mari Kivimäki, sov. Reetta-Kaisa Iles, Kivimäki

Liturgia

säv. Reetta-Kaisa Iles, Anne-Mari Kivimäki, san. Tommi Kainulainen

Jumala rankaisee

Säv. trad san. Tommi Kainulainen sov. Anne-Mari Kivimäki

Surua

säv. Anne-Mari Kivimäki

Suistamo-sarjan kolmas konsertti, osa a

SIJATON SIELU

Musiikkitalo, Black Box, Helsinki 16.1.2015. Klo 17 ja 19.

Sijaton sielu -lyhytelokuva on musiikkia, tanssia ja mykkäelokuvaa yhdistelevä teos, joka kertoo tarinan pirun ilmestymisestä karjalaiseen kylään. Elokuvan rooleissa nähdään Puhtin jäsenet Anne-Mari Kivimäki ja Reetta-Kaisa Iles, sekä Timo Saari. Ohjauksesta vastaa Tommi Kainulainen ja sävellyksestä Anne-Mari Kivimäki. Puku-suunnittelu Jaana Kurttila, elokuvaaja Aarne Tapola, kuljetuspalvelut ja tehosteet Samuli Volanto, maskeeraus Pirre Ukkola. Elokuva kuvattiin Suistamolla, Karjalassa kesällä 2014. Elokuva kiertää Lakkautettu kylä -näyttelyn mukana vuonna 2015. Elokuvan tuotanto Taideyhtiö Puhti.

Näytöksen toteutti:

Anne-Mari Kivimäki	livesäestys, äänisuunnittelu
Samuli Volanto	ääniteknikko
Marko Myöhänen	ääniteknikko
Sirje Ruohutla	valoteknikko
Reetta-Kaisa Iles	tanssi
Timo Saari	tanssi
Jaana Kurttila	maskeeraus

Musiikki:

Sävellykset Anne-Mari Kivimäki

Pyörittäjä
Uninainen
Sijaton sielu
Bingopallo
Illatsuihin
Armo

Suistamo-sarjan kolmas konsertti, osa b

LAKKAUTETTU KYLÄ

Galleria Huuto, Helsinki 17.9.2015 klo 19

Lakkautettu kyläkuoro ja soitinryhmä:

Anne-Mari Kivimäki haitari, laulu

Piia Kleemola viulu, laulu

Pekko Käppi jouhikko, laulu, lyömäsoittimet

Ville Leinonen laulu, kitara, lyömäsoittimet

Rauno Nieminen jouhikko, rumpu

Silja Palomäki klarinetti, laulu

Ville Rauhala kontrabasso, laulu

Petri Seppälä trumpetti

Meri Tiitola harmooni, laulu

Timo Väänänen leukakantele, pyngyr

Lakkautettu kylä -konserttien äänitekninen toteutus Samuli Volanto

Valokuvat Hanna Koikkalainen, SA-arkisto, yksityiset albumit

Valokuvien koonti konserttiin Hanna Koikkalainen

1. Surua

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Matti Laitinen

2. Elämää juoksuhaudoissa

säv. trad / Anne-Mari Kivimäki san. Usko Kemppi sov. Kivimäki, Käppi

3. Ilja Kotikallio

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoäänite

4. Lipitsä 2

Surua

Ljuuli

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Kivimäki, Nieminen, Väänänen

5. Ilja Kotikallio

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoäänite

6. Säkkijärven polkka

säv. trad. sov. Kivimäki, Käppi

7. Äänisen aallot

säv. George de Godzinsky san. Kerttu Mustonen sov. Matti Laitinen

8. Kaivos

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Laitinen, Lakkautettu kyläkuoro

9. Rauha ja hiljaisuus

säv. Anne-Mari Kivimäki san. trad / Anne-Mari Kivimäki

sov. Matti Laitinen, Petri Seppälä

Suistamo-sarjan neljäs konsertti

SUISTAMON SÄHKÖ

Kulttuuriareena Gloria, Helsinki, 19.11.2015 klo 19

Anne-Mari Kivimäki	haitari, laulu
Reetta-Kaisa Iles	esitanssi, laulu
Tuomas Juntunen	esitanssi, laulu
Eero Grundström	koneet, laulu
Jaana Kurttila	pukusuunnittelu
William Iles	valot konsertissa
Samuli Volanto	ääniteknikka konsertissa

1. Kotiin

säv. Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström san. trad.

2. Suistamon soitto

säv. & san. Eero Grundström, Anne-Mari Kivimäki

3. Suistamon Sähkö

säv. & san. Anne-Mari Kivimäki

4. Svuaadpoi

säv. Anne-Mari Kivimäki san. Ilja Kotikallio

5. Miitrein hotellilla

säv. & san. Anne-Mari Kivimäki

6. Saarella Palaa

säv. & san. Anne-Mari Kivimäki

7. Pyörittäjä

säv. Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström

8. Karjalaisten laulu

säv. P.J. Hannikainen, Eero Grundström, Anne-Mari Kivimäki
san. Hannikainen, Grundström

9. Kalevala-kuolema

säv. Kivimäki, Iles
san. Anne-Mari Kivimäki, Reetta-Kaisa Iles, Tuomas Juntunen

Suistamo-sarjan viides konsertti

MA'ILMANLOPUN MAANITUS

Teltta, Musiikkitalon alalämpö, Helsinki 13.–21.8.2016.

La 13.8. klo 18

Su 14.8. klo 18

Ke 17.8. klo 18

To 18.8. klo 18

La 20.8. klo 18

Su 21.8. klo 13 ja 18

Ohjaus Marjo Kuusela

Musiikki Anne-Mari Kivimäki

Pukusuunnittelu Jaana Kurttila

Ääni- ja valotekniikka Samuli Volanto

Videot Janne Vasama

Esiintyjät: Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström, Pekko Käppi, Risto Ylihärtilä, Ville Rauhala, Timo Saari, Cries, Tanssiteatteri Minimistä Liisa Ruuskanen, Tanssiteatteri Tsuumista Reetta-Kaisa Iles ja Tuomas Juntunen

Vierailijat: 13.8. Juha Hurme, 14.8. Anastasia Trizna, 17.8. Pauli Hanhiniemi, 18.8. Arto Rinne Petroskoista, 20.8. Reijo Kela, Kimmo Pohjonen, 21.8. Anastasia Trizna, 21.8. Johanna Keinänen

I näytös Iljan elämästä

MUSIIKIT:

KOHTAUKSET:

JOTAIN RAJAA!

JUOKSUTANSSI

1. Saarella palaa

säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki sov. Eero Grundström

AHTAALLA

2. Elämää juoksuhaudoissa

säv. trad./ Anne-Mari Kivimäki san. Usko Kemppi sov. Kivimäki, Pekko Käppi

3. Ljuuli, ljuuli

trad. sov. Anne-Mari Kivimäki, Ville Rauhala

Raja

Säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Kivimäki, Ville Rauhala

PERINNEPIIRAKKA

4. Siitä alko pyhä

Säv. Anne-Mari Kivimäki san. Ilja Kotikallio, Kivimäki sov. muusikot

PAINAJAINEN

5. Jumala rankaisee

säv. trad. san. trad. käännös Tommi Kainulainen sov. Kivimäki ja muusikot

ELÄMÄÄ RUHANKYLÄSSÄ

6. Pitkänvaaraan

säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki sov. muusikot

7. Kaivos

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. Muusikot

8. Anarkiaa Karjalassa

säv. M Helminen san S Helminen

9. Pojat lähti Läskelästä länteen

säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki sov. Eero Grundström, Ville Rauhala
MIEHEN TIE

10. Lipitsä 3

säv. Anne-Mari Kivimäki sov. muusikot

11. Surua

säv. Anne-Mari Kivimäki

12. Kotiin

säv. Anne-Mari Kivimäki, Eero Grundström san. trad. sov. Eero Grundström

13. Yleisön pyynnöstä: Suistamon Sähkö

säv. ja san. Anne-Mari Kivimäki sov. Eero Grundström

Perinnelaboratorioteltan muut esitykset:

Su 14.8. klo 16 Sijaton sielu -mykkäelokuva livesäestyksellä

Esityksen jälkeen elokuvan ohjaaja Tommi Kainulainen kertoo Sijaton sielu -lyhytelokuvasta. Mukana keskustelussa elokuvan pukusuunnittelija Jaana Kurttila, musikin säveltäjä Anne-Mari Kivimäki, näyttelijät Timo Saari ja Reetta-Kaisa Iles.

Vapaa pääsy

Järjestäjänä Taideyhtiö Puhti. Tapahtumaa tukee OKM (Opetus- ja kulttuuriministeriö).

Ke 17.8. klo 15 Suistamon soiva luento

Luennoimassa ja musisoimassa FT Petri Hoppu, FM Pekko Käppi, MuM Eero Grundström, MuM Anne-Mari Kivimäki.

Tapahtumaa tukee Taideyliopiston Sibelius-Akatemian tutkimuksen ja tohtorikoulutuksen varadekaanin apurahat.

To 18.8. klo 20.30 Karjalaiset vieraat Venäjältä

Esiintyjinä Arto Rinne & Sattuma Petroskoi, Venäjä

Liput 10 eur.

Järjestäjänä Taideyhtiö Puhti. Tapahtumaa tukee OKM.

La 20.8. klo 20.30 Yöjuoksu - Folk Extremen soolot

Esiintyjinä Piia Kleemola, Pekko Käppi, Silja Palomäki, Anne-Mari Kivimäki, Reetta-Kaisa Iles, Timo Saari

Liput 10 eur

Järjestäjänä Folk Extreme ry. Tapahtumaa tukee Taite / musiikki.

Su 21.8. klo 19.30 Maailmanlopun maanitus -keskustelutilaisuus.

Vetäjänä Johanna Keinänen. Keskustelemassa Marjo Kuusela. Tapahtumaa tukee Karjalan Sivistysseura

LIITE: SUISTAMO-SARJAN ALBUMIT

1 **Aikapyörä**

Artisti: Anne-Mari Kivimäki

Kihtinäjärvi Records 2013

Äänitys, miksaus: Samuli Volanto, Masterointi: Taito Hoffrén

Muusikko: Anne-Mari Kivimäki

Vierailijat: Petri Seppälä, Susanna Volanto, Samuli Volanto, Eero Grundström

2 **Pahan laulu**

Artisti: Puhti

Kihtinäjärvi Records 2014

Äänitys, miksaus: Matti Laitinen, Eero Grundström, Masterointi: Taito Hoffrén

Muusikot: Anne-Mari Kivimäki, Reetta-Kaisa Iles

Vierailija: Matti Laitinen

3 **Lakkautettu kylä**

Artisti: Anne-Mari Kivimäki

Kihtinäjärvi Records 2015

Äänitys, miksaus: Samuli Volanto, Matti Laitinen, Masterointi: Taito Hoffrén

Muusikot: Anne-Mari Kivimäki, Piia Kleemola, Silja Palomäki, Meri Tiitola, Matti Laitinen, Ville Leinonen, Timo Väänänen, Pekko Käppi, Rauno Nieminen, Ville Rauhala

4 **Suistamon Sähkö**

Artisti: Suistamon Sähkö

Kihtinäjärvi Records 2015

Äänitys, miksaus: Eero Grundström, Masterointi: Taito Hoffrén

Muusikot: Anne-Mari Kivimäki, Reetta-Kaisa Iles, Tuomas Juntunen, Eero Grundström

5 **Ilja**

Artisti: Anne-Mari Kivimäki

Kihtinäjärvi Records 2018

Äänitys, miksaus: Risto Ylihärsilä

Äänitys: Eero Grundström, Sami Silén, Masterointi: Taito Hoffrén

Muusikot: Anne-Mari Kivimäki, Ville Rauhala, Pekko Käppi, Risto Ylihärsilä, Eero Grundström, Timo Väänänen, Silja Palomäki, Piia Kleemola, Meri Tiitola, Ville Leinonen

